

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**KAZAKİSTAN'DA YAYGIN İSLÂM DİN EĞİTİMİ
(Kazakistan'ın Güney Bölgesi Cami Kur'an Kursları ve
Yaz Kur'an Kursları Örneği)**

ZHANDOS YRYSBAYEV

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF. DR. MUSTAFA TAVUKÇUOĞLU**

KONYA- 2021

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Zhandos Yrysbayev		
	Numarası	138102013049		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Din Eğitimi		
	Programı			
		Doktora		X
Tezin Adı	KAZAKİSTAN'DA YAYGIN İSLÂM DİN EĞİTİMİ (Kazakistan'ın Güney Bölgesi Cami Kur'an Kursları ve Yaz Kur'an Kursları Örneği)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Zhandos Yrysbayev
Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

ÖNSÖZ

İslam'ın Kazakistan topraklarına yayılmasıyla yeni bir kimlik kazanan Kazak halkı Çar idareciliğiyle başlayıp Sovyet Rusya zamanında da devam eden dinsizleştirme ve Ruslaştırma siyasi ideolojisinin etkisinde kalmıştır. Bu yapıyı yıllardır değiştirmeye ve yok etmeye çalışan Sovyetler, tüm dinî mekânları ve din dersi veren eğitim-öğretim merkezlerini kapatmışlardır.

Bağımsızlığını kazanarak tüm baskı ve denetimlerden kurtulan Kazakistan Cumhuriyeti, din alanında halkına geniş imtiyazlar tanıyarak yurt dışından gelen sosyal ve dini teşkilatlara kapılarını açtı. Bu teşkilat sayesinde Sovyetler döneminde yıkılmış ve yok edilmiş camilerin hepsi olmasa bile yarısına yakını inşa edilerek eski günlerin canlanmasına, milli-manevi duyguların yeşerip filizlenmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda camiler birer ibadethane olmaları yanında vaaz, hutbe ve Kur'an öğretimi ile yetişkin ve çocukların dini bilgi ihtiyaçlarını karşılama yönüyle asli görevlerini yerine getirmeye başlamışlardır. Camiler, geçmişten günümüze yaygın eğitim kurumlarının en önemli kültür ve buluşma mekânları olmuşlardır.

Çalışmamızda bağımsızlıktan sonra Kazakistan'da yaygın İslam din eğitimi Almatı, Taraz ve Çimkent şehir merkezleri dikkate alarak geçmişten günümüze geçirdiği süreci ve aşamaları ortaya koymaya çalıştık.

Tez çalışması giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Araştırmanın giriş kısmında, problem, çalışmanın amacı ve önemi tespit edilmiş, tezimizin yöntemi ile kapsam ve sınırlılıkları hakkında bilgiler verilmiştir.

Tezin birinci bölümünde, bağımsızlık sonrası Kazakistan'da dinî hayat ve din-devlet ilişkileri konusuna yer verilmiştir. Anayasa başta olmak üzere, din-devlet ilişkilerini belirleyen yasal ve kanunî düzenlemeler ve devletin din politikasını uygulama biçimi ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Kazakistan Cumhuriyeti'nde din-devlet ilişkileri bağlamında, din eğitiminin yapılması ile yakından alakalı olan Kazakistan Müslümanları Dinî İdaresi Başkanlığının faaliyetleri incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümünde, Kazakistan'ın güney bölgesinde (Almatı, Taraz ve Çimkent) yaygın İslam din eğitim merkezi olan cami Kur'an Kursları ve yaz Kur'an kurslarında görev yapan öğretmenlere ve bu kurslarda eğitim gören öğrencilere yönelik anket uygulanması yapılmıştır. Daha sonra, yapılan anket çalışmasının bulgu ve yorumlarına yer verilmiş, Kazakistan'da yaygın İslam din eğitiminin fert, toplum ve din eğitimi açısından değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bilimsel temellere ve araştırmanın sınırlı realitesine uygunluğu bakımından konuyla alakalı 24 (yirmi dört) soru geliştirilmiştir. Sonuç ve öneriler kısmında ise, araştırmada ulaşılan sonuçlar ile Kazakistan'da yaygın İslam din eğitimi alanında mevcut olan problemlerin çözümüne yönelik öneriler sunulmuştur. Araştırma, özellikle yasal çerçeveye uygun olması için bölgelerde Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi Başkanlığı tarafından resmen kayıt altına alınmış camilerde yapılmıştır.

Tez konusunun tespit edilmesi ve araştırmanın yapılması sırasında zamanını benim için ayıran, beni yönlendiren, zorluk çektiğim konularda bana yardımcı olan, güven veren ve fikirlerini paylaşan çok değerli hocam Sayın Prof. Dr. Mustafa TAVUKÇUOĞLU'na danışmanım olma ayrıcalığını verdiği için sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım. Ayrıca bu çalışmamızın Tez İzleme Komitesinde bulunan, teknik ve tecrübelerinden her zaman yararlandığım kıymetli Prof. Dr. Muhiddin OKUMUŞLAR, Eğitim Fakültesinden Prof. Dr. Hakan SARI hocalarıma katkılarından dolayı şükranlarımı arz ederim.

Araştırmanın verilerinin sonuçlarını SPSS programında uygulanmasıyla ilgili yakinen yardımcı olan değerli Arş. Gör. Sayın Dr. İrfan ERDOĞAN Hocama çok teşekkür ederim. Diğer yandan araştırma sürecinde karşılaştığımız sıkıntılara katlanarak ve manevi gayretleri ile bana destek olan eşim ve çocuklarıma da teşekkür ederim.

Zhandos (Candost) YRYSBAYEV

Konya, 2021

Kazakistan’da Yaygın İslam Din Eğitimi
(Kazakistan’ın Güney Bölgesi Cami Kur’an Kursları ve
Yaz Kur’an Kursları Örneği)

ÖZET

Bu araştırma, Kazakistan’ın güney bölgesinde bulunan Cami Kur’an kursları ve yaz Kur’an kurslarında yapılmakta olan Kur’an öğretiminin mevcut problemlerini, öğrenci ve öğretmen görüşleriyle ortaya çıkarmayı amaçlayan bir alan araştırmasıdır. Bu çalışmada survey (genel tarama) kullanılmıştır.

Bu araştırmanın katılımcıları 50 öğretmen ve 240 öğrencidir. Çalışmada, uygulanan anket çalışmasının bulgu ve yorumlarına yer verilmiş, Kazakistan’da yaygın İslam din eğitiminin fert, toplum ve din eğitimi açısından değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Sonuç ve öneri kısmında ise araştırmanın genel özeti ve değerlendirmesi yapılmış, Kazakistan’da yaygın İslam din eğitimi alanında mevcut olan problemlerin çözümüne yönelik öneriler yetkililerin dikkatine sunulmuştur. Son olarak, çalışmada kullanılan anketlerin ve Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi Başkanlığından alınan izin belgesinin örnekleri eklenmiştir.

Araştırma sonucunda, kurslarda eğitim-öğretim görmekte olan öğrencilerin ilgi seviyesinin yüksek olmasına rağmen, Kazakistan’ın güney bölgesindeki camilerdeki Kur’an kursları ve yaz Kuran kurslarının derslik, öğretim araç-gereç ve materyali açısından fiziki ve eğitsel düzeyinin yeterli olmadığı, kurs öğretmenlerinin çoğunun pedagojik formasyon altyapısının olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cami Kur’an Kursu, Yaz Kur’an Kursu, İslam Din Eğitimi, Eğitim-Öğretim, Kazakistan.

**Informal Islamic Religious Education in Kazakhstan
(Sample of the Southern Region of Kazakhstan Mosque Kur'an Courses and
Summer Kur'an Courses)**

ABSTRACT

This research is a field study aiming to reveal the current problems of Quran teaching in mosque Quran courses and summer Quran courses in the southern region of Kazakhstan with the views of students and teachers. Survey (general screening) was used in this study.

The participants of this study are 50 teachers and 240 students. In the study, the findings and interpretations of the Applied Survey study were included, and widespread Islamic religious education in Kazakhstan was evaluated in terms of individual, community and religious education. Thus, the current status of the individual, community and religious education of the common religious education for Muslims in Kazakhstan has been revealed. In the conclusion and suggestion part, after giving the general summary of the research, present problem findings and proposals for solution were presented to the attention of the authorities. The samples of the questionnaires used in the study and the permission certificate obtained from the Kazakhstan Muslims Religious Administration are shared in the thesis.

As a result of the research, although the interest level of the students who are studying in the courses is high, the physical and educational level of the Quran courses and summer Quran courses in Almaty, Taraz and Shymkent mosques is not sufficient in terms of classrooms, teaching materials and materials, and the course teachers will not be underestimated. It has been determined that some of them do not have pedagogical infrastructure.

Keywords: Kazakhstan, Mosque Quranic Courses, Summer Quranic Courses, Informal Religious Education, Education.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ	1
2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	3
3. ARAŞTIRMANIN AMACI	4
4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	4
5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE MODELİ	5
5.1. Evren ve Örneklem	6
5.2. Verilerin Toplanması ve Analizi.....	7
5.3. Anketlerin Uygulanması	8
6. KONUYLA İLGİLİ DİĞER ARAŞTIRMALAR	8
BİRİNCİ BÖLÜM	11
A. KAZAKİSTAN'IN DİNİ YAPISI	11
1.1. Sovyetler Döneminde Kazakistan'da Dini Durum	11
1.2. Günümüzde Kazakistan'da İslami Durum.....	15
1.3. Devlet-Din İlişkilerinde Resmi Kurumlar ve Görevleri	20
1.4. Kazakistan Müslümanları Dinî İdaresi (KMDİ).....	22
1.4.1. KMDİ'nin Kuruluş Amacı ve Görevleri.....	26
B. KAZAKİSTAN'DA YAYGIN İSLAM DİN EĞİTİMİ	29
1.1. Kazakistan'ın Güney Bölgesindeki Cami Kur'an Kursları ve Yaz Kur'an Kursları Hakkında Genel Bilgiler	29
1.2. Yaygın Din Eğitimi Açısından Cami Kur'an Kursları ve Yaz Kur'an Kurslarının Önemi.....	30
1.3. Cami Kur'an Kursları.....	32
1.3.1. Cami Kur'an Kurslarının Açılış Amaçları.....	33
1.3.2. Cami Kur'an Kurslarının Öğretim Programları	34
1.3.2.1. Cami Kur'an Kursu Programının Amaçları	34
1.4. Yaz Kur'an Kursları	39
1.4.1. Yaz Kur'an Kurslarının Açılış Amaçları	40
1.4.2. Yaz Kur'an Kurslarının Öğretim Programları	40
1.4.2.1. Yaz Kur'an Kursu Programının Amaçları.....	45

İKİNCİ BÖLÜM.....	46
KAZAKİSTAN'IN GÜNEY BÖLGESİ CAMİ VE YAZ KUR'AN KURLARI İLE İLGİLİ BİR ARAŞTIRMA VE BULGULAR	46
2.1. Ankete Katılan Öğrencilerle İlgili Genel Bilgiler.....	46
2.1.1. Ankete Katılan Öğrencilerin Şehirlere Göre Dağılımı	46
2.1.2. Ankete Katılanların Cinsiyeti	47
2.1.3. Öğrencilerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	48
2.1.4. Öğrenci Ebeveynlerinin Sosyal Durumları	50
2.1.4.1. Anne-Babanın Sağ veya Vefat Etmiş Olması.....	50
2.1.4.2. Anne-Babanın Eğitim Seviyeleri	51
2.1.4.3. Anne-Babanın Dinî Sorumluluğu	52
2.1.5. Öğrenci Ebeveynlerinin Ekonomik Durumları	54
2.1.5.1. Anne-Babanın Mesleği.....	55
2.1.5.2. Ailenin Ekonomik Yönden Durumu.....	56
2.2. Ankete Katılan Öğretmenlerle İlgili Genel Bilgiler	58
2.2.1. Öğretmenlerin Cinsiyet ve Yaşa Göre Dağılımı	58
2.2.2. Öğretmenlerin Meslekteki Kıdem Durumları.....	59
2.2.3. Öğretmenlerin Tahsil Durumları	61
2.2.4. Öğretmenlerin Görev Yaptıkları Kur'an Kursu	62
2.2.5. Öğretmenlerin Hafızlık Durumlarına Göre Dağılımı.....	62
2.2.6. Öğretmenlerin Haftalık Ders Saatleri	63
2.3. Öğrencilerin Kurslarda Yapılan Eğitim-Öğretimle İlgili Düşünce ve Kanaatleri	64
2.3.1. Öğrencilerin Kur'an Kurslarıyla İlgili Görüşleri, Kanaatleri ve Beklentileri	64
2.3.1.1. Öğrencilerin Kurslara Gelmelerine Etki Eden Faktörler	64
2.3.1.2. Öğrencilerin Kurslara Geliş Gayeleri ve Sebepleri	65
2.3.1.3. Öğrencilerin Kurslara Devam Süresi	67
2.3.1.4. Kursun Fiziki Yapısı.....	71
2.3.1.5. Öğrencilerin Kurslardan Memnuniyet Durumu.....	72
2.3.1.6. Öğrencilerin Kursta Hoşuna Gitmeyen Hususlar	73
2.3.1.6.1. Sınıf Ortamında Yerde Oturarak Eğitim ve Öğretim	74
2.3.1.6.2. Sınıfların Kalabalık Olması	74
2.3.1.6.3. Sınıfların İklim ve Fiziki Şartları.....	75
2.3.1.6.4. Derslerin Güçlük Dereceleri	75
2.3.1.7. Cami Kur'an Kurslarında Rahatsızlık Veren Hususlar	76
2.3.1.8. Kurslarda Talep Edilen İhtiyaçlar.....	79
2.3.1.8.1. Oyun Alanı İhtiyacı	80
2.3.1.8.2. Kantin İhtiyacı	81
2.3.1.8.3. Öğrencilerin Teneffüs Süreleri	82
2.4. Cami Kur'an Kurslarının Eğitim Dönemi ve Başlama Saatleri.....	83
2.5. Kurslar Nasıl Olmalı?	84
2.6. Kurslarda Öğrenci-Öğretmen İlişkileri	87
2.6.1. Kurslarda Öğretmenlerin Sevilen Yönleri	87
2.6.2. Kurslarda Öğretmenlerin Sevilmeyen Yönleri	88
2.6.3. Hata Yapan Öğrencilere Genellikle Uygulanan Ceza Türü.....	90

2.7. Öğrencilerin Sınıfta Okutulan Dersler Hakkındaki Görüşleri ve Derse Karşı İlgileri	93
2.7.1. Öğrencilerin Gözüyle Öğretmenin Ders Anlatma Durumu	93
2.7.2. Derslerin İşlenişinde Öğrencileri Rahatsız Eden Hususlar	95
2.7.3. Kurstaki Dersleri Sevme Durumu	97
2.7.4. Kurslarda En Çok Sevilen Dersler	98
2.7.5. Öğrencilerin Derslere İsteyerek Devam Etme Durumu	100
2.7.6. Öğretmenin Derse Gelmediği Zaman Öğrencilerin Tavrı	101
2.7.7. Kurslara Katılmadan Önce Dinî Bilgisinin Yeterlilik Durumu	102
2.7.8. Öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'i Okumasıyla İlgili Veriler.....	103
2.7.9. Kur'an Okumada Öğrencilerin İlk Deneyimleri	104
2.7.10. Ezberlenen Dua, Ayet ve Sûrelerin Mealinin Okunması	105
2.8. Sosyal İlişkiler Açısından Cami ve Yaz Kur'an Kursları Öğrencileri.....	107
2.8.1. Öğrenciler Arası Arkadaşlık İlişkileri.....	107
2.8.2. Camideki Cemaatin Öğrencilere Karşı Tutumu	108
2.8.3. Öğrencilerin Aileleri Tarafından Ziyaret Edilme Oranı	110
2.8.4. Cami Kur'an Kursları ve Yaz Kur'an Kurslarında Ders Harici Aktiviteler	111

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM..... 114

CAMİ VE YAZ KUR'AN KURLARI ÖĞRETMENLERİNİN

PROBLEMLERİ VE BEKLENTİLERİ 114

3.1. Öğretmenlerin Mesleki ve Pedagojik Formasyonu	114
3.1.1. Eğitimle İlgili Eserleri Okuma Durumu	114
3.1.2. Öğretmenlerin Kur'an Mealini Baştan Sona Okuma Durumu.....	116
3.1.3. Öğretmenlerin Mesleki Formasyonları Hakkındaki Düşünceleri	117
3.1.4. Cami ve Yaz Kur'an Kursları Öğretmenlerinin Eğitim Durumu	118
3.2. Kurs Öğretmenlerinin Ders İşleme Metotları	119
3.3. Öğretmenlere Göre Öğrencilerin Derslere Karşı Motivasyonları.....	121
3.4. Öğrencilerin Derslerdeki Başarı Durumu ve Başarısızlık Sebepleri	123
3.4.1. Öğrencilerin Derslerdeki Başarı Durumu	123
3.4.2. Öğrencilerin Derslerdeki Başarısızlık Sebepleri.....	123
3.5. Öğretmenlerin Başarılı Öğrencileri Övme Durumu	126
3.6. Öğrencilerle Diyalog Kurma ve İlgilenme Durumu	127
3.7. Öğretilen Dua ve Sûrelerdeki Anlam İçeriğinin Sorgulanması	129
3.8. Cami ve Yaz Kur'an Kurslarında Okutulan Dersler.....	130
3.9. Öğretmenlerin Sosyal İlişkiler Açısından Değerlendirilme Durumu	133
3.9.1. Öğrenci Problemlerinin Çözümünde Meslektaşlar ile İşbirliği Durumu	133
3.9.2. Öğrencilerin Velileriyle Görüşme Durumu	134
3.10. Lojman Tahsisi	135
3.11. Öğretmenlerin Mesai Dışında Herhangi Bir İşte İştigal Durumu.....	136

TARTIŞMA..... 138

1. Öğrencilere Cami ve Yaz Kur'an Kursunda Rahatsızlık Veren Hususlarla İlgili Tartışma.....	138
2. Öğrencilerin Cami ve Yaz Kur'an Kurslarındaki Öğretim Hakkındaki Görüşleriyle İlgili Tartışma.....	140
3. Cami ve Yaz Kur'an Kursu Öğretmenlerinin Mesleki ve Pedagojik Formasyonu İlgili Tartışma.....	142

4. Cami ve Yaz Kur'an Kursu Öğretmenlerinin Ekonomik Durumlarının Mesleki Yeterliliğine Etkisiyle İlgili Tartışma	144
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	145
1. Sonuç	145
2. Öneriler	148
KAYNAKÇA.....	150
EKLER	156
EK.1. Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi İzin Belgesi.....	157
EK.2. Anadolu Türkçesiyle Cami Kur'an Kurslarına Katılan Öğrencilere Yönelik Anket	158
EK.3. Anadolu Türkçesiyle Yaz Kur'an Kurslarına Katılan Öğrencilere Yönelik Anket	164
EK.4. Anadolu Türkçesiyle Cami ve Yaz Kur'an Kursu Hocalarına Yönelik Anket	169
EK.5. Kazak Türkçesiyle Cami Kur'an Kurslarına Katılan Öğrencilere Yönelik Anket.....	174
EK.6. Kazak Türkçesiyle Yaz Kur'an Kurslarına Katılan Öğrencilere Yönelik Anket	180
EK.7. Kazak Türkçesiyle Cami ve Yaz Kur'an Kursu Hocalarına Yönelik Anket	185

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Cami Kur'an Kursunda Okutulmakta Olan Dersler	36
Tablo 2. Kur'an-ı Kerim Öğrenme Alanı Dersleri ve Konularına Genel Bakış	37
Tablo 3. Dinî Bilgiler Öğrenme Alanı Dersleri ve Konularına Genel Bakış	38
Tablo 4. Yaz Kur'an Kursunda Okutulmakta Olan Kur'an-ı Kerim Dersi	41
Tablo 5. Yaz Kur'an Kursunda Okutulmakta Olan İtikat Dersi	42
Tablo 6. Yaz Kur'an Kursunda Okutulmakta Olan İbadet Dersi	43
Tablo 7. Yaz Kur'an Kursunda Okutulmakta Olan Siyer Dersi	44
Tablo 8. Kurslara Giden Öğrencilerin Şehirlere Göre Dağılımı	46
Tablo 9. Ankete Katılan Öğrencilerin Cinsiyeti	47
Tablo 10. Kursa Katılan Öğrencilerin Yaş Durumu	48
Tablo 11. Anne-Babanın Sağ veya Vefat Etmiş Olması	50
Tablo 12. Anne-Babaların Eğitim Seviyeleri	51
Tablo 13. Anne-Babanın Dinî Sorumluluğu	53
Tablo 14. Anne-Babanın Mesleği	55
Tablo 15. Öğrenci Ailelerinin Ekonomik Durumu	57
Tablo 16. Öğretmenin Cinsiyete Göre Dağılımı	58
Tablo 17. Öğretmenin Yaşa Göre Dağılımı	59
Tablo 18. Öğretmenin Mesleki Kıdem Durumu	60
Tablo 19. Öğretmenlerin Tahsil Durumları	61
Tablo 20. Çalıştığımız Kur'an Kursu	62
Tablo 21. Öğretmenin Hafızlık Durumu	63
Tablo 22. Öğretmenlerin Haftalık Ders Saati	63
Tablo 23. Öğrencilerin Kursa Gelişinde Etkili Olan Faktörler	65
Tablo 24. Öğrencilerin Kursa Geliş Amaçlarına Göre Dağılımı	66
Tablo 25. Öğrencilerin Kursa Geliş Sebeplerine Göre Dağılımı	67
Tablo 26. Kursa Devam Süresi	68
Tablo 27. Öğrencilerin Kursa Ara Verme Durumu	69
Tablo 28. Öğrencilerin Kursa Ara Verme Nedeni	69
Tablo 29. Yaz Kur'an Kursu Binası	71
Tablo 30. Öğrencilerin Kurstan Memnun Olup-Olmamalarına Göre Dağılımı	72
Tablo 31. Kursta Öğrencilerin Hoşuna Gitmeyen Durumlar	73
Tablo 32. Kursta Öğrencileri Rahatsız Eden Hususlar	77
Tablo 33. Öğrenciler Tarafından Kursta Talep Edilen İhtiyaç Durumu	79
Tablo 34. Kursların Açılma Zamanı	83
Tablo 35. Kursların Başlama Saatleri	84
Tablo 36. Cami Kur'an Kursları Nasıl Olmalı?	85
Tablo 37. Öğretmenin Sevilen Yönleri	88
Tablo 38. Öğretmenin Sevilmeyen Yönleri	89
Tablo 39. Öğrencilere Göre Hatalı Davranışları Karşısında Öğretmenlerin Tutumu	90
Tablo 40. Öğrencilerin Hatalı Davranışları Karşısında Öğretmenlerin Tutumu	92
Tablo 41. Öğretmenin Sınıfta Ders İşleyişindeki Öğrencilerin Görüşü	94
Tablo 42. Derslerin İşlenişinde En Çok Rahatsızlık Veren Hususlar	96

Tablo 43. Kurstaki Dersleri Sevme Durumu	98
Tablo 44. Kursta En Çok Sevilen Ders	99
Tablo 45. Kursa Devamlılık Durumu	100
Tablo 46. Öğretmenin Derse Gelmediği Zaman Öğrencilerin Tavrı	101
Tablo 47. Kursa Katılmadan Önce Dini Bilgi Becerisi	102
Tablo 48. Öğrencilerin Elif Cüzü veya Kur'an'ı Okuyabilme Düzeyi	103
Tablo 49. Elif Cüzü veya Kur'an'ın Öğrenilme Kaynağı	105
Tablo 50. Öğrencilerin Ezberledikleri Dua, Ayet ve Sûrelerin Mealini Okuyup Okumadıkları	106
Tablo 51. Yaz Kur'an Kurslarında Arkadaşlık İlişkiler	107
Tablo 52. Camideki Cemaatin Öğrencilere Davranma Durumu	108
Tablo 53. Cami Cemaatinin Öğrencilere Kötü Davranma Sebepleri	109
Tablo 54. Öğrencilerin Aileleri Tarafından Ziyaret edilme Oranı	110
Tablo 55. Kursta Ders Harici Aktiviteler	112
Tablo 56. Öğretmenlerin Eğitimle İlgili Eserleri Okuma Oranı	114
Tablo 57. Öğretmenlerin Kur'an Mealini Baştan Sona Okuma Oranı	116
Tablo 58. Öğretmenlerin Kendilerini Mesleki/Pedagojik Formasyon Açısından Değerlendirmeleri	117
Tablo 59. Öğretmenlerin Eğitim Düzeyinin Ne Olması Gerektiği Konusundaki Görüşleri	118
Tablo 60. Ders İşleme Metotlarında Öğretmenlerin Görüşleri	120
Tablo 61. Öğretmenlere Göre Öğrencilerin Derslere Karşı İlgisi	122
Tablo 62. Öğrencilerin Derslerdeki Başarı Durumu	123
Tablo 63. Öğretmenlere Göre Öğrencilerin Derslerdeki Başarısızlık Sebepleri	124
Tablo 64. Öğretmenlerin Derste Başarılı Öğrencileri Övme Durumu	127
Tablo 65. Öğretmenlerin Öğrencilerle Diyalog Kurma Durumu	128
Tablo 66. Ders Dışında Öğretmenlerin Öğrenciyle İlgilenme Durumu	129
Tablo 67. Dualar, Ayetler ve Surelerin Meallerinin Okutulma Oranı	130
Tablo 68. Cami ve Yaz Kur'an Kurslarında Okutulmakta Olan Derslerle İlgili Öğretmenlerin Görüşleri	131
Tablo 69. Okutulması İstenen Seçmeli Dersler	132
Tablo 70. Öğrenci Problemlerinin Çözümünde Öğretmenlerin İşbirliği Yapma Durumu	133
Tablo 71. Öğretmenlerin Velilerle Görüşme Durumu	134
Tablo 72. Oturmakta Oldukları Evin Kendilerinin Olup Olmadığı	135
Tablo 73. Öğretmenleri Başka Bir İşte Ek Olarak Çalışmaya İten Sebepler	136

KISALTMALAR

a.e	: aynı eser
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
bkz	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DKAB	: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
Haz.	: Hazırlayan
Hip.	: Hipotez
Hz.	: Hazreti
İSAM	: İslami Araştırma Merkezi
KMDİB	: Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi Başkanlığı
M.Ü.İ.F.D	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
s.	: Sayfa
s.a.v.	: sallallahu aleyhi vessalam
S.B.E.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Araştırma, bir şeyin/deneğin tenkitsel bir biçimde incelenmesi sonucunda yeni hakikatleri keşfetmek ve yeni ilişkiler ve sonuçlara ulaşmak adına yapılan arayış ve sorgulamalar bütünüdür.¹ Yeni bilgilerin elde edilmelerine ve olayların doğru olarak yorumlanmasına yönelmiş dakik ve yoğun bir deneme, gözlem ve geliştirme uğraşdır.²

Cami ve yaz Kur'an Kursları, Kur'an'ın doğru ve usûlüne uygun olarak öğretilmesi, halkın dinî konularda doğru bilgilenmesini amacıyla faaliyetlerini sürdüren eğitim kurumlarıdır. Bu sebeple cami ve yaz Kur'an Kursları, toplum üzerinde dinî bilgilenme açısından önemli bir yere sahip kurumlardır.

Araştırmamızın konusu, “Kazakistan’da Yaygın İslam Din Eğitimi” olup, Kazakistan’ın güney bölgesi il merkezleri olarak bilinen Almatı, Cambıl ve Çimkent şehirlerindeki camilerdeki Kur'an Kursları ile yaz Kur'an Kurslarında sürdürülmekte olan yaygın İslam din eğitiminin derinlemesine araştırmak, varsa sorunlarını belirleyip, bu sorunlara çözümler üretmek, kurslar nasıl daha planlı, programlı ve öğrenci odaklı olabilirliği konusunda teklifler sunmaktır. Bu nedenle araştırmamızda şu sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır:

1. Cami ve yaz Kur'an Kurslarına gelen öğrenciler, günlük hayatta kendilerine gerekli olan dinî bilgiyi öğrenebiliyorlar mı?
2. Kazakistan’ın güney bölgesinde bulunan cami ve yaz Kur'an Kurslarının, amaçlanan eğitim-öğretimin kazandırılması ile ilgili öğretmen ve öğrencilerin görüşleri nedir?
3. Kursların fiziki alt yapısına dair öğretmen ve öğrencilerin görüşleri nelerdir?

¹ Remzi Altunışık ve Ark. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, SPSS Uygulamalı, 3 Baskı, Sakarya Kitabevi, Sakarya 2004, s. 19.

² Erol Alaçam, *Bilimsel Etkinlik ve Yayım*, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Yayınları, Ankara 1995, s. 2.

4. Cami ve yaz Kur'an Kurslarında eğitim-öğretimi olumsuz yönde etkileyen unsurlarla ilgili öğretmen ve öğrencilerin düşünceleri nelerdir?
5. Cami ve yaz Kur'an Kurslarında çalışan öğretmenlerin eğitim-öğretim açısından yeterliliği ne düzeydedir? Öğretmen-öğrenci ilişkileri ne derecededir?
6. Kazakistan'ın güney bölgesinde cami ve yaz Kur'an Kurslarına, kız ve erkek öğrencilerin katılımları ne düzeydedir?
7. Çocuklarını Kur'an kursuna gönderen ebeveynlerin eğitim durumunları ne düzeydedir?
8. Cami ve yaz Kur'an Kurslarına giden öğrencilerin, en çok öğrenmek istedikleri ders (veya dersler) hangisidir?
9. Ebeveynlerin sosyo-ekonomik durumu, eğitim-öğretimi nasıl etkilemektedir?
10. Yaz Kur'an Kurslarına ve cami Kur'an Kurslarına gelen öğrenciler, kurslara kendi istekleri ile mi gelmektedir?
11. Kurslarda yatılı olarak eğitim gören öğrencilerin, ebeveynleri ile ilişkileri nasıldır?
12. Öğrencilerin ailede aldığı eğitim, Kur'an kurslarında aldığı eğitime etki etmekte midir?
13. Cami ve yaz Kur'an Kurslarında, öğrencilerin cezalandırılması konusunda öğretmenler; dayak, nasihat, uyarı vb. hangi yöntemlere başvurumaktadırlar?
14. Öğretmenlerin öğrenciler ile ilgilenmesi eğitim-öğretimi nasıl etkilemektedir?
15. Kurs binalarının iç ve dış mekân tasarımının eğitim-öğretim ihtiyaçlarına göre düzenlenmemiş olması, binaların yeterince araç-gereçle donatılmamış olması, öğrencilerin geleneksel şekilde diz üstü oturması, öğrenci başarısını nasıl etkilemektedir?

16. Cami ve yaz Kur'an Kurslarında yeterli araç-gereç olmaması nedeniyle kurs öğretmenleri, derslerde hangi öğretim yöntemlerini kullanmaktadırlar?
17. Derslerde yüzünden okunan ve ezberletilen dua, âyet ve sûrelerin anlamları da öğretilmekte midir?
18. Kurs öğretmenleri, kendilerini meslekî yeterlilik bakımından yeterli gördükleri hâlde, pedagojik formasyon eksiklikleri var mıdır?
19. Öğretmenlerin pedagojik formasyon eksikleri, öğrencilere olumsuz davranmalarına neden olmakta mıdır?
20. Öğretmenlerin pedagojik formasyon eksikleri nedeniyle, öğrencilere olumsuz davranmaları, öğrencilerin kurs başarısını nasıl etkilemektedir?
21. Cami ve yaz Kur'an Kursu öğretmenlerinin çoğunun, mesai saatleri dışında başka bir işle meşgul olmaları, kendilerini derslere motive etmelerine engel olmakta mıdır?
22. Öğretmenlere göre cami ve yaz Kur'an Kurslarında düzenlenen yarışmalar, geziler, piknikler ve diğer sosyal faaliyetler, dersleri ve kurs ortamını öğrencilere sevdirmekte, onların başarısını ve kurslara katılımını artırmakta mıdır?

2. Araştırmanın Önemi

Araştırmamızın önemi, "Kazakistanda cami Kur'an kursları ve yaz Kur'an kurslarına dair yapılan ilk çalışmalardan birisi" olmasıdır. Zira cami ve yaz Kur'an Kurslarının problem ve beklentileri konusu şu ana kadar ele alınıp incelenmiş değildir. Öte yandan öğrencilerle birlikte öğretmenlerin de ankete dâhil edilmesiyle, probleme bütüncül bir perspektiften yaklaşılmaya gayret edilmiştir. Bununla birlikte cami ve yaz Kur'an Kursu öğretmenlerinin gerek Kur'an Kurslarının fiziki yapısı ve öğrenci problemleri, gerekse idari ve statü problemlerini Kazakistan'ın güney bölgesi örneğinden yola çıkarak genel olarak öğretmen ve öğrenci kitlesine ayna tutacak şekilde tespit etmek ve değerlendirmek konumuzun önemli bir unsurudur.

Araştırmada durum itibariyle Kazakistan'ın güney bölgesi (Almatı, Cambıl ve Güney Kazakistan illeri) şehir merkezlerinin seçmemizin en önemli sebebi İslam dini eğitim-öğretim merkezlerinin (medrese, İslam kolejleri, hafızlık Kur'an Kursları, İslam Enstitüsü ve İslam Üniversiteleri) yoğun olarak bu bölgelerde bulunmasındandır.

Bu konuyu araştırmaya sevk eden bir diğer önemli sebep de aile ve okul ortamlarında yeterli din eğitimi alamayan çocukların cami ve yaz Kur'an Kurslarında, Kur'an-ı Kerim'i ve dinî bilgileri ne kadar öğrenebildiklerini tespit etmek ve öğrendikleri temel dinî bilgileri, hayatlarına ne kadar uygulayabildiklerini ortaya koymaktadır.

3. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı, cami ve yaz Kur'an Kurslarının öğrencisi ve öğreticisiyle içinde bulunduğu konumu olduğu gibi ortaya koymak, onların problem ve beklentilerini gün yüzüne çıkarmaktır. Bununla birlikte çalışmamızdan elde edilecek sonuçlarla; mevcut cami ve yaz Kur'an Kurslarında çalışan öğretmenlerin kendilerini yenilemelerine katkıda bulunmak, ileride Kur'an Kursu öğretmeni olacak kimselere mevcut durum hakkında bilgi vererek kendilerini daha iyi yetiştirme ve geliştirmelerine yardımcı olmaktır. Çünkü öğreticilerin yetişmesinde ve başarısında kendi gayretleri kadar, yetiştiği kurumun görevleri ile ilgili yapılan çalışmaların etkisi bulunmaktadır.

Bir diğer amaç ise kendi kendini yönetmeye çalışan kurumlar görüntüsündeki cami ve yaz Kur'an Kurslarının, daha iyi bir eğitim-öğretim kalitesine ulaşabilmesi yönünde ilmî bir katkıda bulunmaktır. Bu alanda Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi Başkanlığı'nın Eğitim Bölüm Başkanlığında çalışanlar ile ilmî araştırma yapan araştırmacılar için yapacakları çalışmalarına yardımcı olacak bilgi ve tecrübe birikimi sağlamak ve çözüm önerileri ortaya koymak amaçlanmaktadır.

4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmamız, Kazakistan'ın güney bölgesinde bulunan il merkezlerindeki Kazakistan Müslümanları Dini İdaresinin gözetim ve denetimindeki cami ve yaz Kur'an Kurslarında eğitim gören 430 öğrenci ve bu kurslarda çalışan 50 öğretmen ile

yaptığımız alan araştırmasıyla sınırlıdır. Araştırmamız 2015-2016 eğitim-öğretim yılında yapılmıştır.

Araştırmamıza katılan öğrencilerin yaş sınırı, en alt yaş olarak 6 yaş ile sınırlıdır. Araştırmamızda üst yaş olarak bir sınır koymadık. Çünkü Sovyetler Birliği zamanında dini eğitim-öğretim olmadığı için kendi dinlerini öğrenemeyen yaşlı dedeler ve ninelerin de bu kurslara çok ilgi gösterdiklerini, kurslara çocukları ve torunları ile beraber iştirak ettiklerine şahit olmaktayız.

Araştırmamız, Almatı, Taraz ve Çimkent şehir merkezlerinde bulunan cami ve yaz Kur'an Kursları ile sınırlıdır. Bu kurslarda İslami eğitim-öğretim gören öğrenci ve öğretmenler, anket çalışmasına katılmışlardır.

5. Araştırmanın Yöntemi ve Modeli

Bilimsel araştırmalarda yöntem büyük bir öneme sahiptir. Bilimsel bir araştırmanın yarısı doğru konu seçmekse, diğer yarısı da doğru yöntem kullanmaktır.³ Bir araştırmanın bilimselliği büyük ölçüde onun kullandığı yöntemde ilişkindir.

“Kazakistan’da Yaygın İslam Din Eğitimi (Kazakistan’ın Güney Bölgesi Camiler ve Yaz Kur’an Kursları Örneği) ana başlığı altında yapılan bu araştırmada genel olarak betimleme (tasvir) yöntemi izlenmiştir. Araştırmanın amacı, mevcut durumu olduğu gibi inceleyerek, cami ve yaz Kur’an Kursunda din eğitim ve öğretiminin verimliliğini tespit ve çıkan sonuçları değerlendirip yorumlama olduğunda araştırmada model olarak, Genel Tarama Yöntemi (Survey) kullanılmıştır. Kullanmış olduğumuz bu yöntemin icabı olan tarama işi genellikle anketler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Çünkü tarama modeli araştırmalarda hadiselerin, objelerin, varlıkların, kurumların, grupların ve çeşitli alanların mevcut durumlarını, şartlarını ve toplumun özelliklerini (inanışlarını, görüşlerini, davranışlarını) realitedeki görünüşleriyle betimlemekte ve ilişkileri bulmaya çalışmaktadır.⁴ Aynı zamanda mevcut durumla alakalı herhangi bir şekilde tagyir, tesir cehdi içerisine

³ Halil Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, İstanbul 2003, s. 58; J. Francis Rummel, *Eğitimde Araştırmaya Giriş*, (çev. R. Taşcıoğlu), Mesleki ve Teknik Eğitim Kitapları, Ankara 1968, s.19.

⁴ Saim Kaptan, *Bilimsel Araştırma Teknikleri*, Ankara 1973, s.177; Zeki Arslantürk, *Araştırma Metod ve Teknikleri*, Çamlıca Yayınları, 6. baskı, İstanbul 2004, s.39.

girmez.⁵ Diğer yandan konunun tarihsel süreci ve yasal temelleri araştırıldığı için türlü kaynaklardan istifade edilmiştir. Araştırmamızın teorik kısmını zengin bir akademik literatür oluştururken, pratik kısmını ise anket tekniğinden elde edilen bulgular ve sonuçlar oluşturmaktadır.

5.1. Evren ve Örneklem

Evren, araştırmacının çalışma sahasını oluşturan, örneğini seçtiği ve edindiği neticeleri genelleştireceği gruptur. Belli sınırlamalar getirerek her türlü grubu evrene dönüştürmek mümkündür.

Örneklem, bir çalışma için seçildikleri evreni (büyük grup) temsil edebilecek şekilde, grup içerisinde belli sayıda elemandan (denek) oluşan, bir alt elemanlar grubu oluşturulması sürecidir. Örneklemenin nihai amacı, araştırmacıya evren hakkında genellemeler yapabileceği (tümevarım) bilgiyi, evrenin bütünü tek tek araştırmasına ihtiyaç kalmaksızın sağlamasıdır.⁶

Araştırmanın evrenini Kazakistan'ın güney bölgesinde bulunan Almatı, Taraz ve Çimkent şehirlerindeki cami ve yaz Kur'an Kursları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini yukarıda belirlenen Kazakistan'ın güney bölgesindeki cami ve yaz Kur'an Kurslarında 2015-2016 öğretim yılı başında açılan camilerdeki Kur'an kurslar ile aynı öğretim yılının sonunda açılan yaz Kur'an Kurslarına katılan ve tesadüfî (rastgele) örnekleme yöntemine göre seçilen öğrenciler ve Kur'an kursu öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmamıza 31 erkek öğretmen, 19 kadın öğretmen olmak üzere toplamda 50 öğretmen; camideki Kur'an Kursundan 205 öğrenci, yaz Kur'an Kursundan ise 225 olmak üzere toplamda 430 öğrenci anket uygulamasına katılmıştır. (Bkz. Tablo 9). Öğrencilerle ilgili kişisel bilgilere, bilgi ve bulguların bir arada bulunmasının daha uygun olacağı düşüncesiyle "Bulgular ve Yorum" başlığı altında yer verilmiştir.

Cami ve yaz Kur'an Kurslarıyla ilgili araştırma yapılırken meseleyi sadece öğrenciler açısından ele alıp değerlendirmiş olmamak için kursların yasal

⁵ Mustafa Tavukçuoğlu, *Avrupa'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi*, Mehir Vakfı Yayınları, Konya 2000, s.15.

⁶ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 129-130; Remzi Altunışık ve Ark. *a.g.e.*, s. 123.

uygulayıcıları olan 31 erkek öğretmen, 19 kadın öğretmen olmak üzere toplam 50 öğretmene de anket uygulanmış ve görüşlerine başvurulmuştur.

5.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmamızda Kazakistan'ın güney bölgesindeki cami ve yaz Kur'an Kurslarının eğitim-öğretime uygunluğu ve öğrencilerin memnuniyetini belirleyen etkenleri tespit için anket yöntemi uygulanmıştır. Bununla birlikte anket maddelerini belirlemek amacıyla önceden öğretmen ve öğrencilerle görüşme yapıldı.

Araştırma ile ilgili anket sorularını hazırlamadan önce cami ve yaz Kur'an kursu hocalarıyla ve görev yaptığım Kazakistan Müslümanları Dini İdaresine bağlı medreselerdeki meslek hocalarıyla görüşülüp sorular, ihtiyaçlar doğrultusunda hazırlanmıştır. Hazırlanan sorular, bölgedeki öğrencilerin düzeyine uygunluğu açısından Prof. Dr. Mustafa Tavukçuoğlu, Prof. Dr. Muhittin Okumuşlar, Dr. İrfan Erdoğan tarafından oluşturulan akademik bir komisyon tarafından gözden geçirilmiştir. Belirlenen anket sorularının uygulanabilirliğini kontrol etmek için 20 öğrenci üzerinde anketin ön uygulaması yapılmıştır. Bu geçici uygulamada ortaya çıkan hatalar minimize edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra anket uygulamasında sorun yaşamamak için cami ve yaz Kur'an kursu öğretmenlerine anketin nasıl uygulanacağı hakkında bilgi verilip pratik şekilde gösterilmiştir. Öğrencilere verilen anketler cevaplandırıldıktan sonra öğretmenlerinin kontrolünde geri toplanmıştır. Aynı şekilde öğretmenler de kendilerine verilen anket sorularına cevap vermişlerdir. Kendilerine, cevapların gizli kalacağı garantisini verilmiştir. Öğrencilerin birbirlerini olumlu-olumsuz etkilememeleri için gereken hassasiyet gösterilmiş, ders sonunda anketler geri toplanmıştır. Ankete hem öğrenci hem öğretmenler tarafından yüksek düzeyde ilgi gösterilmiştir. Öğrencilere toplam olarak 460 anket metni verilmiş, 30 anketin eksik doldurulması sebebiyle geriye 430 anket toplanmıştır.⁷

Konunun özelliğine göre bazen araştırma tekniklerinden birkaçını bir arada kullanmak mümkün olduğundan araştırmada gözlem ve yüz yüze görüşme tekniklerine başvurduk. Çünkü alan araştırmalarında, örneklemin temel niteliğini

⁷ Bkz. Tablo 9

artırmak için anketin yanı sıra gözlem tekniğine de ihtiyaç vardır.⁸ Bu nedenle araştırmada gözlem tekniği kullanıldığı için inançlar, görüşler, davranışlar ve eğilimler üzerinde durulmuştur. Araştırmacının bütün önyargılardan uzak olarak birey ve toplumun davranışlarını nesnel gözle yaklaşarak tespitinde bulunması konuyla ilgili objektif bir sonuca ulaşmasını sağlar.⁹ Bu nedenle biz de birçok cami ve yaz kursuna bizzat katılarak kurslar hakkında genel bilgi toplamaya çalıştık. Anket formlarında açık uçlu sorular sorulmuştur. Bu tür sorulara anketlerde yer vermemizin başlıca amacı, deneklerin cami ve yaz Kur'an Kurslarından amaçlanan hedefi bulup bulmadıklarını öğrenmektir. Bu nedenle katılımcıların seçeneklerle sınırlandırılmamaları için "başka", "size göre" seçeneklerine yer verilmiştir. Bazı sorularda verilerin önem sırasına göre belirlenmesi ve daha anlamlı olmasını sağlamak üzere 1'den fazla seçeneğin işaretlenmesi istenmiştir.

5.3. Anketlerin Uygulanması

İslam din eğitim-öğretimi veren kurum ve kuruluşlar Kazakistan Müslümanları Dini İdaresinden izin alarak eğitim çalışmalarında bulunabilecek yasal zemine oturtulmuşlardır. Biz de araştırmada Almatı, Taraz ve Çimkent'te mevcut cami ve yaz Kur'an Kurslarında anket uygulayabilmek için Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi Başkanlığı (KMDİB)'nden gerekli yasal izinleri aldık.

6. Konuyla İlgili Diğer Araştırmalar

Daha önce geçtiği üzere, Kazakistan'da konuyla doğrudan konumuzla ilgili benzer araştırmalara rastlanmamıştır. Aşağıda, bizim konumuza dolaylı olarak değinen akademik çalışmalar hakkında kısaca kimlik ve künye bilgisi verilmektedir:

1- Talgat Abdeshov, *Kazak Halkının Dini Algısı ve Din Eğitimi Beklentileri*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE., Konya, 2015, 188 sayfa.

Bu araştırmada, Kazakistan'da din eğitim ve öğretimini vermekte olan üniversite, İslam Enstitüsü, İslam kolejleri, medreseler ve Kur'an kursları hakkında genel bilgiler ve ders programlarının tanıtımı yapılmıştır. Bununla birlikte

⁸ Tavukçuoğlu, *a.g.e.*, s. 16.

⁹ Tavukçuoğlu, *a.g.e.*, s. 16; Kaptan, *a.g.e.*, s. 8-9.

Kazakistan topraklarında yaşayan halkın dinî algısı ve yukarıda zikredilen eğitim kurumlarında verilmekte olan din eğitimi ve öğretiminden beklentilerini tespit edilmeye çalışılmıştır.

2- Zhanbota Shashka, *XIX. Yüzyılda Kazak Aydınların Din ve Eğitim Görüşleri ve Faaliyetleri*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE., Konya, 2015, 196 sayfa.

Bu çalışma, giriş ve üç ayrı bölümden oluşan bir araştırma olarak düzenlenmiştir. Giriş kısmı; araştırmanın konusunu, amacını, önemini, kapsam, sınırlılıkları, yöntem içermektedir. Birinci bölümde Kazakistan hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde XIX. yüzyılda kazakların kültürel hayatı üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise XIX. yüzyılda Kazak aydınların din ve eğitim görüşleri ve faaliyetleri incelemesine yer verilmiştir. Araştırma neticesinde milliyetçi Kazak aydınlarına göre, Kazaklar ancak kendi kültürlerine sahip çıkarak, kendi kendilerini daha iyi tanıyarak güçlenebilir ve geri kalmışlığı yenebilirdi. Bu Kazak aydınları, her şeyden önce Kazaklığı ve Eğitimi vurgulamışlardır.

3- Nurbolat Sembi, *Kazakistan'da Din Eğitimi (Bağımsızlık Sonrası)*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE., Isparta, 2014, 103 sayfa.

Bu çalışmada, Kazakistan'ın bağımsızlık sonrasında gerçekleştirilen din eğitimi ile ilgili faaliyetleri incelemeyi hedeflenmektedir. Çalışma üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde, konunun belirlenmesi ve sınırlandırılması, araştırmanın amacı ve önemi, araştırmanın yöntemi ile ilgili bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı, fiziki ve beşeri coğrafyası, nüfusu ve ülkede yaşayan etnik gruplar, bağımsızlık sonrası süreçte ülkedeki genel ekonomik ve dini durumu hakkında kısa bilgilendirme yapılmıştır. İkinci bölümde Kazakistan'da din eğitiminin kurumsallaşma süreci ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Kazakistan'da yaygın ve örgün din eğitimi uygulamaları esas alınarak belirlenmeye ve değerlendirmeye çalışılmıştır. Sonuç kısmında ise ulaşılan sonuçlar özetlenerek, genel geçerliliği olan uygulanabilir öneriler verilmiştir.

4- Zhansaya Badagulova, *Kazakistan'da Din, Dini Kurumlar ve Din Eğitimi*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE., Sakarya, 2017, 94 sayfa.

Bu araştırmada, Kazakistan Devleti'nin bağımsızlığını kazandığı tarihten öncesi ve sonrasında gerçekleştirilen din eğitimi faaliyetleri incelenmiştir. Çalışmada, Kazakistan Devleti'nin eğitim ve öğretim sisteminde din eğitiminin gelişimi, tarihi, sosyal yapıdaki yeri vb. noktaların tespitinin yapılarak, niteliksel anlamda kayıt altına alınmıştır. Din eğitiminin yasak olduğu dönemlerde yapılan eğitim faaliyetleri ile din eğitiminin yasal zeminde faaliyetlerine devam ettiği dönemlerin, geçirmiş olduğu değişimler ve gelişmelerin incelenmesi de bu çalışmanın sınırları içerisinde yer almıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

A. KAZAKİSTAN'IN DİNİ YAPISI

1.1. Sovyetler Döneminde Kazakistan'da Dini Durum

Çarlık Rusya'nın yıkılmasından sonra Sovyetler Birliği kuruldu (1922). Sovyet ideolojisine göre inanç, sosyalizm öncesi bir geçmişin kalıntısından ibaret idi ve komünizme ulaşmada kaydedilen gelişmelerin ve eğitim sürecinin getirdikleri karşısında inanç yerle bir olacaktı. Din, devrimci güçlere bağlılık ve sadakatı temin hususunda en büyük engel, çeşitli ırkları Rus sistemi içinde asimile etmeye mani bir kütle olarak telakki edilmiştir. Dine karşı yapılan bu açık savaş, İslam ve Müslümanların aleyhine olacak şekilde sonuçlanmıştır.¹⁰

1917 Ekim devriminden sonraki ilk yıllar Sovyet yönetimi devlet ile din ilişkilerinin düzenlenmesiyle ilgili önlemler almaya başladı. 20 Ocak 1918'de RSFSR (Rusya Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti (Respublika) Sovnarkom'u "Devlet ile Okulların Kiliseden Ayrılmasıyla İlgili" adını taşıyan "Din ve Vicdan, Kilise ve Dini Kurumların Özgürlüğü Hakkında" bir kararname çıkardı. Buna benzer başka bir kararname de 20 Kasım 1918'de Türkistan SSC Sovnarkom'u tarafından çıkarılmıştır.¹¹ RSFSR Sovnarkom'unun çıkardığı bu kararname, Sovyet devletinin din ile olan ilişkilerindeki her çeşit ayrımcılığın kaldırıldığını; devlet okullarının laikliğini; dini kurumların ayırımın kalktığını ve herkesin toplumun eşit bireyleri olduğunu; din, insanın zihnini uyutan uyuşturucu olduğunu içermekteydi. Böylelikle SSCB'nin üst tabakasından alt tabakasına kadar din aleyhinde mücadele başladı.¹²

Materyalizm, felsefi milli görüşleri öne sürerek dinsizliği esas kabul etti. Bu sebeple dini eğitim-öğretim yasaklandı; bu yasağa uyumayanlar ise şiddetle cezalandırıldı. Bu yasaklamaya rağmen Mollalar, İslamî eğitime devam ettiler. Bunun için 1929 senesinde şiddet hareketine giriştiler. Şubat 1929'da, Sovyet Komünist Partisi Sekreteri Lazar Kaganoviç'in imzasıyla partinin cumhuriyetlerindeki, vilayetlerdeki ve bölgelerdeki komitelerine Sovyet Komünist

¹⁰ Zeyneş İsmail, *a.g.e.*, s. 331.

¹¹ Mustafa Bazarrov, *Sovetskaya Religioznaya Politika v Sredney Azii* (Orta Azya'daki Sovyet Din Politikası), Sentral'naya Aziya i Kavkaz, Moskova 1997, s. 15-16.

¹² M. Odintsov, *Gosudarstvo i Tserkov; İstoriya Vzaimootnoşeniy (Devlet ile Kilise; Karşılıklı İlişkiler Tarihi) 1917-1918 yılları*, Znaniye, Moskova 1991, s. 10.

Partisinin ‘Din Karşıtı Çalışmaların Arttırılmasıyla İlgili Tedbirler’ kararını gönderildi.¹³

Okullarda dini yok sayan dersler okutulmaya başlandı. 1929 yılında herhangi bir şekilde müftedattan İslam’ın okutulması özel yasaklı kararlar ile ilga edildi. Camilerin, kiliselerin kapılarına kilit vuruldu. Almatı ilinin Cilik ilçesinde 1913’de mevcut olan 94 camiden 1929 yılında tamamı yok edildi.¹⁴

Halkın gözünde âlimleri küçük göstermek ve halkla arasını açmak için haklarında büyük suçlamalar yapıldı. Hatta 1930-1940’lı yıllar aralığında on binlerce âlim sürgüne gönderildi ve bunlardan bir daha geri dönenlerin sayısı çok azdı.¹⁵ Şeriat mahkemeleri, medrese ve camiler kapatıldı. Hatta camileri, tarihi eserler sayılan külliye ve Müslümanlara ait olan eski mezarlıkları traktörlerle yıktılar ve ahır olarak kullandılar. Birçok medrese ve külliye binaları parti teşkilatının kendi amaçları doğrultusunda kullanılmaya başlandı.¹⁶

“Kapitalist ülkeler” ile münasebet kurmak tehlikeli kabul edildiğinden Sovyetler döneminde hac ibadeti yasaklandı. Hacca sadece SSCB’den toplam 30 kontenjan ayrılmıştı. Örneğin 1958’de başvuran 33 kişiden sadece 1’i gönderilmiş, 1959’da 52 kişiden 1’i Hac vizesini alabilmişti, 1960’da ise 17 kişiden kimsenin isteği yerine getirilmemiştir.¹⁷ Hacca gitmek mümkün olmadığından bu ibadetin yerini mahalli kutsal yerlere yapılan sayısız ziyaretler almaya başladı.¹⁸ Mesela, zamanımızda Kazakistan halkının arasında Hoca Ahmed Yesevi türbesinin bulunduğu Türkistan şehrini “ikinci Mekke” kabul edenler ve Ahmed Yesevi türbesini ziyaret etmek “küçük hac” yerine geçmekteydi.¹⁹

İhtiyaç sahipleri için toplanan camiye verilen zekât ve sadaka, Sovyet yönetimi tarafından el konularak kesin olarak yasaklanmıştı. Çünkü teorik açıdan komünist rejiminde toplumda fakir anlayışı ortadan kalkmıştı. Ramazan orucu, resmi

¹³ Odintsov, *a.g.e.*, s. 33.

¹⁴ A.K. Sultangaliyeva, *İslam v Kazakstane*, Almatı 1998, s. 51.

¹⁵ R.N. Bezertinov, *Tengrianstvo- Religia Turkov i Mongolov*, Ayaz Yayınevi, Naberejniye 2000, s.37.

¹⁶ Kalican Zankoyev, *Nur-Astana Camisi*, Hikmet Yayınevi, Almatı 2006, s. 9.

¹⁷ Sultangaliyeva, *a.g.e.*, s. 54.

¹⁸ Akiner, *a.g.e.*, s. 31.

¹⁹ Akiner, *a.g.e.*, s. 32.

olarak yasak edilememiştir. Ama oruç “sadece bedeni zayıf düşürmekten ve insanın kendisine ihanet etmesinden başka bir şey değil” anlayışı aşılarmaya çalışılmıştır.²⁰ Kur’an ve diğler dini kitapların neşriyatı durduruldu, bunun yerine İslâm karşıtı ateizm düşüncesi nasihat eden yayınlar kütüphane raflarında yerlerini almaya başladı. Kalan birkaç camiye gidebilmek zorlaştı ve en önemlisi de on sekiz yaşının altındaki çocuklara kendi dini inançlarının esaslarını öğretmek yasaklandı. Geleneksel İslâmi yaşamın yoğun olduğu Müslüman bölgelerde çok sayıda domuz çiftlikleri açıldı.²¹ Müslümanların alfabeleri değışerek İslam’ın kaynak dili olan Arapçadan uzaklaştırıldılar ve 1930 civarında Latin alfabesine geçildi. 1940’larda SSCB’deki bütün Müslümanların dilleri için Kiril (Rus harfleri) kabul edildi ve halen Kazakistan’da kullanılmaktadır. Kur’an’ın yazılmış olduğu Arap alfabesinin kanunlarla yasaklanmasıyla Müslümanlar dinlerinden kopmaya başladılar.²²

Komünist yöneticiler bütün çabalarını dinsiz bir toplum inşa etmeyi amaçlayarak ateizmi yaymaya harcadılar. İslam’ın dünya görüşüne karşı kitaplar, dergiler çıkarılmasına devam edildi. Dini tebliğ etmeye müsaade edilmediği için yapılan zulümlere karşı koymak mümkün değildi. 1954’ten 1964’e kadar S.S.C.B.’de çeşitli dillerde 920 adet adet İslâm aleyhinde yayınlanmıştır. Bu eserlerin 117’si Özbekçedir. Diğlerleri de sırasıyla şöyledir: Dağıstanca 140, Kazakça 126, Azerîce 96, Tacikçe 70, Kırgızca 69, Tatarca 65, Çeçen-İnguşça 50, Türkmençe 44, Başkırca 24, Kabardca 13, Adige-Çerkesçe 12, Karakalpakça 11, Abhazca 6, Uygurca 5, Acarca 4, Karaçay-Balkarca 3, Dunganca (Müslüman Çinliler) 2, Ossetçe 2 ve Abazaca 1.²³ Bunlar sadece bu zaman aralığında, yani on yılda (1954-1964) İslâm aleyhine yazılmış olan kitapların toplamıdır.

Hem ideolojik hem de siyasi başarıya ulaşmak isteyen komünist totaliter yöneticiler, sürekli ve programlı bir şekilde sosyal çıkmazların yegâne sebebi din olduğunu savunmuşlar ve dini afyon olarak nitelemişlerdirdir. Ayrıca onun endüstriye dayalı bir disiplin için sadece zararlı değil, gelişip kalkınmaya da düşman bir olgu olduğu fikrini zihinlere yerleştirmeye çalışmışlardır. Dini, idealci güçlere

²⁰ Akiner, *a.g.e.*, s. 32.

²¹ Akiner, *a.g.e.*, s. 33.

²² Akiner, *a.g.e.*, s. 32-33.

²³ Bennigsen, *a.g.e.*, s. 59.

bağlılık ve sadakati temin hususunda en büyük engel, çeşitli ırkları Rus sistemi içinde asimile etmeye engel bir unsur olarak görmüşlerdir.²⁴

1950’li yıllardan sonra genel olarak durum iyileşmeye başlamış olup, bu süreçte gerçekleştirilen en önemli gelişme dört yerde Din İşleri İdaresinin resmen kurulmasıydı. Sovyet döneminde müftülükler kapatılınca bölgelerde sorumluluğu üstlenecek hiçbir idari yapı kalmamıştı. Din İşleri İdaresinin kurulması İslam’ın akıbetini düşünülerek kararlaştırılmış olmasa bile İslam’ın varlığının kabul edildiğini gösteren önemli bir işaret olmuştur.²⁵ Sovyetler Birliği Din İşler İdaresi, SSCB Bakanlar Kurulu’na bağlı Din İşleri Bakanlığı altında çalışmıştır. Her biri belirli bölgelerden sorumlu olmak üzere kurulan dört Din İşleri İdaresi şunlardır:

1- Orta Asya ve Kazakistan Din İşleri İdaresi (Sünni): Merkezi Taşkent’te (Özbekistan Cumhuriyeti). Çalışma dili Özbekçe ve Hanefi ve İmam Maturidi mezhebini benimsemişlerdi. Başkanlığını Şemsüddinhan İbn Ziyaüddinhan Babahan(ov) yapmıştır. Bu kurumun görev alanına giren beş cumhuriyette (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbek SSC’leri) kurumu temsil eden beş Başmüftü vardı.

Orta Asya ve Kazakistan Dini İdaresi, resmen 1946’da kurulmuştur; 1976’da kuruluşunun otuzuncu yıl dönümünde, Taşkent’te özel bir İslâmi Konferans düzenlenmiştir. Bu Dini İdare, birçok yönden diğerleri arasında en önemli olanıdır. En geniş coğrafi bölgeyi ve Sovyetler Birliği’ndeki Müslüman nüfusun yarısından çoğunu temsil etmesi kurumun önemini artırmıştır.²⁶ Sovyetlerde yayınlanan sınırlı sayıdaki dini neşriyatın hepsini bu kurum çıkarır ve buradan başka bölgelere dağıtırdı. Sovyetlerde eğitim müesseseleri mevcut sayısı sadece iki olan Buhara’daki Mir-i Arab ve Taşkent’teki İmam İsmail el-Buhari medreseleridir. Sovyetler Birliği’ndeki bütün ulema bu iki medresenin mezunlarıdır. Sovyetler Birliği’ndeki en büyük İslami kütüphane de bu müessenin bünyesinde inşa edilmiştir.

2- SSCB’nin Avrupa Kısmı ve Sibiryâ Din İşleri İdaresi (Sünni): Merkezi Ufa’da (Tataristan) ve çalışma dili Tatarca’dır. Bu kurumun, Kuzey Kafkasya ve

²⁴ Zeyneş İsmail, *a.g.e.*, s. 331.

²⁵ Bennigsen, *a.g.e.*, s. 33.

²⁶ Daniye Shakimanova, *Kazakistan’da Vehhabilik*, SAMER Yayınları, Kahramanmaraş 2020, s. 65.

Dağıstan hariç bütün SSCB Müslümanları üzerine dini hâkimiyeti vardı. Beyaz Rusya ve Litvanya SSC'leri de bu kuruma bağıydılar.

3- *Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Din İşleri İdaresi (Sünni)*: Merkezi Mohaçkale'de (Dağıstan) ve çalışma dili Arapçaydı. Şafii mezhebine göre inşa edilmiştir.

4- *Güney Kafkasya Din İşleri İdaresi (Sünni-Şii)*: Merkezi Bakü'de (Azerbaycan) ve çalışma dili Azericeydi. Hanefi ve Caferi mezheplerine mensup müslümanları kapsamaktaydı. Bu İdare Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan SSC'lerinde yaşayan Müslümanlar üzerinde dinî nüfuza sahipti.²⁷

1.2. Günümüzde Kazakistan'da İslami Durum

Kazakların Rus hâkimiyeti altına girmesiyle (1860'lı yıllar) ülkeyi Hıristiyanlaştırma faaliyetleri başlamıştır. Fakat bundan bir netice alamayan Çarlık Rusyası, yöntemini değiştirmiş ve eskiden devam edegelen Ufa Orta Asya ve Kazakistan Dini İdaresine yeniden izin vermiştir.²⁸ 1917 yılındaki Bolşevik İhtilali ile başlayan din düşmanlığı, Kazakistan'da ve diğer İslam beldelerinde devam etmiş ve İslamî hayat ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Dinî mahkemelerin, medreselerin, camilerin, vakıfların neredeyse hepsi kapatıldı. Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere dinî eserlerin basımı, dağıtılması yasaklandı. İslâm dininin anlatılması ve öğretilmesi yasaklandı. Kazak halkının ve diğer Müslüman halkların inanç ve ibadet hürriyeti yok edildi.²⁹

Ancak 1943 yılında komünizmin ılımlı siyaset gütmesiyle merkezi Özbekistan Taşkent'te olan Orta Asya ve Kazakistan Din İşleri İdaresi 1946 yılında tekrar açılıp, eski faaliyetlerine devam etmişlerdir. Fakat buna rağmen İslam dininin yayılmasına gelişmesine kısıtlamalar getirilmeye devam etmiştir.³⁰

²⁷ Shakimanova, *a.g.e.*, s. 66; Akiner, *a.g.e.*, s. 35-36.

²⁸ Akiner, *a.g.e.*, s. 15.

²⁹ Nurbolat Sembi, "*Kazakistan'da Din Eğitimi (Bağımsızlık Sonrası)*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Ün. SBE, Isparta 2014, s. 24.

³⁰ Bennigsen, *a.g.e.*, s. 33-34; Shakimanova, *a.g.e.*, s. 66.

Kazakistan bağımsızlığını kazandıktan sonra 1991 tarihinde merkezi Almatı şehrinde bulunan Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi (KMDİ) kuruldu.³¹ Bu tarihten itibaren Kazakistan'da İslami eğitim kurumlar, yay, cami yapımları ülkenin her tarafında coşkuyla inşa edilmeye başlanmış olup, Müslümanları İslami kaynaklarla beslemek için yeni yayın kuruluşları kurulmaya başlandı. Bazı eski camiler onarılmış ve çeşitli yıllarda yeni camiler yapılmış, camilerin yanından mahalli Kur'an Kursları açılmıştır. Kurslara 10-12 yaşındaki erkek ve kız çocukları kabul edilmiştir. Kursun amacı İslam dinini öğretmek, insanları Kur'an-ı Kerim'le buluşturarak İslam'ın emrettiği hüküm ve ilkelerin yaşanmasını sağlamaktır.³²

1991 yılında Kazakistan bağımsızlığa kavuştuğunda ülkede sadece 68 cami vardı. Bunların bazıları Sovyet Rusya döneminde dükkân, depo, ahır, kulüp vb olarak kullanılıyordu. Müslüman kimliği yok edilmiş, neredeyse hiçbir iz kalmamıştı. Ülkede hiçbir dini okul yoktu. Dini idare komşu ülke Özbekistan'da idi. Sadece Buhara'da Mir-i Arap medresesinde İslami ilimler okutuluyordu fakat orda da Şarkiyatçılar tarafından idare ediliyordu, dolayısıyla İslam'ın sahih metinlerinin yorumlarını yozlaştırma ve Müslüman halkı İslam'sız yaşatma atmosferi hâkimdi.³³

2000-2006 yılları arasında Kazakistan'daki tüm camilerin kontrolü, yönetilmesi ve bakımı Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi'ne geçti. Her geçen yıl artış gösteren camilerin sayısı bilinmemekteydi ve bu camilerde görev yapan imamlar Dini İdare tarafından tayin edilmemişti. Ocak 2003'te genel olarak Kazakistan'da yaklaşık 2 bini aşkın cami bulunduğu tespit edilmiş, birçoğunun Dini İdareye resmi kayıtlarla kaydedilmemiştir. Günümüzde ise yaklaşık 3 bin cami vardır ve cami sayısı giderek artmaktadır.³⁴

³¹ V.A. İvanov, *a.g.e.*, s. 32.

³² Albina Duissenbayeva, Shamshiya Rysbekova, Karlygash Borbassova, *Islam in the Context of Political Processes in Modern Kazakhstan*, World Academy of Science, Engineering and Technology 71 2012, s. 1576; Erbol Sagınbekuly Abdramanov, "Halk Dindarlığı ve Dini Gelenekler", (Hoca Ahmet Yesevî Örneği), Kazakistan'da Din Eğitim-Öğretim Meseleleri Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Turan Yayınevi, Türkistan 2011, s. 149; Mahmut Zengin, "Kazakistan", *Dem Dergisi*, Sayı 3, s. 16; Shakımanova, *a.g.e.*, s. 64.

³³ Kemal Hakkı Kılıç, "Kazakistan'la Dini Alanda İşbirliğimiz", *Avrupa Diyanet Aylık Dergisi*, Haziran 2010, Sayı: 134, s. 13-14.

³⁴ Shakımanova, *a.g.e.*, s. 64.

18 milyon 776 bin kişinin yaşadığı Kazakistan'da, yaklaşık 11 milyon civarında Müslüman'ın İslami yaşantısı Kazakistan Dini İdaresi'nin riyasetinde yürütülmektedir.³⁵

Kazakistan'daki dinî kurumların %75'i Müslümanların camileri ve geri kalan 1300 dini grubun %25'i ise farklı dini anlayışların mabetlerinden oluşmaktadır. Ülkede mevcut İslam ve diğer dini anlayışların yüzdeler oranları şu şekildedir: %70 Müslüman, %27 Ortodoks, %2 Katolik, %0,5'in üzerinde Protestan; her biri %0,01 civarında, toplam %0,5 diğer dini anlayışların mensuplarıdır.³⁶

Kazakistan'da İslamî yapılar hakkında kısaca bilgi verecek olursak;

Kazakistan Müslümanları genellikle Sünni olup, amelde Hanefî mezhebine mensuptur. Bu mezhebi kabul etmede, mezhebin daha rasyonel, diğer görüşlere karşı daha hoşgörülü, dinle çelişmeyen örfî hukuka daha geniş yer vermesi etkili olmuştur.³⁷ Kazakistan Müslümanları, akidede ise Matüridiliği benimsemişlerdir. Bu nedenle dinî eğitim okullarda (ortaöğretim ve yükseköğretim) ve medreselerde fıkıh dersleri Hanefî fıkına ve akâid dersleri de Mâtürîdi akidesine göre okutulmaktadır. Ayrıca bugün Kazakistan'da Hanefilikten başka az da olsa Şafiiler ve Malikîler (bilhassa Çeçenler, İnguşlar) de bulunmaktadır.³⁸

Kazakistan'daki tasavvufî yapılar hakkında kısaca bilgi verirsek; özellikle de Kazakistan'ın Çimkent şehrinin doğusundaki Sayram kasabasında doğan Ahmed Yesevî'nin (d. 1093 - ö. 1166) öğretilerinden hareketle kurulan Yesevîliğin ön planda olduğunu görmekteyiz. Yesevî Tanu/Yesevilik Bilgisi adıyla bir ders, temel dersler arasına konularak Yesevilik Kazakistan'da gündeme taşınmıştır. Kazakistan'da İslâm, bir kimliği ifade etmenin etkili bir unsuru ve aracı olmuştur.³⁹ Nakşibendîler, Kadirîler az da olsa faaliyet gösteren diğer tasavvufî yapılarıdır.

³⁵ Aset Anuarbekov, "Kazakistan'da Misyonerlik Faaliyetleri", Selçuk Üniversitesi SBE., (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2008, s. 85.

³⁶ H. Z. Aknazarov, *İslâm Dini cane Omir Şındığı* (İslam Dini ve Hayatın Gerçekleri), Kazakistan Yayınevi, Almatı 1977, s. 8.

³⁷ Sembi, a.g. Y.L Tezi, s. 34.

³⁸ Talgat Abdeshov, "Kazak Halkının Din Algısı ve Din Eğitimi Beklentileri", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Ün. SBE, Konya 2015, s. 38.

³⁹ Shakimanova, a.g.e., s. 63.

Kazakistan’da bugün radikal veya İslamî kılıf altında gayriislamî tutum ve davranışlarla gerek devlet yönetimini ve gerekse Kazak halkını endişeye sevk eden Selefler, Vehhabiler, Medhaliler, Tekfir ve Hicre Cemaati, Tebliğ Cemaati, Davet Cemaati, Hizbu’t-Tahrir vb oluşumlar yakın bir dönemde var olsalar da Devletin sıkı takibi sonucu bu grupların faaliyetleri yasaklanmıştır. Bu dinî oluşumlar yasaklanmadan önce, Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı’nın çıkardığı fetvaları benimsemiyor, Kazak milletinin tarihi ile iç içe olan Hanefi mezhebini kabul etmiyorlardı. Bunlar İslami bilgileri zayıf olan Müslümanları kendi tarafına çekerek İslam dininin doğru bir şekilde öğrenilmesini engelliyorlardı. Böylece iç barışı ve huzuru bozuyorlardı.⁴⁰

Bu grupların hepsi Kazakistan’daki Müslümanların geleneksel dinî tutumlarına bağlı oldukları Hanefi mezhebini küçümsüyor ve reddediyorlardı. Kendi dinî görüşlerini övüyor, bölge halkının mezhepsel görüşlerini, dinî inançlarını, geleneksel tutumlarını ve yapageldikleri ibadetlerini ayıplıyor, onları şüpheli hale getiriyorlardı.⁴¹

Kazakistan’da İslam’ın dünya görüşü toplumsal, iktisadi, siyasi, bilimsel ilişkileri belirleyici güce kavuşmuş vaziyettedir. Camiler cemaatle, özellikle gençlerle doludur. Nursultan, Almatı ve Çimkent şehirlerinde 5 bin, 18 bin kişilik kapasitede Merkez Camiler yapıldı.⁴² Eski Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, 28 Haziran 2007’de Almatı’nın en yüksek ve en güzel yeri Köktebe’de 20 bin kapasiteli yeni caminin temelini atmış olup inşaaatı halen devam etmektedir.⁴³ Bunun gibi Kazakistan’ın tüm şehirlerinde ihtiyaca binaen yüksek kapasiteli camilerin yapımına başlanmıştır. Bu yapılan camiler Müslümanların milli değerler, kültürel, İslami ihtiyaçlarını büyük ölçüde karşılamaktadır.

21. yüzyıla geldiğimizde ise bu yüzyılın ilk yıllarında Kazakistan’da kurumsallık kazanmış dini anlayışlar konusundaki gelişmeler oldukça mühimdir. Özellikle Eski Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kazakistan Müslümanlarının

⁴⁰ Zhalgas Sandybayev, “Günümüzde Kazakistan’da İslam”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 2014, c. 22, sayı: 1, s.217. Shakimanova, *a.g.e.*, s.73.

⁴¹ Sembi, *a.g. Y.L Tezi*, s. 36.

⁴² <http://www.muslim.kz/kk/meshit> (15.08.2020)

⁴³ www.nur.kz (03.06.2007 tarihli haber)

İslami değerlerine, inanışlarına içten olarak ilgi göstermekte ve İslam'ı geçmiş dönemlerde olduğu gibi kurumsallaşmış kimliğinin teşekkül etmesi gerektiği, inancından dolayı da Kazakistan'ı İslamize etmeyi devlet politikası haline getirmektedir. Kazakistan'da inanç hürriyeti yani insanların kendi inançlarını seçmeleri ve inançlarının emirleri doğrultusunda yaşamaları kanun ile yasallaştırılarak Anayasa ile güvence altına alınmıştır.⁴⁴

Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra inanç ve vicdan özgürlüğü konusunda yapılanlar için şunları söyleyebiliriz:

Kazakistan ve diğer Türk Cumhuriyetleri inanç ve vicdan özgürlüğü hakkında yeni kanuni düzenlemeler yapıldı. Bu yeni çıkartılmış olan kanunlarda; İslam ve diğer dini anlayışların kurumlarına, laiklik esası dikkate alınarak dünya evrensellik bağlamında yeni haklar tanındı. Kazakistan Cumhuriyeti'nin "İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar Hakkında" başlıklı yasası, 15 Ocak 1992'de kabul edilmiştir.⁴⁵ Bu yasa 2011 yılında yeni kanun çıkınca iptal edilmiştir. Yerine 11 Ekim 2011 yılında "Dini Hizmet ve Dini Kurumlar" adlı yeni bir yasa çıkarılmıştır.⁴⁶ İnanç özgürlüğüne dair anayasada da şu maddeler yer almaktadır:

"Bütün dini anlayışlar ve kurumlar, Kazakistan Anayasasına göre eşit hukuka sahiptir. Herhangi bir dini anlayış veya kurum, diğerinin karşısında özel bir statüye sahip değil" (4. md.).⁴⁷

"Cinsiyeti, sosyal konumu, mevkii, milliyeti, soyu, dili, dini inancı, mensup olduğu bölge veya benzeri herhangi bir durumu yüzünden kimseyi ayıplamak ve aşağılamak yoktur." (14. md.)

"Herkesin, hangi millete, hangi partiye ve hangi inanca mensup olacağına kendisinin karar verme ve bunları beyan edip etmeme hakkı vardır." (19. md.)

"Amacı veya hareketi memleketin Anayasal yapısını zorla değiştirmeye, onun bütünlüğünü ihlal etmeye, memleket güvencesine zarar vermeye, ictimai, nesillik, milli, dini, soylu grup ve boy dümanlığını arttırmaya yönelik örgüt kurmaya ve

⁴⁴ Söylemez, *a.g.e.*, s. 345; Shakimanova, *a.g.e.*, s. 65.

⁴⁵ Shakimanova, *a.g.e.*, s. 103.

⁴⁶ Murtaza Bulutay, *Din cane Ult (Din ve Millet)*, Arıs Yayınevi, Almatı 2006, s. 60.

⁴⁷ Kazakistan Cumhuriyeti'nin Yüksek Meclisi, 1992, No: 4, 84- belge.

örgütlenme teşebbüsünde bulunma ve onların hizmetine, bununla birlikte yasal olmayan askerileşerek karma grup kurma ve özel bir ayrıcalık için propaganda ve faaliyetler yasaklanmaktadır.”(20.md)

“Herkes, insani değerler konusunda yeterlik hakkına sahiptir.” (22. md.)^{48*}

1992’de çıkartılan yasaya göre Nursultan’da ve her il valiliğinde (akimlik) bulunan “Dinler Komitesi”nin İç Siyaset bölümlerine başvuran her din, düşünce, tarikat ve mezhep mensubu kişi ve gruplara diledikleri şekilde inanç ve düşüncelerini yayma ve uygulama konularında belli şartlar ve yaptırımlar dâhilinde serbestçe faaliyette bulunma izni verilmektedir.⁴⁹ 1992’de kabul edilen bu kanunla meydana gelen özgürlük ortamından, hem bölgenin hâkim dini İslamiyet hem de diğer dinler aynı eşit imkânlarla yararlanmaktadırlar. Bu arada bu kanunu ganimet bilen misyonerler de Kazakistan’da sistemli faaliyetlere başlamışlardır.

Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi ile birlikte ülkenin fikir adamları ve âlimlerle ve toplumda etki edebilen güce sahip kurum ve kuruluşlarla ortaklaşa hareket ederek misyonerlik faaliyetlerine müdahalesi sonucu bazı Müslümanların Hıristiyanlığa geçmeleri önlenmişse de, ne yazık ki tüm bu çalışmalar, anayasaya, din ve vicdan özgürlüğü kanununa ve insan haklarına aykırı olduğundan misyonerlik faaliyetleri bugünde dahi devam etmektedir.

1.3. Devlet-Din İlişkilerinde Resmi Kurumlar ve Görevleri

Kazakistan Cumhuriyeti ülkenin dış ve iç emniyetini sağlamak amacıyla 15 Ocak 1992 yılındaki “İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar” yasasını kaldırılarak ederek, 11 Ekim 2011 yılında “Dini Hizmet ve Dini Kurumlar” adı altında yeni bir yasa çıkardı. Bu yasa gereği dini gruplar ile ülkedeki kurumlar arasındaki ilişkileri yasal bir çerçeveye oturtmayı amaçlıyordu. Devlet ve din ilişkilerinde sosyal

⁴⁸ Kazakistan Cumhuriyeti’nin Anayasası, 30 Ağustos 1995 tarihli cumhuriyet referandumunda kabul edilmiştir; G.Esim, A.Artbaev, S.Kanaev, G.Bilalova, *Teoloji Esasları*, Bilim Yayınları, Almatı 2007, s. 126-127. Komisyon, *Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Ukrayna Ülkelerinin Anayasaları*, TİKA Yayınları Ankara 1999, s. 117.

* Bu madde hakkında Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev “Kazakistan - 2030” konuşmasında şöyle demiştir: “Çeşitli etnik ve dini grupların birine müsaade ederek, diğerlerine müsaade etmeyen memleketin geleceği yoktur.”

⁴⁹ Anuarbekov, *a.g.t.*, s. 7.

gerçeklik olan din ve toplumun anlamlı ve yapıcı ilişkilerin inşa edilmesi için devletin din işlerini kurumlar üstlenmektedir.

Bu anlamda Kazakistan Cumhuriyetinde din ve devlet ilişkilerini düzenleyen eden ve vatandaşların dini konulardaki ihtiyaçlarını karşılamayı iki yönetim birimiyle bu görev yürütülmektedir. Bunlar:

1. *Din İşleri ve Sivil Toplum Bakanlığı*
2. *Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi.*

Kazakistan'ın bazı bölgelerindeki din arası çatışmaların meydana gelmesiyle Ocak 2005 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Almatı ve Nursultan şehirlerinin belediye başkanlarına meydana gelen çatışmaların izahata kavuşması gerektiği talimatını verdi. Bunun üzerine 30 Ocak 2006 tarihli 1319 sayılı kararnameye uygun olarak bölgedeki din işlerinin yürütülmesi ile ilgili olarak komiteler oluşturuldu. Bu komitelerin raporları doğrultusunda dini durumu denetlemek amacı ile “Din İşleri Ajansı Kurumu” kuruldu. Günümüzde Akmola, Aktöbe, Jambıl, Mangıstau, Pavlodar eyaletlerinde bu görevi o eyaletlerin valileri üstlenmiştir.⁵⁰

Kazakistan Cumhuriyeti'nin 21 Eylül 1997 tarihli 1362 sayılı kararnamesine uygun olarak yabancı ülkeden gelen şahısların ve Kazakistan vatandaşı olmayanların misyonerlik faaliyetlerini takip etmek üzere 7 Şubat 2012 tarihli 211 sayılı kararnameyle her çeşit misyonerlik hizmeti ile uğraşanların kayıt altına alınmaları yasası çıkarıldı.⁵¹ Kazakistan Cumhuriyeti'nin Din İşleri Ajansı hakkında, başkanlığın 7 Ocak 2012 tarihli 124 sayılı kararına uygun olarak ülkedeki dinlerin durumlarının değerlendirilmesi konusunda karar çıkarıldı.⁵² Kazakistan Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı'nın riyaseti ile 18 Mayıs 2011 tarihli 84 sayılı kararnameyle, komiteler Kazakistan Cumhuriyeti Din İşleri Ajansı'na dönüşmüş oldu.

Daha sonra bu kurum dönemin Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayevin 13 Eylül 2016 tarihli 332 sayılı kararnamesiyle Din İşleri ve Sivil Toplum Bakanlığı

⁵⁰ Asylbek İzbayrov, *Kazakistan'da İslam*, Daur Yayınları, Almatı 2013, s. 76.

⁵¹ Kazakistan Cumhuriyetinin Anayasası, <http://e-islam.kz/kz/contents/view/76>, (14.12.2019).

⁵² Kazakistan Cumhuriyeti'nin 7 Şubat 2012 tarih ve 209 sayılı Din Bilgisi Hakkındaki Kararnamesi, <http://e-islam.kz/kz/contents/view/82>, (14.12.2019).

olarak değiştirildi.⁵³ Din İşleri ve Sivil Toplum Bakanı olarak Nurlan Ermekbayev atanmıştır.⁵⁴ Daha sonra 4 Nisan 2018'de yerine Darhan Kaletayev Bakan olarak seçildi. 2019 yılında Din İşleri ve Sivil Toplum Bakanlığı Kurumu kaldırılarak yerine Din İşleri Komitesi kuruldu ve bu komitenin başkanlığını halen Ercan Nukecanov yürütmektedir.⁵⁵

Din İşleri Komitesinin genel olarak görevleri şunlardır:⁵⁶

1. Kazakistan'da dünya ve geleneksel dinlerin teorik temellerinin incelenmesi ve bununla beraber dini kurumların tarihi ve gelişimini tetkik etmek.
2. Dini edebiyatların araştırılması ve analiz edilmesi.
3. Dini araştırmalar yapmak.
4. Devlet organlarının faaliyetlerinin bilimsel ve metodolojik gereken imkânları sağlamak amacıyla eğitim kurumlarıyla ilişkiler kurmak; onlarla beraber din hakkındaki araştırmaları beraber yürütmek.
5. Din eğitimini veren kurumlarla eğitim ve öğretmele ilgili çalışmalar yapmak.
6. Kazakistan Cumhuriyetinde dini sahada bilimsel araştırmanın koordinasyonunu kurmak.
7. Toplumda dini-manevi ilişkiler, dini durum ve terör meseleleri hakkında panel, sempozyum, konferans, toplantı, seminer ve uluslararası faaliyetler gerçekleştirmek gibi vb görevleri yürütmektir.

1.4. Kazakistan Müslümanları Dinî İdaresi (KMDİ)

Şu andaki Kazakistan Müslümanları Dinî İdaresinin kurulması 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında fikirsel boyutu ele alınmaya başlandı. 1906 yılında Vernıy (şimdiki Almatı) şehrinde Orta Asya'daki Müslümanların kurultayı

⁵³ <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1600000594> (24.03.2020)

⁵⁴ <http://www.kazinform.kz/kz/article/2948496> (24.03.2020)

⁵⁵ <https://diakom.gov.kz/kk/content/min> (19.03.2021)

⁵⁶ <http://www.niac.gov.kz/kz/o-tsentre/niackz> (24.04.2020)

gerçekleşti. Bu kurultaya 100'ün üzerinde katılımcı katıldı.⁵⁷ Kurultayda Orta Asya ve Kazakistan Cumhuriyetleri Din İşleri Başkanlığı'nın kurulması kararlaştırıldı.⁵⁸ Başmüftü olarak Babahan Abdülmecidhan (1856-1857) seçildi. Din İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak kadılık müesseseleri kuruldu. Kazakistan başkadısı olarak da Abdülgaffar Şemseddin (1884-1953) atandı. İlmî kariyerini Kazan medresesinde tamamlayan Abdülgaffar Şemseddin, Almatı şehrinin baş imamı olarak da görev yapmıştır.⁵⁹

Bu arada, 1929 yılından itibaren Sovyet hükümeti tarafından İslam dini karşıtı bir siyasetin uygulamaya başlandığını vurgulamak gerekir. İslam eğitim sistemi ve bu kapsamda müslümanların İslam yaşamaları yoğun baskıya maruz kalmıştır. Aynı baskı Müslümanların teorik ve pratik hayatta öncüleri olan âlimlere de uygulanmıştır. Kazakistan'ın her tarafında camilerin kapılarına kilitler vurulmuş ve yıkılmıştır. 1930'lu yılların bu büyük sıkıntıları şeyh Abdülgaffar Şemseddin'den sonra Kazakistan'ın başkadısı olarak atanan Saduakas Gilmani'nin (1890-1972) çalışmaları engel olmaya çalışmıştır. Kazakistan'ın Akmola eyaletindeki Tölungut Aktamak (Ahmet Gusanoğlu) medresesinden mezun olan Saduakas Gilmani pek çok sıkıntı ve zorluğa rağmen Kazakistan'ın kuzey bölgelerinde onlarca medrese açmış ve pek çok âlim yetiştirmiş ve İslam dininin evrensel değerleriyle tanıştırmayı amaç edinmiştir.⁶⁰

Saduakas Gilmani'nin vefatından sonra 1972 yılında Kazakistan'ın baş kadılığına Ombı eyaletinden Hacı Yahya Beysenbayoğlu (1932-1997) geçmiştir. Buhara'daki Mir-Arap Medresesi'nden mezun olan Hacı Yahya, daha sonra Suriye'de Şam Üniversitesi'nin Şariat bölümünde eğitim almıştır. Orta Asya ve Kazakistan Cumhuriyetleri Din İşleri Başkanlığı, Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te bulunduğu Kazakistan'daki dini hayata pek etkisi olmamıştır. Bu dönemde Kazakistan'da cami inşaatına ve dini yayınlara izin verilmiyordu. Taşkent'te basılan dini eserlerin sayısı kısıtlı ve yetersiz olduğundan Kazakistan'a ulaşamıyordu. Bu durumdan şikâyetçi olan Kazak halkı ortaya bağımsız bir Din İşleri Başkanlığı'nın

⁵⁷ https://kk.wikipedia.org/wiki/Қазақстан_мұсылмандары_діни_басқармасы,(25.11.2013).
(Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi resmi sitesi)

⁵⁸ Shakimanova, *a.g.e.*, s. 69.

⁵⁹ İzbayrov, *a.g.e.*, s. 66; <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/kazakistan-musulman-halki-din-isleri-baskanligi>, (30.11.2013).

⁶⁰ İzbayrov, *a.g.e.*, 74-75; Shakimanova, *a.g.e.*, s. 69.

kurulması fikrini atmıştır. Bu fikir dönemin Kazakistan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Başkanı ve Nursultan Nazarbayev'in onayıyla hayata bulmuştur. Tamamen onun inisiyatifi ve ısrarları sayesinde Moskova, Kazakistan'ın kendi Din İşleri Başkanlığı'nı kurmasına izin vermiştir.⁶¹ 12 Ocak 1992 yılında Kazakistan Cumhuriyeti İslam Kurultayı düzenlenmiştir. Bu kurultayda alınan kararlarla ülkede İslam dinini temsil eden Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi (KMDİ) kurulmuştur. Başkanlığın Merkezi Almatı'da olup, diğer illerde ise başkanlık "Ökil İmamlar"ca temsil edilmektedir. KMDİ İslam değerlerini benimseyen insanların özgür dini kurumdur. KMDİ'nin faaliyetleri ve dini vaazları Kazakistan'ın en yüksek resmi kurumu olan kurultayca kabul edilen ve onaylanan tüzüğe uygun olarak Kazakistan'ın tümünde geçerlidir.⁶² Bu kurumun ilk başkanı olarak Buhara'daki Mir-Arap medresesinin Şeriat ve Hukuk bölümünde eğitim almış olan Ratbek Hacı Nisanbayoğlu atanmıştır.⁶³

Ratbek Hacı Nisanbayoğlu'nun 1990'dan 2000 yılına kadar geçen yaklaşık 10 senelik süre içerisinde KMDİ'de yapmış olduğu faaliyetlere gelirsek, Almatı şehrinde merkez camisi açıldı; camilerin sayısı 2000'e ulaştı; Cambıl ilinde Merki medresesi açıldı; "İslam Âlemi" ve "Şefaaf Nur" dergileri yayın hayatındaki yerlerini aldılar. İlerleyen yıllarda KMDİ faaliyetlerinin daha kurumsal ve daha gelişmiş prensiplere dayalı olarak yürütülmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu yüzden 2000 yılının Haziran ayında düzenlenen III. Kazak Müslüman Halkı Kurultayı'ndan sonra KMDİ'ne yeni seçilen yönetim halkın daha pozitif manevi ortama ulaşması ve sağlıklı bir inanç geliştirilmesi amacıyla ıslah edici kararlar aldı. Başkanlığa ve Kazakistan baş müftülüğüne Prof. Dr. Abdüsettar Hacı Derbisali seçildi.⁶⁴

Abdüsettar Hacı Derbisali'nin başkanlığına seçilmesiyle dini faaliyetlerde kurultayca onaylanan programa uygun olarak ciddi değişiklikler yapıldı. Program günümüz ihtiyaçlarına uygun olarak çok yönlü ve uzun vadeli çalışma programına dönüştürüldü. Başkanlık bünyesinde yapısal değişiklikler gerçekleştirildi yeni birimler açıldı.⁶⁵

⁶¹ Shakimanova, *a.g.e.*, s. 70.

⁶² <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/kazakistan-musluman-halki-din-isleri-baskanligi>, (29.12.2019).

⁶³ "Türkistan", Gazetesi, 29 Ekim, 4 Kasım 1999.

⁶⁴ <http://muftyat.kz/kz/kmdb> Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi resmi sitesi, (25.02.2017).

⁶⁵ "İslam cane Öerkeniyet", Gazetesi, No:4 (184), 1-10 Şubat 2010; Hakkı Kılıç, *a.g.m.*, s. 10; http://www.madeniet.astana.kz/?page_id=1516,&lang=Kz, (12.12.2013).

Açılmış olan birimler şunlardır:

Dinî Vaaz ve İnternetle Hizmet Birimi, İlmî Araştırmalar Birimi, Gençlerle Aktif Çalışma Birimi, Basın Hizmetleri Birimi, Kadro Birimi, İdarî Yönetim ve Dini Hizmetler Birimi, Şeriat İlmi ve Fetva Birimi, Dini Hizmetler Birimi, Uluslararası İlişkiler ve Protokol Birimi, Hac Hizmetleri Birimi, Dinî İnceleme ve İlmî Analiz Birimi ve Cami Hizmetleri Birimi açıldı.⁶⁶

Nitelikli bir kadroya sahip olmak için din görevlilerinin uzman görevlilerin riyasetinde eğitimlerine önem verilmeye başlandı. Kazakistan’da görev yapan bütün din görevlilerinin mesleki yeterliliklerini incelemek üzere bir heyet kuruldu. Baş Müftü’nün inisiyatifiyle “Din görevlileri Mesleki Gelişimi Devlet İslam Enstitüsü” açıldı. 2008 yılına kadar adı geçen enstitüde 511 din görevlisi mesleki bilgilerini arttırmış, başarılı olanlar ise, Türkiye’deki ilahiyat fakültelerine ve Mısır’daki El-Ezher Üniversitesinde eğitimlerine devam ettirmeye hak kazanmıştır. Eğitime çok önem veren başmüftü 2001 yılında Almatı şehrinde faaliyet göstermeye başlayan Nur Mübarek Mısır İslam Kültürü Üniversitesinin açılmasında aktif rol oynamıştır. 2001-2007 yılları arasında bu okulda din eğitimini tamamlayan öğrenci sayısı 145 olup, çoğu Kazakistan’ın farklı eyaletlerindeki camilerde görev yapmaktadır. Birincilikle mezun olan öğrenciler ise Mısır’a eğitim içi hazırlık kurslarına gönderilmiştir.⁶⁷

11 Ekim 2011 yılında Kazakistan Hükümeti “Dini Hizmet ve Dini Kurumlar” adı altında yeni bir yasa çıkardı. Bu yasa ile Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi’nin yapısında önemli değişiklikler yapıldı. Adı geçen yasanın on üçüncü maddesinin üçüncü fıkrasına göre dini eğitim yapan kurumları sadece ülkenin ve bölgenin mevcut dini grupların kurabileceği yasallaştırıldı. Yasaya göre grupların din görevlisi yetiştirmesi ve mesleki okul programını faaliyete geçirebilmesi halinde dini eğitim yapan kurumları açmaya hak kazanacakları belirtilmiştir.⁶⁸

19 Şubat 2013 yılında Kazakistan Müslümanlarının VII. Kurultayı gerçekleşmiş ve bu kurultayda yeni başmüftü olarak Ercan Mayamerov seçilmiştir.

⁶⁶ Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi, http://www.madeniet.astana.kz/?page_id=1516 &lang=Kz, (12.12.2019), Shakimanova, *a.g.e.*, s. 69.

⁶⁷ <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/kazakistan-musulman-halki-din-isleri-baskanligi>, (30.11.2019).

⁶⁸ Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev, Astana, Akorda, 11 Ekim 2011 tarih ve 483-IV sayılı kanunuyla “*Dini Hizmet ve Dini Kurumlar Hakkındaki*” anayasası, “*Egemen Kazakistan*”, 15 Ekim 2011; Shakimanova, *a.g.e.*, s. 103.

Maymerov Mısır'daki el-Ezher Üniversitesi İslam Şeriati Fakültesi'nden 2006 yılında mezun olmuştur. Başmüftü olarak seçildikten sonra Cumhurbaşkanı Maymerov'ı Cumhurbaşkanlığında kabul ederek ve dini aşırılıklara ve radikal gruplara karşı kararlılıkla karşı planlı projeli çalışmalar yapma talimatını vermiştir.⁶⁹

8 Aralık 2017 yılında Kazakistan Müslümanlarının VIII. Kurultayında Serikbay Satıbaldyoğlu Oraz Kazakistan Müslümanları Dini İdaresinin başkanı, başmüftüsü olarak seçilmiş ve İslam'ın geleneksel yönünü gün yüzüne çıkarmayı kendine hedef olarak belirlemiştir.⁷⁰ 7 Şubat 2020 yılında Kazakistan Müslümanlarının VIII. Kurultayında Naurızbay Hacı Tağanoğlu Kazakistan Müslümanları Dini İdaresinin yeni başkanı, başmüftüsü olarak seçilmiştir.⁷¹

KMDİ, Kazakistan'da bulunan Nur Mübarek Mısır İslam Kültür Üniversitesi ve din görevlilerinin mesleki becerilerini geliştirmek için açılan İslam Enstitüsü ile sıkı bir irtibat içerisinde hizmet etmektedir. Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi, sadece Müslümanların din işleriyle ve eğitimiyle meşgul olmaktadır.⁷²

Yukarıda da belirtildiği üzere, Kazakistan laik bir ülke olup, devletin ülkede mevcut dinlere doğrudan bir karışması söz konusu değildir. Devlet, sistem gereği tüm dinlere eşit mesafede davranmaya gayret göstermektedir. Dolayısıyla Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi da özerk bir kurumdur ve devlet tarafından herhangi bir destek görmemektedir. Devlet, din öğretimini ülkede mevcut olan bazı üniversitelerdeki fakülteler ile karşılamaya çalışırken, din eğitimi ise din görevlilerine tevdi etmiştir.⁷³

1.4.1. KMDİ'nin Kuruluş Amacı ve Görevleri

1. İslam dini konusunda vaaz ve nasihatlerde bulunmak,
2. İslam dinini yaymaya çalışmak,
3. Hz. Muhammed (s.a.v)'in evrensel mesajının doğru bir şekilde insanlara ulaştırılmasını sağlamak,

⁶⁹ İzbayrov, *a.g.e.*, s. 107; Shakimanova, *a.g.e.*, s. 106.

⁷⁰ <http://muftyat.kz/kz/kmdb> Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi resmi sitesi, (13.12.2017).

⁷¹ <http://muftyat.kz/kz/kmdb> Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi resmi sitesi, (09.02.2020).

⁷² https://kk.wikipedia.org/wiki/Қазақстан_мұсылмандары_діни_басқармасы,(28.10.2019). (Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi)

⁷³ Zengin, *a.g.m.*, s. 16; http://www.dem.org.tr/dem_dergi/3/dem3mak2.pdf, (17.02.2019).

4. Kazakistan'da yaşayan Müslümanların birlik beraberliğini sağlamak ve haklarını korumak,
5. Dini gruplar içerisinde ve dini kurumlarda şeriatın tam, eksiksiz ve doğru bir şekilde uygulanması için gerekli koşulları sağlamak,
6. Kazakistan'ın çeşitli eyaletlerindeki İl Müftüleri (Ökil İmamlar) aracılığı ile memleketteki Müslümanların dini meselelerine yapıcı çözüm üretmek,
7. Dindar halkın dini taleplerini göz önünde bulundurarak ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte hizmet üretilip sunmak, Müslümanları bilinçlendirmek.
8. İslam dinini öğretecek uzmanlar yetiştirmek, bunun için yurt dışındaki dini kurum ve okullarla irtibat kurmak,
9. Dini hususlarda fikri ve edebi kitaplar ve ders materyalleri gibi ihtiyaç duyulan yayınları hazırlamak. Dini literatürün sahilliğini temin etmek.⁷⁴

2002 yılında imamlarının mesleki becerilerini geliştirmek ve formasyonlarını artırmak amacıyla Almatı'da İslam Enstitüsü açıldı. İslam Enstitüsü'nde, Kazakistan'ın dört bir yanından gelen imamlar, 4 aylık periyotlarla dinî eğitim görmektedirler.⁷⁵

Bir yandan da mevcut imamların denetimlerine (attestatsya) başlandı. Bu denetimler esnasında, Kur'ân-ı Kerîm okumaları zayıf, dinî bilgileri yetersiz imamların yerine kendilerini her alanda geliştiren imamları yerleştirildi. Hâlihazırda Dini İdare tarafından kurulan denetim komisyonu, Kazakistan'ın tüm illerindeki imamları formasyondan geçirmeyi sürdürmektedir.⁷⁶

Kazakistan'daki medreselerin işleyişi hakkında bilgi verecek olursak; ülkede medreseler daha çok kamusal bir niteliğe sahip olup Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi Başkanlığı (KMDB)'nin gözetiminde faaliyet göstermekte ve buralarda çalışanların görevlendirmeleri de KMDB tarafından yapılmaktadır.⁷⁷

⁷⁴ <http://muftyat.kz/kz/kmdb> Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi resmi sitesi, (25.02.2019).

⁷⁵ Anuarbekov, *a.g.t.*, s. 84.

⁷⁶ Derbisali, *a.g.e.*, s. 8.

⁷⁷ Suat Beylur, "Kazakistan'da Dın-Devlet İlişkilerini Etkileyen Faktörler", *Avrasya Etüdleri dergisi*, sayı: 56, 2019, s. 104.

Medreseler Astana, Çimkent, Almatı, Oral, Pavlodar, Aktöbe, Şamalğan, Sariağaç, Taraz illerinde hizmet vermektedir. Türkiye'deki ilahiyat meslek yüksekokulları benzeri, 3 yıllık yatılı İlahiyat Meslek Yüksekokullarıdır. Bu yüksekokullarda ilahiyat eğitimi yapılmakta, ülkeye din hizmeti verecek kadrolar yetiştirilmektedir. Medreseler, yalnızca din görevlisi yetiştirmek amacıyla kurulmuştur.⁷⁸

Müftiyata bağlı olarak hizmet veren 9 adet medrese kolej vardır. Bunlar; Astana Medrese Koleji, Çimkent Medrese Koleji, Üçkonur Medrese Koleji, Sariağaç Medrese Koleji, Oral Medrese Koleji, Ebû Bekir Sıddık Medrese Koleji, Aktöbe Medrese Koleji, Ebû Hanife Medrese Koleji, Hibetullah et-Tarazi Medrese Koleji. Bu medrese kolejlerde erkekler eğitim görürken, Çimkent Medrese Koleji, Üçkonur Medrese Koleji ve Sariağaç Medrese Kolejinde ise erkek bölümleri ile beraber bayan bölümleri de vardır. Mezunlar, Bilim ve Eğitim Bakanlığı'ndan onaylı diploma almaktadırlar. Mezun olanlar, tıpkı diğer kolej mezunları gibi geçiş sınavları ile üniversitelere geçebilmekte yahut mezun olduktan sonra kamu kurumları dâhil olmak üzere kendi alanlarında görev alabilmektedirler.⁷⁹

Bu medreselerde okutulan dersler şunlardır:⁸⁰

1. *Dinî Dersler*: Kur'an-ı Kerim, Tecvid, Tefsir, Tefsir Usulü, Hadis, Hadis Usulü, Fıkıh, Fıkıh Usulü, Çağdaş Fıkıh Meseleleri, İbâdet, Akaid, Ahlak, Siyer, İslam Tarihi, Peygamberler Tarihi, Mezhepler Tarihi, Hanefî Mezhebi, İslâm Medeniyeti, Hitabet, Tasavvuf, İslâm Felsefesi, Dinler Tarihi, Din Felsefesi, Din Psikolojisi.
2. *Dil Dersleri*: Arap Dili ve Edebiyatı, Sarf, Nahiv, Belagat, İngilizce.
3. *Kültür Dersleri*: Din Bilgisi Öğretme Yöntemi, Pedagoji, Etnik Pedagoji,⁸¹ Psikoloji, Sosyoloji, Kazak Dili ve Edebiyatı, Kazakistan Tarihi, Siyaset

⁷⁸ Sembi, a.g. YL. Tezi, s. 73.

⁷⁹ Sembi, a.g. YL. Tezi, s. 74.

⁸⁰ Ozat Shamshiyev, "Kazakistan'da Örgün ve Yaygın Din Eğitimi", *İslam Dünyasında Din Eğitimi ve Öğretimi - Türkiye Diyanet Vakfı I. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu (26-27 Aralık)*, TDV Yay., Ankara 2014, s.154; Zhandos Yrysbayev, "Komünizm Sonrası Kazak Gençlerinin Dini Yönelimleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Ün. SBE., Konya 2009, s. 36 vd; Abdeshov, a.g. YL. Tezi, s. 55.

Bilgisi, Ekoloji, Ekonomi Esasları, Vatandaşlık Hal Hukuku, Hukuk Esasları, Beden Eğitimi, Bilgisayar.

Burada da görüldüğü gibi Temel Dinî Derslerin yanı sıra Din Bilgisi Öğretme Yöntemi, Pedagoji, Etnik Pedagoji gibi pedagojik dersler de öğrencilere verilmektedir. Bundaki amaç ise öğretmenlik mesleğini hakkıyla yapan kaliteli eğitimciler yetiştirmektir.

B. KAZAKİSTAN'DA YAYGIN İSLAM DİN EĞİTİMİ

1.1. Kazakistan'ın Güney Bölgesindeki Cami Kur'an Kursları ve Yaz Kur'an Kursları Hakkında Genel Bilgiler

Arapça “cem” kökünden türeyen, “parçaları bir araya toplayan, bir kısmını diğer kısmına bir katan, kaynaştıran ve barıştıran” anlamındaki câmî kelimesi, başlangıçta sadece cuma namazı kılınan büyük mescitler için kullanılmışsa da, daha sonraları, Müslümanların ibadet etmek amacıyla toplandıkları, cemaatle namaz kılıp, dini bilgiler öğrendikleri mekânlar için bu kavramın kullanılması yaygınlaşmıştır.⁸²

Camilere, her yaş ve kültür seviyesinden pek çok insan camiye gitmekte, orada verilen vaaz ve hutbeleri dinlemekte, iman, ibadet, ahlak gibi din temel konuları hakkında bilgilenip, aydınlanmaktadır. Halk içerisinde isteyen herkesin gelebildiği camiler, bilgi ve mesajların insanlara en kolay yoldan ulaşabildiği yerlerdir. Camilerde işlenen bir konu, kısa sürede insanlar arasında yayılabilmektedir. Her ne kadar camiler ibadetlerin yerine getirildiği, dini törenlerin

⁸¹ Etnik Pedagoji (Etnopedagoji): Halkların, milletlerin günümüze kadar getirdikleri pedagojik tecrübelerini genel olarak araştıran ilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Bir ilim dalı olarak Etnik Pedagoji, genel itibarıyla iki problem üzerinde derinleşmiştir: 1-Herhangi bir milletin gerek yazılı, gerekse ruhanî medeniyetinde, tarihî miraslarında yer alan pedagojik değerleri ve terbiye tecrübelerini araştırarak sistemli bir hale getirmek. 2-Halkın, talim ve terbiye hususunda izlemesi gereken yolu, aynı halkın medenî bakımından edindiği kazanımların ve kendisine has millî özelliklerinin temelinde kurmaktır. Akmatkali Alimbekov, “Etnopedagoji ve Kırgız Etnopedagojisinin Temel Kavramları”, *Türk Yurdu Dergisi*, sayı: 242, 2007, s. 31 vd.

⁸² Ahmet Önkal, Nebi Bozkurt, “Cami”, *DİA*, VII, 46-47; Cahit Baltacı, “İslam Medeniyetinde Cami”, *M.Ü.İ.F.D.*, Sayı: 3, İstanbul 1985, s.225.

ve daha başka sosyo-kültürel etkinliklerin yapıldığı yerler olarak bilinse de, camilerin asıl fonksiyonu Asr-ı Saadet'ten bu yana daima eğitim ağırlıklı olmuştur.⁸³

Hutbe, vaaz, sohbet, cami Kur'an Kursları ve yaz Kur'an Kursları gibi etkinliklerle yüz binlerce insanın başta din olmak üzere pek çok konuda bilgilendiği camilerin günümüzde Kazak halkına yaygın din eğitimi hizmeti veren kurumların başında gelmektedir. Çünkü cami ve bu camilere bitişik olarak inşa edilen Kur'an Kursları dışında hiçbir yaygın eğitim kurumu, bu kadar sayıda insana aynı anda eğitim verme imkânına sahip değildir.

Günümüzde Kazakistan'ın güney bölgesinde bulunan Almatı, Taraz ve Çimkent şehir merkezlerinde toplamda 184 cami, 121 Kur'an Kursu halka hizmet etmektedir. Bunları detaylı bir şekilde söyleyecek olursak, Almatı şehir merkezinde: 52 cami, 48 Kur'an Kursu; Taraz şehir merkezinde 31 cami, 8 Kur'an Kursu ve Çimkent şehir merkezinde 108 cami, 64 Kur'an Kursu bulunmaktadır.⁸⁴ Almatı şehrinde bulunan Kur'an Kurslarında 62 öğretmen; Taraz şehrinde bulunan Kur'an Kurslarında 15 ve Çimkent şehir merkezinde ise 62 öğretmen hocalık yapmaktadırlar. Kur'an Kurslarında görev yapan öğretmenler, Nur Mübarek Üniversitesi, İmamların Dini Bilgisini Geliştirme Enstitüsü, Kazakistan Müslümanları Dini İdaresine bağlı İlahiyat Meslek Yüksek Okulları, Kolejleri ve hafızlık Kur'an Kurslarından mezun olan hocalardır.⁸⁵

1.2. Yaygın Din Eğitimi Açısından Cami Kur'an Kursları ve Yaz Kur'an Kurslarının Önemi

Yaygın din eğitimi, örgün eğitim kurumlarında verilen din eğitimi ve öğretiminin dışında, halkı din konusunda aydınlatmak üzere değişik mekânlarda değişik kişilerce yapılan etkinliklerin tümüdür. Yaygın din eğitimi hakkında başka bir tanım ise şu şekildedir: Toplumun her kesimine dini bilgi veren, bireylere hayatı yorumlama becerisi kazandıran, ortak dini ve milli değerleri aşıl原因, dinin

⁸³ Cemal Tosun, "Yetişkin Din Eğitiminin Önemli Merkezi Cami", *Diyanet Aylık Dergisi*, Sayı: 148, Ankara, Ekim 2003, s. 38-39; Mustafa Önder, "Yaygın Eğitimin Değişmez Mekânları Camiler", *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı: 166, Ankara, Ekim 2004, s. 50.

⁸⁴ www.muftyat.kz, Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi resmi sitesi; www.azan.kz, www.asyldin.kz (15.02.2020)

⁸⁵ İl Müftüleri İstişare Toplantısı, Eğitim-öğretim yıllık sonuçları www.muftyat.kz, Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi resmi sitesi, (20.12.2020).

kardeşlik, özveri, hoşgörü gibi meziyetlerini tanıtan, dini pratiklerin usulüne uygun bir şekilde yerine getirilmesine yardımcı olan bir eğitim şeklidir.⁸⁶

Yaygın din eğitimi, vatandaşların din konusunda bilgilendirilerek, dinî inanç ve yaşantılarının sağlıklı bir şekilde geliştirilmesinde olduğu gibi, batıl inanç ve hurafelerin ıslahında da önemli bir fonksiyona sahiptir. Bu durum, yaygın din eğitiminin önemini daha da artırmaktadır.⁸⁷

Kur'an'ı usûlü ile okumayı öğrenmek, ezberlemek ve anlamaya çalışmak Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminden bu yana Müslüman toplumlarda önemli bir husustur. Şüphesiz ki bunda Kur'an'ın bizzat yönlendirmeleri kadar, Hz. Peygamberin Kur'an'ın öğrenilmesi, öğretilmesi, anlaşılması, okunması ve mesajlarının iyi kavranılarak hayata tatbik edilmesi yönündeki tavsiyeleri de önemli bir rol oynamıştır. Diğer Müslüman ülkelerde olduğu gibi, Kazakistan'da da bağımsızlığın kazanılmasından sonra Kur'an öğrenimine/öğretimine büyük önem verilmiş, bu konuda cami Kur'an kursları ve yaz Kur'an kursları gibi çeşitli müesseseler açılmıştır.⁸⁸

Kur'an Kursu, her Müslüman bireyin, kendi isteği doğrultusunda din eğitimi almak ve inandığı İslam dinini öğrenmek için başvuracağı tek yaygın din eğitimi kurumudur.⁸⁹ Kur'an Kursu, Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi, Eğitim Bölüm Başkanlığı tarafından kabul edilmiş belirli plan ve program çerçevesinde, pedagojik formasyona sahip öğretmenler vasıtasıyla din eğitimi faaliyetlerini yürütebildiği tek yaygın eğitim kurumudur.

Cami ve yaz Kur'an Kurslarında işlenmekte olan yaygın din eğitimindeki hedef kitle okul öncesi yaştaki çocuklar, okula devam eden çocuklar ve gençler, okula gitmemiş veya okulu tamamlayamamış genç ve yetişkinler, camilerde cemaat, Kur'an Kurslarındaki öğrenci ve kursiyerler yani her yaştaki öğrenenler ve öğrenmek isteyenlerdir. Kur'an Kurslarının faaliyet alanı oldukça geniştir.⁹⁰ Bu açıdan

⁸⁶ Mehmet Bulut, "Yaygın Din Eğitimi", Diyanet İlmî Dergi, XXIX, Sayı: 3, Ankara 1993, s. 4; Recai Doğan, "Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler", Dini Araştırmalar, I, Sayı: 2, Ankara, 1998, s. 8; Ahmet Koç, "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Yaygın Din Eğitimi", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 8, İstanbul 2001, s. 149.

⁸⁷ Koç, a.g.m., s. 149.

⁸⁸ Adem Ünsal, Yaz Kur'an Kurslarında Din Eğitim ve Öğretimi (Denizli Örneği), Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi SBE., Denizli 2009, s. 14.

⁸⁹ Aydın, a.g.e., s. 31.

⁹⁰ Dursun Kaplan, "Din Hizmetleri İçerisinde Kur'an Eğitim ve Öğretiminin Önemi", *İslami İlimler Dergisi*, 2007, s. 161.

bakıldığında, bu kadar geniş kitleye eğitim-öğretim veren tek kurum olarak cami Kur'an Kursları ile yaz Kur'an Kurslarının önemi daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

1.3. Cami Kur'an Kursları

Kazakistan bağımsızlığını aldıktan sonra insanların kendi dinleriyle yaşayabilmesi için 15 Ocak 1992'de "Din İnanç Özgürlüğü" yasasını kabul etti. Bu kabul edilen yasadan sonra kendi dinleriyle yaşayabilme özgürlüğünü alan halk, İslam dinini öğrenmek ve hocalardan, imamlardan ders almak için camilere akın ettiler.⁹¹ Kazakistan bağımsızlığını kazandığında, halkın dinî bilgi ihtiyacına cevap verebilecek yetişmiş din adamlarının sayısı oldukça azdı. Bundan dolayı devlet tarafından bu ihtiyacı karşılamak için Nur Mübarek Üniversitesi, İmamların Dini Bilgisini Geliştirme Enstitüsü, Kazakistan Müslümanları Dini İdaresine bağlı İlahiyat Meslek Yüksek Okulları, Kolejleri ve hafızlık Kur'an Kursları açıldı. Bununla kalmayıp yurt dışından din adamlarını, öğretmenleri davet ederek belli bir süre zarfında hizmet etme anlaşmasıyla camilerde ders vermeye başladılar.⁹²

Bu yurt dışından gelen hocalar, kendi memleketlerinde ve okudukları okullardan edindikleri mesleki tecrübelerle Kazak gençlerini eğitmeye çalıştılar. Bu yıllarda camilerde toplu halde işlenen derslerde eğitim-öğretim kurallarına pek önem verilmiyordu. Genel olarak Kur'an-ı Kerim dersinin ağırlıklı olarak verilirdi. Diğer ahlak, siyer ve akide dersleri genel olarak vaaz, sohbet şeklinde işlenirdi. İbadet dersi ise, halk arasında öğrenilmesine en çok ihtiyaç duyulan abdest, gusül, namaz ve oruç konuları işlenmekteydi. Camilerde toplu halde verilen bu derslerde eğitim-öğretim kurallarına pek dikkat edilmiyordu. Camilerde ve yaz Kur'an Kurslarındaki işlenmekte olan bu dersler KMDİB'nin onaylamasıyla 2010 yılına kadar devam etti. Ancak, cami ve yaz Kur'an Kurslarında işlenmekte olan derslerin müfredatları ile programları KMDİB tarafından yapılmamıştı. Her cami ve yaz Kur'an Kursları ders müfredatları ile programlarını kendileri düzenleyerek ders vermeye devam ettiler. Dolayısıyla cami Kur'an Kurslarındaki eğitimin niteliğine dair gerekli adımlar atılmamıştı. KMDİ Başkanlığı ancak 2010 yılından itibaren cami Kur'an Kurslarında beklenen eğitim ile ilgili yeniliklere gidebilmiştir. Bu tarihten sonra cami Kur'an Kurslarının eğitimine yönelik yeni gelişmeler yaşandı. Bu gelişmelerin başında cami

⁹¹ Shakimanova, a.g.e.,s. 72.

⁹² Shakimanova, a.g.e.,s. 73.

Kur'an Kurslarında okutulacak kitapların çıkartılarak öğrencilere verilmesi diyebiliriz. Nihayet 2015 yılında, KMDİ Başkanlık tarafından, cami Kur'an Kurslarında yürütülen din eğitimi ve öğretimi faaliyetlerinin daha etkin ve verimli hale getirilmesi için bu kurslarda takip edilen programların; çağdaş, bilimsel, program geliştirme anlayışına uygun olması adına bir çalışma başlatılmış, cami Kur'an Kurslarında uygulanmakta olan öğretim programını geliştirme komisyonu kurulmuş ve cami Kur'an Kursları programı hazırlanmıştır. Hazırlanan yeni program ile istenilen amaçların gerçekleşmesi ve eğitim-öğretim sürecinde karşılanan problemlerin mümkün olduğunca önüne geçilmesi adına cami Kur'an Kurslarında "Kur Sistemine" geçilmiştir. Kur sistemine göre yapılandırılan program 3 Kur halinde düzenlenmiş ve her Kur 3 aylık bir eğitimden oluşmuştur. Bu yeni programa göre, cami ve yaz Kur'an Kurslarına gelen öğrencilere Kur'an-ı Kerim, İtikat, İbadet, Siyer ve Ahlak dersleri verilmesine karar verilmiştir. Her Kur bitişi sonrası sınav olmaktadır. Bu sınavlardan geçen öğrencilere Kur düzeylerini gösteren sertifika verilmektedir.⁹³

Cami Kur'an Kurslarındaki dersler gündüz ve akşam olmak üzere iki vakit ders verilmektedir. Yaş sınırlaması yoktur. Gelen öğrencilerin yaşlarına göre, 6-11 yaş sınıfı, 12-17 yaş sınıfı, 18-24 yaş sınıfı ve 25 yaştan sonraki yetişkinler sınıfı olarak bölünmektedir.

1.3.1. Cami Kur'an Kurslarının Açılış Amaçları

Camilerin yanındaki Kur'an Kurslarının amacı, gelen öğrencilerin yaşı ve şahsi özelliklerini dikkate alarak, temel İslam din eğitimini almasına ve hem inancı hem ahlakı tarafından olgun bir insan olarak yetişmesine katkı sağlamaktır. Camilerdeki Kur'an Kurslarına gelen öğrencilerin dini tahsil almak için başvurdukları taleplerinin yerine getirilmesine o bölgenin il, şehir, ilçe müftüleri sorumludur. Camilerdeki Kur'an Kursları devletimizin tüm illerinde bulunan camilerde açılması ve düzenli bir şekilde halkın dini eğitimini almasını sağlaması gerekir. Buna göre aşağıda belirttiğimiz gibi KMDİB cami Kur'an Kurslarının amaçları şöyledir:⁹⁴

1. Kazakistan topraklarında yaşamakta olan tüm halk için başlangıç/iptidai seviyesinde İslam dinini öğretmektir.

⁹³ *Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi Başkanlığının 2020 Yılına Kadar Eğitim-Öğretimi Geliştirme Kararnamesi*, Astana 2015, s. 6-7.

⁹⁴ <https://www.muftyat.kz/static/libs/pdfjs> (19.03.2021)

2. Eğitim-öğretim programları kapsamında farklı farklı ortamlardan gelmiş olan kursiyerlerin temel İslam din eğitimini alması için fırsatlar yaratmaktır.
3. Temel İslam din derslerinin eğitim-öğretimini bilimsel olarak analizi yapılması ve yorumlanmasıyla kursiyerlerin din eğitimine olan ilgiyi artırmak.
4. Kazak halkının gelenek ve örf-adetlerinin ve ahlaki değerlerini İslam dini ile karşılaştırmalı olarak eğitim-öğretim vermek.
5. Kazakistan'da yaşamakta olan Müslümanların İslam dini hakkındaki bilgilerini eğitim yoluyla geliştirmek ve böylece çeşitli radikal akımlara girmelerini önlemektir.
6. Camileri sadece ibadethane değil, aynı zamanda İslam dininin eğitim-öğretimini yapan merkezi haline getirmektir.

1.3.2. Cami Kur'an Kurslarının Öğretim Programları

2015 yılında, KMDİ Başkanlık tarafından, cami Kur'an Kurslarında yürütülen din eğitimi ve öğretimi faaliyetlerinin daha etkin ve verimli hale getirilmesi için öğretim programını geliştirme komisyonu kurularak cami Kur'an Kursları programı hazırlanmıştır. Hazırlanan yeni program ile istenilen amaçların gerçekleşmesi ve eğitim-öğretim sürecinde karşılanan problemlerin mümkün olduğunca önüne geçilmesi adına cami Kur'an Kurslarında "Kur Sistemine" geçilmiştir. Her kur 3 ay sürmektedir. Dersler haftada 2 defa olmaktadır. Bu 3 kuru tamamlayan öğrencilere KMDİB tarafından "Bitirme Sertifikası" verilmektedir.⁹⁵

1.3.2.1. Cami Kur'an Kursu Programının Amaçları

Yaygın Din Eğitimi konusunda vatandaşlarımızın ihtiyaçlarına uygun çalışmalar yapmayı hedefleyen Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi Başkanlığı, vatandaşlara yönelik Kuran öğretiminin İlahiyat Meslek Yüksek Okulları ve üniversite yanında gerektiğinde camilerde de uygulanabilir bir şekilde yürütülebilmesi için yeni bir projeyi hayata geçirmiştir.

Daha önceden beri mevzuatta bulunmasına rağmen Kur'an öğretimi cami Kur'an Kurslarının açılış kriterlerinin, programının, uygulama esaslarının belli olmaması,

⁹⁵ *Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi Başkanlığının 2020 Yılına Kadar Eğitim-Öğretimi Geliştirme Kararnamesi*, Astana 2015, s. 6-7.

görevlendirilenlere ücret ödenememesi vb. nedenlerle hayata geçirilemeyen bu kursların yeni proje kapsamında uygulanabilir hale getirilmesi amaçlanmaktadır.

Bu amaçla öncelikle 2015 yılında, KMDİB tarafından, cami Kur'an Kurslarında yürütülen din eğitimi ve öğretimi faaliyetlerinin daha etkin ve verimli hale getirilmesi için öğretim programını geliştirme komisyonu kurularak cami Kur'an Kursları programı hazırlanmıştır.

Hazır hale getirilmiş olan bu programın uygulamaya geçilirken KMDİB'nin, Kur'an-ı Kerim, meali ve gerekli dinî bilgileri öğrenmek istediği halde imkânı bulamayan bireylerin ihtiyaçlarını karşılamış, aynı zamanda din görevlilerinin Başkanlığın yaygın din eğitimi hizmetlerinde aktif rol almalarını sağlamaktadır.

Şimdi Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi Başkanlığı tarafından hazırlanmış olan cami Kur'an Kursu programlarının genel olarak amaçlarına yer verelim.⁹⁶

1. Program, KMDİB'nin yürütmekte olduğu dini eğitim-öğretim hizmetlerinden faydalanma imkânı bulamayan, ama Kur'an-ı Kerim, meali ve gerekli dini bilgileri öğrenmek isteyen bireylerin ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla hazırlanmıştır.
2. Cami Kur'an Kurslarına katılmakta olan öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'i hatasız ve tecvit kurallarına uygun bir şekilde yüzünden okumayı öğrenmelerine yardımcı olmak,
3. İbadetlerini yerine getirirken okudukları sure ve duaları hatasız ve tecvit kurallarına uygun bir şekilde ezbere okumayı öğrenmelerine yardımcı olmak,
4. Öğrendikleri sûre ve duaların anlamlarını öğrenmelerine rehberlik etmek,
5. İslam'ın inanç, ibadet ve ahlak konularını öğrenmelerine yardımcı olmak,
6. Programda yer alan sûre/duaların anlamlarından hareketle ve dersler içerisinde yapılan müzakerelerle öğrencilerin dinî duygu ve bilinçlerini geliştirmelerine katkı sağlamaktır.⁹⁷

Şimdi cami Kur'an Kurslarında işlenmekte olan derslerin konularına ve saatlerine göre tablo halinde genel bir programına inceleyelim.

⁹⁶ <https://www.muftyat.kz/kk/kmdb> (19.03.2021)

⁹⁷ *Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi Başkanlığının 2020 Yılına Kadar Eğitim-Öğretimi Geliştirme Kararnamesi*, s. 8-9.

Tablo 1. Cami Kur'an Kursunda Okutulmakta Olan Dersler

Öğrenme Alanı		ÜNİTELER					
		I. KUR (72 saat)		II. KUR (72 saat)		III. KUR (72 saat)	
Kuran	Yüzünden Okuma	Kur'an-ı Kerim okumaya giriş	18 saat	Kur'an-ı Kerim'i doğru ve güzel okuma	18 saat	Kur'an-ı Kerim'i doğru ve güzel okuma	18 saat
	Ezber	Dua, Kısa sûreler	6 saat	Kur'an-ı Kerim ezber ve meal	6 saat	Kur'an-ı Kerim ezber ve meal	6 saat
Dini Bilgiler	İtikat	-Kelime-i Tevhid, -Kelime-i Şehadet -Yaratılışın gayesi ve insanın iki temel Tercihi (İman-Küfür) -İman ve İmanın Altı Esası	8 saat	-Allah'ın varlığının delilleri -Allah'a ve Hz. Peygambere itaat	8 saat	-İnsanın ve Kâinatın yaratılışının hikmetleri -İman-Davranış ilişkisi yönünden insanlar (Mümin, Müşrik, Kâfir, Münafık)	8 saat
	İbadet	-İbadet kavramı İslam'ın beş ana esası 1-Namaz (Açıklamalı) 2-Oruç (Açıklamalı)	24 saat	-Zekât ve Sadakanın Önemi -Hac ve Kurban	24 saat	-Tevbe ve Önemi Dua ve Önemi -Kur'an-ı Kerim'den ve Peygamberimizden dua örnekleri	24 saat
	Siyer Ahlak	-Hz. Peygamber ve Davranış Örnekleri -Ayetler ışığında erdemli davranışlar -Kur'an-ı Kerimden kıssalar - Ashab-ı Kiramdan davranış örnekleri -Kur'an ve Sünnet ışığında yerilen tutum ve davranışlar	16 (8+8) saat	-Hz. Peygamber ve Davranış Örnekleri -Ayetler ışığında erdemli davranışlar -Kur'an-ı Kerim'den kıssalar - Ashab-ı Kiramdan davranış örnekleri -Kur'an ve Sünnet ışığında yerilen tutum ve davranışlar	16 (8+8) saat	-Hz. Peygamber ve Davranış Örnekleri -Ayetler ışığında erdemli davranışlar -Kur'an-ı Kerimden kıssalar - Ashab-ı Kiramdan davranış örnekleri -Kuran ve Sünnet ışığında yerilen tutum ve davranışlar	16 (8+8) saat

Tablo 2. Kur'an-ı Kerim Öğrenme Alanı Dersleri ve Konularına Genel Bakış

I. KUR (24 saat)	II. KUR (24 saat)	III. KUR (24 saat)
Kur'an-ı Kerim'i Okumaya Giriş (18 saat) 1. Kur'an-ı Kerimi Tanıma a. İslam'ın Kur'anı öğrenmeye ve öğretmeye verdiği değer b. Kuran nasıl bir kitaptır? c. Kuran nelerden bahseder? 2. Harfler ve Harekeleri Tanıma a. Harflerin isimleri b. Harekeler c. Kelime içinde harflerin okunuşu d. 3. Cezm ve Cezm'li Kelimelerin Okunuşu 4. Şedde ve Şedde'li Kelimelerin Okunuşu 5. Tenvin ve Tenvin'li Kelimelerin Okunuşu 6. Med Harfleri ve Kelime İçinde Okunuşu 7. Kur'an-ı Kerimi Yüzünden Okuma Alıştırmaları Sure-Dua Ezberleme ve Meal (6 saat) 1. Fatiha, İhlas ve Kevser Surelerinin Ezberi ve Mealleri 2. Subhaneke, Ettehiyyat, Salli-Barik, Rabbena Âtina ve Rabbenağfirlı Dualarının Ezberi ve Anlamları	Kur'an-ı Kerim'i Okumaya Giriş (18 saat) 1. Zamir 2. Sakin Nun ve Tenvine Ait Hükümler ve Uygulamaları (İhfa, İzhar ve İklab) 3. "Allah" Lafzı 4. Vakıf 5. İdgam ve Uygulaması (Maal Gunne ve Bila Gunne) 6. Ra Harfinin Okunuşu 7. Kur'an-ı Kerimi Yüzünden Doğru Okuma (1. ve 2. cüz) Kur'an-ı Kerimi Ezber ve Meal (6 saat) 1. Fil, Kureyş, Maun, Kafırun, Nasr, Tebbet, Felak ve nas Surelerinin Ezberi ve Mealleri 2. Kunut Dualarının Ezberi ve Anlamı 3. Ezan ve Kamet	Kur'an-ı Kerim'i Okumaya Giriş (18 saat) 1. Kur'an-ı Kerimi Yüzünden Doğru Okuma (3. cüz ve sonrası) Kur'an-ı Kerimi' Ezber ve Meal (6 saat) 1. Bakara Suresi'nin 255. Ayetinin Ezberi ve Meali 2. Bakara Suresi'nin 285-286. Ayetlerinin Ezberi ve Mealleri 3. Haşr Suresi'nin 22-24. Ayetlerinin Ezberi ve Mealleri

Tablo 3. Dinî Bilgiler Öğrenme Alanı Dersleri ve Konularına Genel Bakış

I.KUR (48 saat)	II. KUR (48 saat)	III. KUR (48 saat)
İTİKAT (8 saat) 1. Kelime-i Tevhid ve Kelime-i Şehadet 2. Yaradılışın Gayesi ve İnsanın İki Temel Tercihi (İman-Küfür) 3. İman ve İmanın Altı Esası İBADET (24 saat) 1. İbadet Kavramı 2. İslam ve İslam'ın Beş Ana Esası 3. Namaz ve Önemi 4. Namazın Rükünleri ve Çağrıştırdıkları Manalar 5. Namaz İbadetinin İnsana Kazandırdıkları 6. Oruç ve Önemi 7. Oruç İbadetinin İnsana kazandırdıkları 8. Oruç İbadetinin Topluma Kazandırdıkları SİYER-AHLAK (16 saat) 1. Hz. Peygamber ve Davranış Örnekleri 2. Ayetler Işığında Erdemli Davranışlar 3. Kur'an-ı Kerimden Kıssalar 4. Ashab-ı Kiramın Davranış Örnekleri 5. Ayetler Işığında Yerilen Tutum ve Davranışlar	İTİKAT (8 saat) 1. Allah'ın Varlığının Delilleri 2. Allah'ın Sıfatları 3. Allah'a ve Hz. Peygambere İtaat İBADET (24 saat) 1. Zekât, Sadaka ve Önemi 2. Zekât İbadetinin İnsana Kazandırdıkları 3. Zekât İbadetinin Topluma Kazandırdıkları 4. Hac ve Kurban 5. Haccın Rükünleri ve Çağrıştırdığı Manalar 6. Hac İbadetinin Topluma Kazandırdıkları 7. Kurban İbadeti ve Çağrıştırdığı Manalar 8. Kurban İbadetinin Topluma Kazandırdıkları SİYER-AHLAK (16 saat) 1. Hz. Peygamber ve Davranış Örnekleri 2. Ayetler Işığında Erdemli Davranışlar 3. Kur'an-ı Kerimden Kıssalar 4. Ashab-ı Kiramın Davranış Örnekleri 5. Ayetler Işığında Yerilen Tutum ve Davranışlar	İTİKAT (8 saat) 1. İnsan ve Kâinatın Yaradılışının Hikmetleri 2. İman-Davranış İlişkisi Yönünden İnsanlar (Mümin, Müşrik, Kâfir, Münafık) İBADET (24 saat) 1. Tevbe ve Önemi 2. Dua ve Önemi 3. Kuran'dan ve Hz. Peygamberden Dua Örnekleri SİYER-AHLAK (16 saat) 1. Hz. Peygamber ve Davranış Örnekleri 2. Ayetler Işığında Erdemli Davranışlar 3. Kur'an-ı Kerimden Kıssalar 4. Ashab-ı Kiramın Davranış Örnekleri 5. Ayetler Işığında Yerilen Tutum ve Davranışlar

1.4. Yaz Kur'an Kursları

Yaz Kur'an kursları isminden de anlaşılacağı gibi, yaz aylarında "Kur'an-ı Kerimi ve mealini öğrenebilmeleri, dinî bilgilerini geliştirebilmeleri amacıyla iş vb nedenlerle cami Kur'an kurslarına gidememiş yetişkinlere ve tatile çıkmış olan öğrencilere yönelik" camiler, Kur'an Kursları ve belirlenen diğer mekânlarda açılan kurslardır. Yaz aylarında olduğundan dolayı "Yaz Kur'an Kursları" olarak isimlendirilmiştir.⁹⁸

Eylül ayının ortasından Mayıs ayının sonuna kadar devam eden cami Kur'an kursu dersleri tamamlandıktan sonra okulların tatil olduğu dönemlerde, yetişkinlerin kendi isteklerine göre, küçüklerin de ebeveynlerinin talebine bağlı olarak yaz Kur'an kursları düzenlenmektedir. Yaz Kur'an Kurslarının açılış amacı, cami Kur'an Kurslarına iş vb nedenlerle de gidemeyen yetişkinler ve çocukların yaz aylarında başıboş bırakılmaması ve Kur'an-ı Kerim'i ve mealini öğrenebilmeleri ve dini bilgilerini geliştirebilmeleri, dini içerikli sosyal ve kültürel etkinliklerden yararlanmaları amaçlı açılmıştır. Yaz Kur'an Kurslarına gelen öğrenciler sadece öğretmeninin defterine kaydedilir. Yaz aylarında düzenlendiği için kurslara devam mecburiyeti yoktur. Cami Kur'an Kurslarındaki gibi yaz Kur'an Kurslarında da verilmekte olan dersler aynıdır: Kur'an-ı Kerim, İtikat, İbadet, Siyer ve Ahlak dersleridir. Bu derslerin saatleri şöyledir: iki saati Kur'an-ı Kerim ve mealini, bir saati ise itikat, ibadet, siyer ve ahlak dersi olmak üzere günde üç saat eğitim-öğretim yapılmaktadır. Yaz Kur'an Kurslarına gelen öğrencilere bitirme sınavı yapılmadan, kurs öğretmeni veya kursu düzenleyen idare tarafından "Yaz Kur'an Kursu Katılım Belgesi" verilmektedir.

Ancak, yaz Kur'an Kursları iklim şartları eğitim için elverişli olmadığı, bunaltıcı sıcakların olduğu bir dönemde ve insanların tatil yapıp dinlenmeleri gereken bir zaman diliminde gerçekleşmekte olduğundan dolayı, öğrenciler, öğrenci velileri ve Kur'an Kursu öğretmenleri aileleriyle birlikte tatil yapma imkânlarını kaybetmektedirler.⁹⁹ Başka bir diğer problem ise birbirinden farklı yaş grubundan

⁹⁸ İrfan Başkurt, *Din Eğitimi Açısından Kuran Öğretimi ve Yaz Kur'an Kursları*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013, s. 125.

⁹⁹ M. Şevki Aydın, *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu*, DİB Yay., Ankara 2010, s.119.

oluşan çocukların, gençlerin ve yetişkinlerin aynı mekân ve zamanda ders yapma zorunluluğunda kalmalarıdır. Bu problemleri göz önünde bulundurarak, KMDİB, Eğitim Bölüm Başkanlığı tarafından cami Kur'an Kursları için kabul edilmiş program kararnamesi gibi yaz Kur'an Kursları için de yeniden yapılandırma çalışmalarını başlatması, öğretim programını hazırlaması ve tüm yaz Kur'an Kurslarında uygulamaya koyması gereklidir.

1.4.1. Yaz Kur'an Kurslarının Açılış Amaçları

Yaz Kur'an kurslarının açılmasıyla ulaşılmak istenen amaçlar şunlardır:¹⁰⁰

1. Öğrencilerin hayatlarını anlamlandırma süreçlerinde karşılaştıkları sorunların çözümünde kendilerine destek sağlayacak bilgi, duygu, hareket ve ruh çerçevesindeki davranışları kazanmalarına yardımcı olmak,
2. Öğrencilerin dinî ve ahlakî değerlere önem vermelerine ve bu değerlerle ilgili duygu ve düşüncelerini güçlendirmelerine, sonuçta erdemli kişilikler oluşturabilmelerine rehberlik etmek,
3. Öğrencilerde birlik ve beraberliği perçinleyen sevgi, saygı, kardeşlik ve dostluk bağlarını güçlendirmek,
4. Öğrencilerde sağlıklı dinî bilgiler edinmelerine ortam hazırlamak,
5. Öğrendikleri sure ve duaların anlamlarını öğrenmelerine rehberlik etmek,
6. İslam'ın inanç, ibadet ve ahlak konularını öğrenmelerine yardımcı olmaktır.

1.4.2. Yaz Kur'an Kurslarının Öğretim Programları

Yaz Kur'an kurslarında yürütülen din eğitimi ve öğretimi faaliyetlerinin daha etkin ve verimli hale getirilmesi için öğretim programını geliştirme komisyonu kurularak yaz Kuran kursları programını her kurs kendileri tarafından hazırlamaktadır. Daha sonra, bu programları KMDİ Başkanlığına ait her İl Müftülükleri tarafından onaylamasıyla eğitim-öğretim faaliyetine geçirilmektedir.

¹⁰⁰ <https://www.muftyat.kz/static/libs/pdfjs> (19.03.2021)

Tablo 4. Yaz Kur'an Kursunda Okutulmakta Olan Kur'an-ı Kerim Dersi

Ders Adı	Konular		
Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerimi Tanıyalım 1. İslam'ın Kur'an-ı Kerim'i Öğrenmeye ve Öğretmeye Verdiği Değer 2. Kur'an Nasıl Bir Kitaptır? 3. Kur'an-ı Kerim Nelerden Bahseder? 3.1. Varlık 3.2. Bilgi 3.3. İman 3.4. Peygamberler 3.5. Dünya ve Ahiret 3.6. İnsan İlişkileri 3.7. Dua ve İbadet 3.8. İnsani ve Ahlaki Değerler	Kur'an-ı Kerim Okumaya Giriş 1. Harfler 1.1. Harflerin İsimleri 1.2. Harfleri Müstakil Halde Tanıma 1.3. Harfleri Başta, Ortada ve Sonda Tanıma 2. Harekeleri Tanıma 2.1. Üstün 2.2. Esre 2.3. Ötre 2.4. Harflerin Harekelerle Okunuşu 2.5. Kelime İçinde Harflerin Okunuşu 3. Cezm ve Cezm'li Kelimelerin Okunuşu 4. Şedde ve Şeddeli Kelimelerin Okunuşu 5. Tenvin ve Tenvin'li Kelimelerin Okunuşu 6. Med (Uzatma) Harfleri ve Kelime İçinde Okunuşu 7. Zamir ve Okunuşu	Sure ve Dua Ezberliyoruz 1. Fatiha, İhlas ve Kevser Surelerini Ezbere Okuma 2. Sübhaneke, Ettehiyyatü, Salli-Barik, Rabbenâ Atina ve Rabbenâğfirli Dualarını Ezbere Okuma

Tablo 5. Yaz Kur'an Kursunda Okutulmakta Olan İtikat Dersi

Ders Adı	Konular		
İtikat	Kelime-i Tevhid ve Kelime-i Şehadet'i Öğreniyoruz 1. Kelime-i Tevhid'in Söylenişi ve Kazakça Anlamı 2. Kelime-i Şehadet'in Söylenişi ve Anlamı 3. Kelime-i Tevhid ve Kelime-i Şehadet İslam Dini'nin Temeledir	İslam ve İslam'ın Beş Ana Esası 1. İslam nedir? 2. İslam beş esas üzerine kurulmuştur 2.1. Kelime-i Şehadet 2.2. Namaz Kılmak 2.3. Oruç Tutmak 2.4. Hacca Gitmek 2.5. Zekât Vermek	İman ve İmanın Altı Esası 1. İman ve İlgili Kavramlar 1.1. İman Nedir? 1.2. Mü'min veya Müslüman Kimdir? 2. İmanın Esasları Altıdır 2.1. Allah'a İman 2.2. Meleklerle İman 2.3. Kitaplara İman 2.4. Peygamberlere İman 2.5. Ahirete İman 2.6. Kaza ve Kadere İman

Tablo 6. Yaz Kur'an Kursunda Okutulmakta Olan İbadet Dersi

Ders Adı	Konular		
İbadet	İbadetlerimiz 1. İbadet Nedir? 2. Niçin İbadet Ederiz? 3. Başlıca İbadetlerimiz 3.1. Namaz 3.2. Oruç 3.3. Zekât 3.4. Hac 3.5. Sadaka 3.6. Amel-i Salih 4. Mükellefin Davranışı İle İlgili Kavramlar 4.1. Farz 4.2. Vacip 4.3. Sünnet 4.4. Haram 4.5. Mekruh 4.6. Mübah 4.7. Müfsid 4.8. Müstehap	Temizlik İmandandır 1. Temizlik İbadet İlişkisi 2. Abdest 2.1. Abdestin Farzları 2.2. Abdestin Alınışı 2.3. Abdesti Bozan Durumlar 3. Gusül 3.1. Guslün Farzları 3.2. Guslün Yapılışı 3.3. Guslü Bozan Durumlar	Namaz Kılıyoruz 1. Beş Vakit Namazımız 1.1. Sabah Namazı (Farzı, Sünneti ve Kılınışı) 1.2. Öğle Namazı (Farzı, Sünneti ve Kılınışı) 1.3. İkinci Namazı (Farzı, Sünneti ve Kılınışı) 1.4. Akşam Namazı (Farzı, Sünneti ve Kılınışı) 1.5. Yatsı Namazı (Farzı, Sünneti ve Kılınışı) 1.6. Vitr Namazı (Kılınışı) 2. Cuma namazı (Farzı, Sünneti ve Kılınışı) 3. Namazı Bozan Durumlar

Tablo 7. Yaz Kur'an Kursunda Okutulmakta Olan Siyer Dersi

Ders Adı	Konular		
Siyer	Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Hayatını Öğreniyoruz: Peygamberlik Öncesi Hz. Muhammed (s.a.v.) 1. Hz. Peygamberimizin Doğduğu (Sosyal, Kültürel ve Dini) Çevre 2. Hz. Peygamberimizin Doğumu ve Çocukluğu 3. Hz. Peygamberimizin Ailesi 4. Hz. Peygamberimizin Gençliği 5. Hz. Peygamberimizin Evliliği ve Çocukları	H. Peygamberimizin Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Hayatını Öğreniyoruz: Peygamber Olduktan Sonra Hz. Muhammed (s.a.v.) A. Mekke Dönemi 1. Peygamber Oluşu: İlk Vahiy 2. Vahyin Yakın Çevreye Duyurulması ve İlk Müslümanlar 3. Hz. Peygamberimize ve Müslümanlara Uygulanan Baskılar 4. İslam Dini'ni İnsanlara Anlatmaya Yönelik Faaliyetleri 5. Taif'e Yolculuk 6. Gece Yolculuğu (İsra ce Miraç) 7. Medine'ye Hicret	B. Medine Dönemi 1.Hz. Peygamberimizin Medine'deki İlk Faaliyetleri 2. Diğer İnanç Mensuplarıyla İlişkileri 3. Medine'deki İslam'ı Anlatma Faaliyetleri 4. Mekke'ye Geri Dönüş 5. Veda Hutbesi 6. Vefatı

1.4.2.1. Yaz Kur'an Kursu Programının Amaçları

1. Dinî eğitim-öğretim hizmetlerinden faydalanma imkânı bulamayan, ama Kur'an-ı Kerim, meali ve gerekli dinî bilgileri öğrenmek isteyen bireylerin ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla hazırlanmıştır.
2. Yaz Kuran kurslarına katılmakta olan öğrencilerin Kuran-ı Kerim'i hatasız ve tecvit kurallarına uygun bir şekilde yüzünden okumayı öğrenmelerine yardımcı olmak,
3. İbadetlerini yerine getirirken okudukları sûre ve duaları hatasız ve tecvit kurallarına uygun bir şekilde ezbere okumayı öğrenmelerine yardımcı olmak,
4. Öğrendikleri sûre ve duaların manalarını öğrenmelerine rehberlik etmek,
5. İslam'ın inanç, ibadet ve ahlak konularını öğrenmelerine yardımcı olmak,
6. Programda yer alan sûre ve duaların manalarından hareketle ve dersler içerisinde yapılan müzakerelerle öğrencilerin dini duygu ve bilinçlerini geliştirmelerine katkı sağlamaktır.¹⁰¹

¹⁰¹ *Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi Başkanlığının 2020 Yılına Kadar Eğitim-Öğretimi Geliştirme Kararnamesi*, s. 8-9.

İKİNCİ BÖLÜM

KAZAKİSTAN'IN GÜNEY BÖLGESİ CAMİ VE YAZ KUR'AN KURLARI İLE İLGİLİ BİR ARAŞTIRMA VE BULGULAR

2.1. Ankete Katılan Öğrencilerle İlgili Genel Bilgiler

Bu bölümde anketi cevaplayan Cami Kur'an Kursları ile Yaz Kur'an Kurslarında öğrenim görmekte olan 430 öğrencinin şehir, cinsiyet, sosyo-ekonomik yapı ve mezuniyet dereceleri gibi yönleriyle incelenerek, haklarında bazı tespitlere ulaşılmaya çalışılacaktır.

2.1.1. Ankete Katılan Öğrencilerin Şehirlere Göre Dağılımı

Daha önce belirtildiği üzere anketi cevaplayan şehirlerdeki kurslarda hem kız hem de erkek öğrenciler öğrenim görmektedir. Zikredilmiş olan şehirlerde yatılı Kur'an Kursları yanında, gündüzlü öğrencilerin öğrenim gördüğü kursları da hesaba katılacak olursa toplam olarak 430 öğrencinin şehirlere göre dağılımı tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Kurslara Giden Öğrencilerin Şehirlere Göre Dağılımı

		Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Yaz Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
		Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
Katılan Kurs Yeri	Almatı	69	33,7	81	36,0
	Cambıl	65	31,7	70	31,1
	Çimkent	71	34,6	74	32,9
	Toplam	205	100,0	225	100,0

Tablo 8'de, ankete katılanların "Kursa katılmış olduğunuz şehir" sorusuna verdikleri cevap doğrultusunda 205 öğrencinin 69'u (%33,7) Almatı, 65'i (%31,7) Cambıl ve 71'i (%34,6) ise Çimkent şehirlerinde bulunan camilerdeki Kur'an kurslarda eğitim aldıkları görülmektedir. Yaz Kur'an Kurslarına gelecek olursak, 225 deneğin 81'i (%36,0) Almatı, 70'i (%31,1) Cambıl ve 74'ü (%32,9) ise Çimkent şehirlerinde bulunan kurslara katıldıklarını bildirmiştir.

En çok katılan öğrenci sayısı Almatı, Çimkent şehirlerindeki cami ve yaz Kur'an Kursları olmuştur. Çünkü bu şehirlerde halk sayısı çok olmakla birlikte cami sayısı da çoktur. Mesela, Almatı şehrinde 52 cami, 32 Kur'an Kursu; Çimkent şehrinde ise 108 cami, 64 Kur'an Kursları bulunmaktadır. Bununla birlikte adı geçen bu iki şehirde İslamî eğitim-öğretimin yapıldığı Nur Mübarek Üniversitesi (Almatı'da), cami imamlarına yönelik hizmet içi eğitim amaçlı 1 tane İmamlar Enstitüsü (Almatı'da), 3 İslam Medrese Koleji (2'si Almatı, 1'i Çimkent'te) mevcuttur. Taraz şehrinde ise halk sayısı az olmasıyla beraber şehirde cami sayısı da azdır. Mesela, Taraz şehrinde 31 cami, 8 Kur'an Kursu bulunmaktadır. Yine Taraz şehrinde 1 tane İslam Medrese Koleji mevcuttur. Bugün cami ve yaz Kur'an Kursu sayısını halkın talepleri belirlemekte ve bu sayı giderek artmaktadır. Bazen artmakta veya azalmaktadır. Camilerde açılan Kur'an Kursları artık Kazakistan Müslümanları Dini İdaresinin yönetimi ve denetimindedir. Ancak bu kursların bütün masrafları halk tarafından karşılanmaktadır. KMDİ'nin bu kurslara ekonomik katkısı; okutulacak ders kitaplarını sağlamak, öğretmen tayin etmek ve maaşını ödemekten ibarettir.

2.1.2. Ankete Katılanların Cinsiyeti

Ankete katılan öğrencilerin cinsiyetlerine göre dağılımı Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. Ankete Katılan Öğrencilerin Cinsiyeti

		Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Yaz Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
		Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	119	58,0	106	47,1
	Kız	86	42,0	119	52,9
	Toplam	205	100,0	225	100,0

Tablo 9'da görüldüğü gibi cami Kur'an kursuna katılan 205 öğrencinin %58,0 erkek, %42,0 ise kız öğrencilerden oluşmaktadır. Yaz Kur'an Kurslarına devam eden 225 öğrencinin %47,1'i erkek, %52,9'u ise kız öğrenci oldukları görülmektedir. Tablomuzda görüldüğü gibi cami Kur'an Kurslarına katılan erkek

öğrencilerin sayısı kız öğrencilerin sayısına göre daha fazla olduğu görülmektedir. Aksine yaz Kur'an Kurslarına katılan kız öğrencilerin sayısı ise erkek öğrencilerin sayısına göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Camilerdeki erkek öğrencilerin sayısı kız öğrencilerine göre fazla olmasının nedeni, araştırma yaptığımız bölge iklimi sıcak olan şehirler olduğundan dolayı erkek öğrencilerin çoğunluğu yaz aylarında tarlada, iş yerlerinde anne-babalarına yardım ettiklerini söylemişleridir. Kız öğrencileri genellikle okul bitişinden sonra evde olduklarından dolayı yaz Kur'an Kurslarına katılma oranı yüksek olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte araştırmamızın esas merciini oluşturan Almatı, Taraz ve Çimkent şehirlerinde ki cami ve yaz Kur'an Kurslarında ankete katılma oranında cinsiyete göre farklılıklar gözlenmekle birlikte her iki cinsiyetle de ankete katılma konusunda çekingen davrananlar olmuştur. Bunun gibi sorunları aşmaya yönelik olarak yazılı ve sözlü olarak "ankete katılanların bu anket sebebiyle devlet tarafından herhangi bir sorun yaşamayacaklarını" bildirmemize rağmen öğrenciler tarafından çekingenlikle karşılaşılmıştır. Her iki kursta eğitim yatılı olarak değil sadece gündüzlü olarak eğitim verdiklerinden dolayı ister istemez öğrencilerin katılımına da tesiri olmuştur.

2.1.3. Öğrencilerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Ankete katılan öğrencilerin hangi yaş grubuna dâhil oldukları Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Kursa Katılan Öğrencilerin Yaş Durumu

Kursa Katılan Öğrencilerin Yaş Durumu		Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Yaz Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
		Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
Yaş	6-11 yaş	50	24,4	48	21,3
	12-17 yaş	74	36,1	99	44,0
	18-24 yaş	36	17,5	31	13,8
	25 ve üzeri	45	22,0	47	20,9
	Toplam	205	100,0	225	100,0

Tablodaki verilere göre, her iki kursta eğitim görmekte olan öğrencilerin genellikle 12-17 yaş grubunda yoğunlaşmaktadır. Bunlar cami Kur'an Kurslarında

%36,1; yaz Kur'an Kurslarında ise %44,0'lık bir oranla, ankete katılanlar içinde en çok katılanlar grubunu oluşturmaktadır. Sonraki aşamada %24,4 camilerdeki Kuran kurs; %21,3 oranla yaz Kur'an kurs 6-11 yaş arası öğrencileri oluşturmaktadır. Bu sonuçlara göre, öğrencilerin yaş sınırları içinde buldukları söylenebilir.

Cami ve yaz Kur'an Kurslarına her yaştaki öğrenciler katılabilmektedir. Bu yaş farklılıklarından dolayı her yaş grupları için ayrı sınıflar ve ders programları uygulanmaktadır. Örnek olarak verecek olursak, 18 yaş üzeri kurslara katılan öğrencilere daha detaylı bir şekilde din eğitimi verilmektedir. Bundan dolayı 18 yaş üzeri kurs katılımcılarını araştırmamıza dâhil ettik. Büyük yaşlarda kurslara katılmanın nedeni olarak birkaç şıkta özetleyebiliriz. En baştaki nedeni, Sovyetler Birliği zamanında uygulanan "din afyon" siyasetinin sonucu din eğitim-öğretimi yasak olduğundan dolayı bağımsızlık aldıktan sonra bu boşluğu doldurmak açısından camilerde ve yaz Kur'an Kurslarına katılma oranı her gün artmakta olduğunu kurs hocaları söylemektedir. İkinci nedeni, çocuk ve torunlarının kötü bir cemaat ve akımların dini vaaz, sohbetlerine aldanarak yanlış yollara sapmalarına engel olmak açısından Kazakistan Dini İdaresine bağlı camilere ve yaz Kur'an Kurslarına gittikleri söylemişlerdir. Bununla birlikte "dinimi emekli olduktan sonra yaşarım" algısı da söz konusudur. Genellikle anne-baba ve nine-dedeler kendi çocukları ve torunları ile birlikte cami ve yaz Kur'an Kurslarına katıldıklarını görülmektedir.

Kazakistan'ın güney bölgesinde cami ve yaz Kur'an Kurslarına katılım oranı 12-17 yaş öğrencilerini 6-11 yaş ilkökul yaşındaki öğrencilerin takip etmesi son derece memnun edici bir sonuçtur. Gözlemllediğimiz birçok cami ve yaz Kur'an Kurslarında 6-11 yaş arası öğrencilerin Kur'an okumak, dini bilgi edinmek, namaz kılmayı öğrenmek ve camiye giden arkadaşlarına eşlik etmek için onlarla beraber kurstaki derslere katıldıkları tespit edilmiştir. Bu yaş aralığındaki çocukların Cuma namazı, bayram namazı ve beş vakit günlük namazları kılmak için camilere geldiklerini görmemiz mümkündür. "Okul yaşındaki çocukların sadece anne-babaları ile camilere gitmeleri gerekir" yasına rağmen 12 yaşından küçük çocukların cami ve medreseler tarafından düzenlenen cami ve yaz Kur'an Kurslarından geri çevrilmesi gibi olumsuz olaylar şu ana kadar vukû bulmamıştır. Böylece 12 yaşından küçük çocuklar da camilerde ve medreselerde düzenlenen Kur'an Kurslarındaki

derslere ve diğer aktivitelere rahat bir şekilde katılabilmektedirler. En önemlisi çocuklar küçük yaştan sorumluluk duygusunu kazanarak, çevreye, insanlara, vatanına ve ülkesine faydalı olmayı; milli ve manevi değerlerle tanışıp bu değerleri sahiplenmeyi öğrenmektedir. Çünkü cami ve yaz Kur'an Kurslarında eğitim koordinatörlüğü tarafından eğitim-öğretim için düzenlenen plan, proje ve derslikleri KMDİB'nin denetiminde faaliyetlerini sürdürmektedir.

2.1.4. Öğrenci Ebeveynlerinin Sosyal Durumları

Cami ve yaz Kur'an Kurslarına katılmakta olan öğrencilerin ailelerinin sosyal durumlarını tespit etmenin daha doğru ve daha gerçekçi yorumlar yapmamıza yardımcı olacağını düşünüyoruz. Bu sebeple öğrencilere “Anne-babanın sağ olup, olmadığı, Anne-babanın tahsili, Anne-babanın işi, Anne-babanın dini sorumluluğu ve kursu takip etmesi” şeklinde sorularla ailelerin sosyal durumlarını tablolar halinde tespit etmeye çalıştık.

2.1.4.1. Anne-Babanın Sağ veya Vefat Etmiş Olması

Öğrencilerin anne-babalarının hayatta olup, olmaması çocuk/öğrenci üzerinde pek çok yönden olumsuz etkileri olduğu çeşitli araştırmalarda tespit edilmiştir.¹⁰²

Öğrencilerin aile yapıları hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla sorulan soruya Tablo 11'deki şu cevaplar alınmıştır:

Tablo 11. Anne-Babanın Sağ veya Vefat Etmiş Olması

Anne-Babanın Sağ veya Vefat Etmiş Olması	Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Yaz Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
	Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
Her ikisi de sağ	167	81,5	174	77,3
Annem sağ	22	10,7	25	11,1
Babam sağ	5	2,4	4	1,8
Her ikisi de vefat etti	10	4,9	21	9,3
Katılan	204	99,5	224	99,6
Cevapsız	1	0,5	1	0,4
Toplam	205	100,0	225	100

¹⁰² Atalay Yörükoğlu, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, Özgür Yayınları, İstanbul 2007, s. 117.

Yukarıda tabloda görüldüğü gibi cami %81,5'i ve yaz Kur'an Kurslarının %77,3'nün "her ikisi de sağ"; annesinin sağ olduğunu belirtenlerin oranı cami %10,7, yaz Kur'an Kursu %11,1; babasının sağ olduğunu belirtenler ise cami %2,4, yaz %1,8 olarak belirtmiştir. "Her ikisi de vefat etti" cevabını verenler ise cami %4,9, yaz %9,3 cevap vermiştir.

Ortaya çıkan neticelere göre, cami ve yaz Kur'an Kurslarına katılan öğrencilerin anne-baba eğitimini sağlıklı bir biçimde almış olduğu görülmektedir.

2.1.4.2. Anne-Babanın Eğitim Seviyeleri

Anne-babanın öğrenim durumları ve onların tutum ve davranışları öğrencilerin üzerinde etkisi olduğu muhtemeldir. Özellikle annelerin tahsil seviyesinin yüksekliği veya düşüklüğü, yetişmekte olan nesillerin din eğitimine olumlu veya olumsuz etkileyebilir. Bundan dolayı ebeveynlerin tahsil durumları önem arz etmektedir. Ankete katılan öğrencilerin anne-babalarının tahsil durumuna göre dağılımı Tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12. Anne-Babaların Eğitim Seviyeleri

Anne-Babanın Eğitim seviyeleri	Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Yaz Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
	Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
Anne ve babam yüksek tahsillidir	95	46,3	85	37,8
Babam yüksek tahsilli, annem yüksek tahsilli değildir	34	16,6	31	13,8
Annem yüksek tahsilli, babam yüksek tahsilli değildir	32	15,6	40	17,8
Her ikisi de orta tahsildir	32	15,6	45	20,0
Annem orta tahsildir	5	2,4	2	0,9
Babam orta tahsillidir	1	0,5	0	0
Katılan	199	97,1	203	90,2
Cevapsız	6	2,9	22	9,8
Toplam	205	100,0	225	100,0

Tablo 12'deki bulgulara göre, "anne-babam yüksek tahsillidir" cevabını verenlerin oranı cami Kur'an Kurslarında %46,3, yaz Kur'an Kurslarında ise %37,8

düzeyinde gerçekleşmesi sevindiricidir. Demek, ebeveynler çocuklarının küçük yaşta din eğitimini almalarını önemli olduğu kanaatine vararak çocuklarını Kur'an Kurslarına vermektedirler. Sadece babasının yüksek tahsilli olduğunu söyleyenler ile sadece annesin yüksek tahsilli olduğu cevabını verenler her iki Kur'an kursu arasında az bir fark olduğunu görülmektedir. Bununla birlikte, anne-babalarının orta tahsilli olduklarını söyleyenlerin oranı cami %15,6 (32 kişi), yaz Kur'an Kursu %20,0 (45 kişi) oranında cevap vermiştir. Burada belirtelim ki, orta seviyedeki kastedilen sadece lise mezunu olan ebeveynlerdir. Hiç eğitim-öğretim görmemiş olan ebeveynler değildir. Tabloda da görüldüğü gibi araştırmaya katılanların anne-babalarının eğitim seviyelerinden de anlıyoruz ki, araştırmamıza katılanların anne babaları eğitim görmüş kişilerden oluşmaktadır. Bu da araştırmamızın güvenilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir. Çünkü anne-babaların eğitim seviyelerinin düşüklüğü veya yüksekliği, öğrencinin tutum ve davranışlarına yansımaları kaçınılmazdır.

2.1.4.3. Anne-Babanın Dinî Sorumluluğu

Aile, bireyin yalnızca belli bir dönem biyolojik ve fiziki ihtiyaçlarının karşılandığı bir yer değil, aynı zamanda bireyin bütün hayatını etkileyen, şekillendiren önemli bir eğitim merkezidir.¹⁰³ Anne-babanın, çocuğun hayatında her zaman özel ve önemli bir yeri bulunmaktadır. Çocuğun eğitimi ile ilgili özellikle ilk senelerde ailenin etkisi daha fazladır. Çocuk ana dili sevmeyi ve saymayı, sorumluluk almayı, kişisel ve sosyal görevleri ailede öğrenmektedir. Gelenek ve görenekleri, iyi ve kötü değer yargılarını, inançları ve çevreye uyumu çocuk ailede kazanır.¹⁰⁴ Bazı psikologlar çocuğun altı yaşına kadar edindiklerinin ömür boyu edindiklerinin %30'unu, bazıları ise %90'ını oluşturduğunu belirtmektedir. Bu nedenle çocuğun en etkili çevresinin aile çevresi olduğu kesin kabul edilmektedir.¹⁰⁵

Her ne kadar çocuklarda dini duygu ve inanç fitri olsa da, çocuğun dini eğitimi konusunda anne-babanın çok büyük katkıları vardır. Ancak ailede çocukların

¹⁰³ Mustafa Köylü, *Din Eğitimi*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2012, s. 265.

¹⁰⁴ Mevlüt Kaya, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt Yayınları, Samsun 1998, s. 20.

¹⁰⁵ Ergün Çapan, "İslam Aile Yapısı Açısından Ahzab Süresinin Tefsiri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE., 1992, s. 187.

dini duygu ve düşüncelerinin erkenden veya gecikerek, sağlıklı veya sağlıksız gelişmesi, ebeveynlerin dindarlıkları ve kültür seviyeleri ile doğru orantılıdır diyebiliriz. Dindar olan ve bazen de dua ve ibadetlerini çocukları ile birlikte yapan anne-babaların çocukları üzerinde bu uygulama önemli etkiler bırakır. Anne-babanın bu davranışları, çocuklarının dini duygularının erkenden uyanmasına sebep olur. Çünkü evde ibadet yapan, dua eden anne-babasını gören çocuk, bir taraftan onları taklit ederken, diğer taraftan bu davranışı birtakım sorular sormasına sebep olur. Sorularına verilecek cevaplar, çocukların dini uyanma ve duygularının gelişimini kolaylaştırır ve hızlandırır. Cevapların doğru, açık ve net olarak verilmesi ise, dini duygu ve düşüncelerinin sağlıklı bir şekilde gelişmesine yardımcı olur. Soruları yanlış veya baştan savma cevapların verilmesi halinde ise, onların dini duygularının uyanması ve gelişmesinde gecikmeler yapabileceği gibi sapmalara da sebep olabilir.¹⁰⁶

Bu bakımdan, cami ve yaz Kur'an Kurslarına gelen öğrencilerin anne-babalarının dini sorumluluğu önem arz etmektedir. Konuyla ilgili veriler Tablo 13'ten izlenebilir.

Tablo 13. Anne-Babanın Dinî Sorumluluğu

Anne-Babanın Namaz Kılma Durumu	Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Yaz Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
	Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
Evet	121	59,0	132	58,7
Hayır	56	27,3	64	28,4
Bazen	8	3,9	5	2,2
Yeni Başladı	12	5,9	13	5,8
Katılan	197	96,1	214	95,1
Cevapsız	8	3,9	11	4,9
Toplam	205	100,0	225	100,0

Öğrencilerin anne-babalarının namaz kılıp, kılmadığını öğrenmek amacıyla kendilerine yönelttiğimiz “Anne-babanız beş vakit namaz kılar mı?” sorusuna cami Kur'an Kursu öğrencilerin %59'u, yaz Kur'an Kursundaki öğrencilerin ise %58,7'si

¹⁰⁶ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, TDV. Yay., Ankara 2003, s. 52.

“evet” cevabını vermişlerdir. Aynı soruya “hayır” cevabını veren cami Kur’an Kursu öğrencilerin oranı %27,3, yaz Kur’an Kursunda ise %28,4’tür. Anne-babasının namazı “bazen” kıldığını belirten öğrencilerin oranı ise cami Kur’an Kursunda %3,9, yaz Kur’an Kursunda ise %2,2’dir. Namazı yeni başladığını gösteren öğrencilerin iki Kur’an Kursu arasındaki fark hemen hemen aynı olduğu tespit edilmiştir.

Yıllarca Sovyet idarecileri tarafından gençlere yönelik olarak benimsenen “insanların camilerden uzak tutulması”, “namaz yaşlıların işidir ve yaşlanınca namazlarını kılarınsın” ve “Allah bağışlar” gibi yaklaşım ve propagandalarla zihinleri doldurulan insanların bu düşünceleri aşmaları zor olmasına rağmen anket sonuçlarına göre başarılı olduğu görülebilmektedir. Unutulmamalıdır ki, Sovyet döneminin genç nesli günümüzün anne ve babalarıdır. Nitekim gençlik yaşlarında ibadetlere karşı gösterilen ilgisizlik, evlenip anne baba olunca yavaş yavaş kaybolur ve kişide dini görevleri yerine getirme gayreti artar. Bunun sebebi daha ziyade çocuklarını iyi yetiştirmek, onlara iyi örnek olmak arzusudur.¹⁰⁷

Her ne kadar çocuktaki din etkileşimini tetikleyen sebebin ilki aile fertleri olsa da, çocuğun da dini bilgi ve beceri konularında aile fertlerini etkilediği kanaatindeyiz. Buradan hareketle, anketimizdeki “bazen kılıyor” ve “yeni başladı” seçeneklerini işaretleyen öğrencilerin ebeveynlerinin namaza başlamalarında etkileri olduğunu düşünüyoruz. Aynı zamanda ebeveynlerin “ara sıra” namazlara katılmaları ve “yeni başlamaları” satırlarının yüzdeliğinin az olması bir hayal kırıklığı olarak görülmemelidir. Tam tersine, Kazakistan halkının Sovyet döneminde din alanında yapılan tüm zorluklara ve sınırlamalara rağmen bağımsızlıktan sonra milli değerlere bağlı kaldıklarının ve cami ve yaz Kur’an Kurslarında sahih İslam’i değerlerin öğretildiğinin göstergesi olarak anlaşılmalıdır. Bu sonuçlar, Kazakistan’daki yaygın İslam din eğitimi faaliyetlerinin demokratik yaklaşımlar sayesinde hızla arttığını ve etkili olduğunu bizlere göstermektedir.

2.1.5. Öğrenci Ebeveynlerinin Ekonomik Durumları

Araştırmamıza katılan öğrencilerin ekonomik seviyelerini belirleyebilmek için ebeveynlerin mesleği ile birlikte, ailelerin maddi durumları ve ekonomik seviye

¹⁰⁷ Hüseyin Peker, Din Psikolojisi, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2003, s.175

bakımından öğrencilerin kendilerini hangi seviyede gördükleri gibi hususlar irdelenmeğe çalışılmıştır. Bundan dolayı her iki Kur'an Kursuna da "anne-babanız çalışıyor mu?"; sadece camilerdeki Kur'an Kurslarına ise "size göre ailenizin maddi durumu aşağıdakilerin hangisidir?" şeklindeki soruların cevabını tablolar halinde tespit etmeye çalıştık. Çünkü öğrencilerin fizyolojik, psikolojik ve sosyal alandaki gelişmesi ailenin ekonomik durumuna göre de değişmektedir.¹⁰⁸

2.1.5.1. Anne-Babanın Mesleği

Anne-babaların mesleği, o ailenin sosyo-kültürel ve ekonomik olarak hangi statüde olduğunu belirleyen unsurlardandır. Bu durum öğrencilerin cami ve yaz Kur'an Kurslarındaki eğitim-öğretime etkisi olabilir. Bundan dolayı her iki Kuran kurs öğrencilerine anne-babalarının mesleği hakkında soru sorduk. Öğrencilerin ebeveynlerinin çalışıp, çalışmadığı konusundaki sorulara aşağıdaki Tablo 14'te izlenebilen şu cevapları vermişlerdir.

Tablo 14. Anne-Babanın Mesleği

Anne-Babanın İşi	Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Yaz Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
	Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
Her ikisi de çalışıyor	74	36,1	84	37,3
Babam çalışıyor, annem ev hanımı	60	29,3	68	30,2
Annem çalışıyor, babam çalışmıyor	21	10,2	21	9,3
Her ikisi de çalışmıyor	28	13,7	15	6,7
Babam emekli	0	0	1	0,4
Annem emekli	10	4,9	4	1,8
Her ikisi de emekli	2	1,0	6	2,7
Katılan	195	95,1	199	88,4
Cevapsız	10	4,9	26	11,6
Toplam	205	100,0	225	100,0

¹⁰⁸ Nurettin Ergen, "Gençliğin Eğitimi ve Sorunları", *Türk Eğitim Derneği IX. Eğitim Toplantısı*, Türk Eğitim Derneği Yay., Ankara 1985, s.35.

Tablo 14'deki verilere göre her iki Kur'an kurs öğrencilerinin anne-babaları büyük çoğunlukla (cami %36,1, yaz %37,3) çalıştığını, çok az bir oranla (cami %1,0, yaz %2,7) her ikisi de çalışmadığını söylemişlerdir. "Babasının çalışıp, annesinin ev hanımı" olduğunu söyleyenler cami %29,3, yaz %30,2; "annesinin çalışıp, babasının çalışmadığını" cevabını verenler ise cami %10,2, yaz %9,3'tür. Anne-babalarının emekli olduklarını söyleyenler ise çok az bir oranla cevap verdiklerini görmekteyiz.

Yapılan araştırmada ortaya çıkan sonuca göre ebeveynlerin büyük çoğunluğu çalıştıklarını görülmektedir. Kazakistan kendi bağımsızlığını aldıktan sonra Çalışma ve Sosyal Bakanlığı tarafından "halkı işle temin etmek" programıyla her sene resmi veya normal işlere kabul etmektedir. Böylelikle işsizlik oranını alt seviyeye çekmek için her sene bu program devam etmektedir. Bununla beraber kendi işyerlerini açarak hem anne, hem baba olarak çalışan aileler çoktur.

Babalarının çalışıp, annelerinin ev hanımı olması onların herhangi bir işte çalışmadığı anlamına gelmez. Kazakistan'ın güney bölgesi ticaret, tarım, ziraat ve bağcılığa uygunluğu sebebiyle herkesin tarlalarda ve bahçelerde veya pazarlarda bir uğraşı olduğunu görülmektedir. Öğrencilerle yaptığımız görüşmeler bu düşüncemizi desteklemektedir. Ebeveynlerin resmi kurumlarda çalışmayıp, pazarlarda ticaretle veya kendi tarla ve arazilerinde çalıştıkları için bunu bir olarak görmeyenlerde vardır. Çünkü "işte çalışmak" denilince akla ilk gelen devletin resmi kurum ve kuruluşlarında görev almaktır. Bu düşüncenin nedeni ise Sovyetler Birliği zamanında herkesin resmi bir kuruluşta çalışma mecburiyetinde olmasıydı.

Anne ve babası çalışamayacak durumda olan ailelere ve maddi gelire sahip olmayanlar bireylere aylık geçimlerine yeterli derece Çalışma ve Sosyal Bakanlığı tarafından maddi yardım verilmektedir.

2.1.5.2. Ailenin Ekonomik Yönden Durumu

Ailenin ekonomik yapısı, o ailenin sosyo-kültürel yapısını da çoğu zaman etkilemektedir. Ailenin yüksek gelir seviyesine sahip olması, birçok avantajlar sağladığı gibi, çocukların daha iyi imkânlar içerisinde eğitim-öğretim sürdürmelerini

de beraberinde getirmektedir.¹⁰⁹ Bu soruyu sadece camilerdeki Kuran kurs öğrencilerine sormamızın nedeni, 9 ay boyunca devamlı olarak kurslara katıldıklarından ve bu zaman dilimi içerisinde giyim-kuşam, kitap, kalem, defter, kursa gidiş-geliş gibi vb. ihtiyaçların karşılanmasından dolayıdır. Oysa yaz Kur'an Kurslarına bunun gibi masraflar pek fazla gerekmiyor. Öğrencilere daha anlaşılabilir ve net cevap almak açısından “çok iyi, iyi, orta ve düşük” gibi seçeneklerle sorular yöneltilmiştir. İlgili soruya öğrencilerin verdikleri cevaplar Tablo 15'ten izlenebilir.

Tablo 15. Öğrenci Ailelerinin Ekonomik Durumu

Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Sayı (N)	Yüzde (%)
Öğrenci ailelerinin ekonomik durumu	Düşük	7	3,4
	Orta	64	31,2
	İyi	101	49,3
	Çok iyi	32	15,6
	Katılan	204	99,5
	Cevapsız	1	0,5
Toplam		205	100,0

Buna göre öğrencilerin %49,3'ü iyi halli; % 31,2'i orta; %3,4'ü düşük; %15,6'sı ise çok iyi halli olan ailelerin çocuklarıdır. Görüldüğü üzere öğrencilerin genellikle iyi, orta bir kısmı da çok iyi ekonomik düzeye sahiptirler. Düşük olduğunu ifade edenlerin oranı sadece %3,4 olduğu görülmektedir. Sorulan soruya öğrenci ailelerinin genellikle ekonomik durumları “iyi” ve “orta” olarak adlandırılan kesimden teşekkül etmesi önemli bir rol oynamaktadır. Sovyetler Birliği zamanında din eğitimi almak yasak olması ve “imamlar, mollalar insanları aydınlanmasına engel olan, devamlı gericiliği temsil eden kişilerdir” propagandasının yavaş yavaş yok olmaya başladığını görülmektedir. Çünkü eskiden Kur'an öğrenmek, dini bilgiler elde etmek için zengin ailelerin çocukları değil, çoğunlukla fakir ailelerin çocukları medreselere eğitim almaya giderdi.

¹⁰⁹ İsmail Sağlam, *Çocuk ve İbadet*, Düşünce Kitabevi, Bursa 2003, s. 50.

2.2. Ankete Katılan Öğretmenlerle İlgili Genel Bilgiler

Kazakistan'ın güney bölgesinde bulunan Almatı, Taraz ve Çimkent şehirlerinde bulunan cami ve yaz Kur'an Kurslarında görev yapan toplam 50 öğretmenin şahsi özellikleri ve mesleki durumları ile ilgili genel bilgiler aktarılacaktır. Bunlar; cinsiyet, yaş durumu, tahsil durumu, mesleki kıdem durumu, çalışmakta olan Kur'an Kursu (cami ve yaz) yatılı-gündüzlü oluşu, hafızlık durumu, haftalık ders saatleri ve hangi derse girdikleri doğrultusundaki sorulara verdikleri cevaplardır.

2.2.1. Öğretmenlerin Cinsiyet ve Yaşa Göre Dağılımı

Ankete katılan 50 öğretmenin 31'i erkek, 19'u ise bayandır. Araştırmamıza katılan öğretmenlerin bazıları aynı zamanda hem cami, hem yaz Kur'an Kursu idareciliğini yürüten kimselerdir. Anket uygulanan öğretmenlerin cinsiyetlerine göre dağılımını gösteren tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 16. Öğretmenin Cinsiyete Göre Dağılımı

Kurs Öğretmenleri		Sayı (N)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	31	62,0
	Kadın	19	38,0
	Toplam	50	100,0

Görüldüğü gibi ankete katılan öğretmenlerin %38,8 'i kadın; %62,0 erkek ise erkektir. Erkek-kadın öğretmen arasındaki eşitsizliğin nedeni olarak, bayan öğretmenlerin yetersizliği ve çoğunlukla yatılı değil gündüzlü kurslara gitmesi, erkeklere göre bayanların ailedeki nedenlerden dolayı kurslara yeterli derecede gidememesi sebeplerinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Evli bayan öğretmenlerin çoğunlukla haftanın belli günleri derslere gidebilmektedir. Oysa erkek öğretmenler hafta içi hemen hemen her gün kurslarda ders vermektedir. Bayanlara yönelik hafta içi dersleri genellikle evli olmayan bekâr ve yaşça genç bayanlar vermektedir. Bununla beraber yatılı olan bazı cami-yaz kurslarında çoğunlukla evli olmayan ve yaşça genç olan öğretmenler ders vermektedir. Araştırmamıza katılan öğretmenlerin yaş olarak dağılımını aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 17. Öğretmenin Yaşa Göre Dağılımı

Kurs Öğretmenleri		Sayı (N)	Yüzde (%)
Yaş	18-25	24	48,0
	26-30	11	22,0
	31-35	10	20,0
	36-40	4	8,0
	Başka:	1	2,0
	Toplam	50	100,0

Tabloda da görüldüğü gibi (Tablo 17) araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğu %48,0'ı 18-25 yaşındaki öğretmenler olduğu görülmektedir. Bunu 26-30 yaş %22,0 ve 36-40 yaş (%8,0) arasındaki öğretmenler takip etmektedir. 41 yaş üzeri olan öğretmenler ise hiç yok diyebilecek derece az olduğu (%2,0) tespit edilmiştir. Verilerden hareketle bu hizmeti yerine getirenlerin oldukça genç olduklarını söyleyebiliriz. Fakat dikkat çeken bir husus 35 yaş sonrası öğretmenlerin sayısı birden azaldığını görülmektedir. Çünkü Sovyetler Birliği ateizm görüşünü benimsemiş, İslam din eğitimi veren camiler ve medreselerin kapatılması insanların kendi dinlerini açık olarak öğrenmek/öğretmekten korktuklarından dolayı o dönemlerde din adamlarının çok az olduğunu bilmekteyiz. Yaklaşık 70 sene boyunca halk kendi dinlerini gizlice öğrenmişlerdir. Araştırmada da tespit ettiğimiz gibi, Kazakistan kendi bağımsızlığını aldıktan sonra medreseler ve üniversitelerde ilahiyat bölümleri açıldı ve bu müesseselerde kendi din adamlarını, öğretmenleri yetiştirmeye başladı. Dinlerini öğreten öğretmenlerini de yetiştirmek amacıyla Özbekistan, Türkiye, Mısır vb. devletlerde bulunan üniversitelere gençleri göndererek yetiştirdiler.

2.2.2. Öğretmenlerin Meslekteki Kıdem Durumları

Din görevlileri de yaptıkları işin tabiatı gereği aynı zamanda birer öğretmendirler. Çünkü onlar örgün eğitim faaliyetleri dışında olsa da, isteyen herkese yönelik bazı çalışmalar yapmak, bunların kurs biçiminde gerçekleştirenlerini de planlı programlı bir faaliyet olarak yönetmek durumundadırlar. Bu bakımdan onların da tıpkı öğretmenler gibi, belirlenen hedeflerin gerçekleştirebilmesi için programın

unsurları olan amaç, muhteva, metotlar, araç ve gereçler konusunda ilgili sorulara cevap verecek biçimde yetiştirilmiş olması önemlidir. Çünkü ondan, düzenleyeceği eğitim-öğretim etkinliklerinin amaçlara, öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve özelliklerine uygunluğuna dikkat etmesi ve istenmeyen sonuçların çıkmasına izin vermemesi beklenmektedir. Şurası iyi bilinmelidir ki, günümüzde din görevlileri de öğretmenler gibi sadece bilgiyi aktaran değil, bunu en iyi şekilde nasıl başarabileceğini bilen kimseler olmak zorundadır. Çünkü program, muhteva, araç-gereç vb.leri ne kadar iyi hazırlansa hazırlansın, bunların uygulayıcısı olan kimselerin iyi yetiştirilmemiş olmaları çalışmaların amacına ulaşmasına oldukça zorlaştıracaktır.¹¹⁰

Genellikle tecrübeli öğretmenlerin daha başarılı olurken mesleğe henüz adımını atmış öğretmenlerin intibak problemlerinin olabileceği düşünülebilir. Öğretmenlerin meslek kıdemlerine ait veriler Tablo 18’de yer almaktadır.

Tablo 18. Öğretmenin Mesleki Kıdem Durumu

Kurs Öğretmenleri		Sayı (N)	Yüzde (%)
Öğretmenin Mesleki Kıdem Durumu	1-5	36	72,0
	6-10	8	16,0
	11-15	4	8,0
	16-20	2	4,0
	Toplam	50	100,0

Tablodan da anlaşılacağı üzere öğretmenlerin %72,0’ı 1-5 yıllık mesleki tecrübeye sahiptir. %16,0’ı 6-10 meslek kıdemini haizken, 11-15 yıllık tecrübeye sahip olanlar %8,0 düzeyindedir. 16-20 yıllık meslek kıdemine sahip öğretmenlerin oranı ise ancak %4,0 düzeyindedir. Genel olarak öğretmenlerin yarıdan fazlasının (%72,0) 1-5 yıllık tecrübeye sahip oldukları görülmektedir. Bu sonuçlar tablo 15’deki verilerin yorumlarını desteklemektedir. Sovyetler Birliği döneminde Özbekistan’da bulunan medreselere giderek Kur'an kursu niteliğinde dini eğitim alarak kendilerini yetiştiren öğretmenler çok az olsa bile, Kazakistan kendi bağımsızlığını kazandıktan sonra İslamiyet, örgün eğitim tarzında üniversitelerde ve İlahiyat Kolejlerinde de öğretilmeye başlanmıştır. Bu üniversite ve ilahiyat

¹¹⁰ Halit EV, “Almanya’da Çocuklara Yönelik Kur’an ve Dini Bilgiler Kursları”, Tıbyan Yayıncılık, İzmir 2003, s. 59.

kolejlerinden mezun olanlar cami ve yaz Kur'an Kurslarında eğitim vermektedirler. Ayrıca, camilerde imam, müezzin yetersizliğinden dolayı bazı öğretmenler imamlığa geçiş yapmaktadırlar. Bundan dolayı ister istemez tecrübeli öğretmenlerin yerine yeni mezun olan öğrenciler hocalık yapmaktadırlar.

2.2.3. Öğretmenlerin Tahsil Durumları

Anketimize katılan toplam 50 cami ve yaz Kur'an Kursu öğretmenin mezuniyet durumuna göre dağılımı tablo 19'da gösterilmiştir.

Tablo 19. Öğretmenlerin Tahsil Durumları

Kurs Öğretmenleri		Sayı (N)	Yüzde (%)
Mezun olduğunuz okul	Diploma Vermeyen Medrese	5	10,0
	Medrese İslam Koleji	22	44,0
	İmamlar Enstitüsü	1	2,0
	Üniversite	22	44,0
	Toplam	50	100,0

Öğretmenlerin %10,0'u diploma vermeyen medrese, %44,0'ü ise Medrese Koleji ve İlahiyat Fakültesinden mezun olan öğretmenlerdir. Sadece İmamlar Enstitüsünden mezun olan 1 öğretmen mevcuttur. Öğretmenler, öğretmenlik görevlerini yerine getirebilmeleri için hem dinî ilimlere hem de öğrencilerinin durumuna vâkıf olması gerekir. Bununla beraber ilahiyat öğrenimi görmüş olmanın yanı sıra, Temel Dinî Bilgileri öğrenmek için farklı ortamlardan gelmiş olan öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir şekilde yetiştirilmeleri gerekmektedir. Bu bakımdan kurslarda görev yapan öğretmenlerin %88'inin İlahiyat Fakültesi ve İslam Medrese Kolejlerinden mezun olması çok sevindiricidir. Çünkü buradan mezun olanlar, Temel İslam Bilimlerinin yanı sıra Sınıf Eğitimi ve Yönetimi (Sınıf Talim-Tarbiyesi), Din Bilgisi Öğretim Yöntemleri (Dintanu Okutuv Edistemesi), Gelişim Psikolojisi ve Eğitim Psikolojisi (Jastık Jane Pedagogikalık

Psikologya), Etno-Pedagoji (Etno Pedagogika) gibi pedagojik formasyon derslerini de almaktadırlar.¹¹¹

2.2.4. Öğretmenlerin Görev Yaptıkları Kur'an Kursu

Ankete katılan öğretmenlerin görev yaptıkları cami ve yaz Kur'an Kurslarının yatılı, gündüzlü oluşuna göre dağılımı aşağıda Tablo 20'de verilmiştir.

Tablo 20. Çalıştığımız Kur'an Kursu

Kurs Öğretmenleri		Sayı (N)	Yüzde (%)
Çalıştığımız Kur'an kursu	Yatılı	17	34,0
	Gündüzlü	21	42,0
	Yatılı ve gündüzlü	12	24,0
	Toplam	50	100,0

Tablo 20'deki verilere göre, ankete katılanların %34,0'ı yatılı, %42,0'ı gündüzlü, %24,0'ı da yatılı ve gündüzlü olan kurslarda ders vermekte olduklarını bildirmişlerdir. Büyük çoğunluğu %42,0 ile gündüzlü öğrencilerin okuduğu cami ve yaz Kur'an Kurslarında görev yapan hocalar olduğu görülmektedir.

2.2.5. Öğretmenlerin Hafızlık Durumlarına Göre Dağılımı

Kuran dersinden veren hocaların hafız olması sınıflarda ders dinlerken büyük rahatlık ve kolaylık sağlar. Bundan dolayı hafızlığın öğretmenler açısından belli bir önemi olduğunu söyleyebiliriz.

Bu amaçla ankete katılan öğretmenlere hafız olup olmadıkları hakkında sorduğumuz soruya cevapları aşağıdaki Tablo 21'de gösterilmiştir.

¹¹¹ Bülent Uğur Koca, "Kazakistan'da Yüksek Din Öğretimi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Ün. SBE, Sivas 2006, s. 60 vd; Abdeshov, a.g. YL. Tezi, s. 71.

Tablo 21. Öğretmenin Hafızlık Durumu

Kurs Öğretmenleri		Sayı (N)	Yüzde (%)
Öğretmenin hafızlık durumu	Tam	5	10,0
	Yarım	3	6,0
	Çeyrek	9	18,0
	Kısmen	33	66,0
	Total	50	100,0

Tablo 21’de hafız olan öğretmenlerin oranı anketimize katılanlara nispetle %10,0’u hafız, %6,0’ı yarı hafız, %18,0’ı çeyrek hafızlığını yapmışlar. %66,0’ı ise Kur’an-ı Kerim’in bazı sürelerini ve bununla beraber son otuzuncu cüzü ezberlemişlerdir. Araştırma yaptığımız cami ve yaz Kur’an Kurslarında gözlemlediğimiz kadıyla, hafız olan öğretmenler, hafızlığa çalışan öğrencileri yetiştirirken, hafız olmayanlar da Elifba ve yüzünden okuyanlarla meşgul olmakta idiler.

2.2.6. Öğretmenlerin Haftalık Ders Saatleri

Cami ve yaz Kur’an Kurslarında çalışan öğretmenlerin haftalık ders saatleri hakkında sorulan sorulara cevaplar aşağıda Tablo 22’de verilmiştir.

Tablo 12. Öğretmenlerin Haftalık Ders Saati

Kurs Öğretmenleri		Cami Kur’an Kursunda Ders Veren Öğretmenler		Yaz Kur’an Kursuna Ders Veren Öğretmenler	
		Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
Haftalık Ders Saati	11 ve altı	17	34,0	19	38,0
	12-14	14	28,0	15	30,0
	15-17	5	10,0	5	10,0
	18-20	6	12,0	6	12,0
	21-23	2	4,0	2	4,0
	24 ve üstü	4	8,0	1	2,0
	Katılan	48	96,0	48	96,0
	Cevapsız	2	4,0	2	4,0
Toplam		50	100,0	50	100,0

Tablo 22'deki verilere göre öğretmenlerin cami %34,0, yaz %38,0'ı haftada 11 ve altı; cami %28,0, yaz %30,0'ı 12-14 saat; kalan diğerleri her iki kursta aynı oranda cevap vermişlerdir. 24 ve üstü olarak cevap verenler ise cami %8,0, yaz %2,0'dır.

Verilerden de anlaşıldığı gibi genellikle sorulan sorulara cevap veren her iki kursun hocalarının haftalık ders saatleri hemen hemen aynı olduğunu görülmektedir.

2.3. Öğrencilerin Kurslarda Yapılan Eğitim-Öğretimle İlgili Düşünce ve Kanaatleri

Anket uygulanan cami ve yaz Kur'an Kurslarında öğrenim görmekte olan 430 öğrencinin gerek standart kapalı uçlu, gerekse açık uçlu sorulara verdikleri cevaplar doğrultusunda onların çeşitli düşüncelerini, problemlerini ve beklentileri tespit etmek ve ortaya çıkacak olan birtakım problemlerin çözümüne yardımcı olabilecek tedbirlerin neler olduğunu ele almak istiyoruz. Öncelikle öğrencilerin cami veya yaz Kur'an Kurslarına gelişlerinde hangi faktörlerin etkili olduğu konusunda başlamak istiyoruz.

2.3.1. Öğrencilerin Kur'an Kurslarıyla İlgili Görüşleri, Kanaatleri ve Beklentileri

Araştırmamızın bu konu başlığı altında; öğrencilerin kursa gelmelerine etki eden faktörler, eğitim aldıkları kurslardan memnun olup olmadıkları, kurslarda hoşuna giden ve gitmeyen durumlar, kurslardan beklentileri vb gibi konulara cevap aranmıştır.

2.3.1.1. Öğrencilerin Kurslara Gelmelerine Etki Eden Faktörler

Öğrencilerin cami veya yaz Kur'an Kursuna kendi istekleriyle mi, yoksa başkalarının isteğiyle mi geldiğini öğrenmek amacıyla "kursa gelmenizi kim istedi?" şeklinde düzenlenen soruya verdikleri cevaplara göre deneklerin dağılımı Tablo 23'te gösterilmiştir.

Tablo 23. Öğrencilerin Kursa Gelişinde Etkili Olan Faktörler

Kursa Gelmenizi Kim İstedi	Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Yaz Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
	Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
Kendi isteğimle	145	70,7	139	61,8
Ailemin isteğiyle	52	25,3	78	34,7
Arkadaşlarım	2	1,0	2	0,9
Akrabam	5	2,4	6	2,6
Katılan	204	99,5	225	100,0
Cevapsız	1	0,5	0	0
Toplam	205	100,0	225	100,0

Cami ve yaz Kur'an Kurslarına kimin yönlendirilmesiyle katıldıklarını belirlemek üzere yönelttiğimiz “kursa katılmanızı kim istedi?” şeklindeki açık uçlu sorumuza cami Kur'an Kursundaki öğrencilerin %70,7'si, yaz Kur'an Kursundaki öğrencilerin ise %61,8'i “kendi isteğimle” cevabını vermiştir. Aynı soruya “ailemin isteğiyle” cevabını veren öğrencilerin cami Kur'an Kursundaki oranı %25,3 iken, bu oran yaz Kur'an Kursunda %34,7 olarak tespit edilmiştir. Akrabaların yönlendirmesiyle kurslara katılan öğrencilerin her iki Kur'an Kursundaki oranı yaklaşık %2,5 civarındadır. Kendileriyle görüştüğümüz bazı öğrenciler akrabalar arasında kendilerini en fazla yönlendiren kişilerin dede ve nineleri olduğunu söylemektedir. Cami ve yaz Kur'an Kurslarına katılan öğrencilerin kurslara katılma esnasında arkadaşlarından pek etkilenmedikleri anlaşılmaktadır. “Arkadaşlarımın teşvikiyle” şikkını işaretleyen öğrenci sayısı ise, her iki Kur'an Kursunda değerlendirmeye alınmayacak kadar az olduğu görülmektedir.

2.3.1.2. Öğrencilerin Kurslara Geliş Gayeleri ve Sebepleri

Cami ve yaz Kur'an Kurslarına katılan öğrencilerin hangi amaçlarla kursa katıldıklarını öğrenmek ve bu amaçlar arasındaki birinci önceliklerinin ne olduğunu belirlemek üzere kendilerine kapalı uçlu iki soru sorulmuştur. Bu soruların birincisi, “ailemin arzusunu yerine getirmek” ve “Kur'an-ı Kerim öğrenmek amacıyla” seçenekleri bulunan “kursa gelmekle aşağıda sıralanan amaçlardan en çok hangisini

gerçekleştirmiş bulunuyorsunuz?” sorusudur. Bu soruya verilen cevapların dağılımı Tablo 24’te verilmiştir.

Tablo 34. Öğrencilerin Kursta Geliş Amaçlarına Göre Dağılımı

Kursta gelme amacınız?	Cami Kur’an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Yaz Kur’an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
	Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
Ailemin arzusunu yerine getirmiş olacağım	9	4,4	23	10,2
Kur’an öğrenmiş olacağım	128	62,4	127	56,4
Dini bilgiler edinmiş olacağım	54	26,3	61	27,6
Toplumda saygınlık kazanmış olacağım	9	4,4	10	4,4
Hoca olmak istiyorum	1	0,5	0	0
Nefsime terbiye etmek için	0	0	3	1,3
Katılan	201	98,0	225	100,0
Cevapsız	4	2,0	0	0
Toplam	205	100,0	225	100,0

Tablo 24’te görüldüğü gibi cami Kuran kurs öğrencilerinin %2,0’ı bu konuda bir kanaat belirtmemişken, yaz Kuran kurs öğrencilerinde ise cevap vermeyen olmamıştır. Gerçekleştireceğine inanılan diğer amaçlar ise en düşükten en yüksek yüzde oranına göre şöyledir: Deneklerin camideki Kur’an Kursunda %4,4 (s=9) ve yaz Kur’an Kursunda da %4,4’ü (s=10) “toplumda saygınlık kazanmayı”, cami: %4,4 (s=9), yaz: %10,2’si (s=23) “ailesinin arzusunu yerine getirmeyi” ümit etmiştir. “dini bilgiler edinmiş olacağım” diyenler ise cami %26,3 (s=54), yaz Kur’an Kursunda ise %27,6 (s=61) kişi olmuştur. Her iki kursta da öğrencilerin yarıdan fazlası cami %62,4’ü, yaz %56,4’ü kurslara gelmekle Kur’anı öğrenmiş olacağını ifade etmişlerdir. Bu verilere göre, en çok istenen ve gerçekleşmesi beklenen amacın Kuran öğrenme olduğu ortadadır.

Ek olarak, “Başka varsa yazınız” seçeneğine yazılan açıklamalar da dikkat çekicidir. Öğrenciler genellikle: “İleride hoca olmak istediğini”, bazıları da “nefsini terbiye etmek için” geldiğini söylemişlerdir. Büyük yaşta ki nineler ve dedelerden kursta niçin katılmakta olduklarını sorduğumuzda “torunlarına öğretmek için” gelmekte

olduklarını cevabı verdiler. Dolayısıyla öğrencilerin, kursları hem sevdikleri, hem de buralara, istifade edebilecekleri yerler gözüyle baktıkları söylenebilir.

Bununla birlikte yukarıdaki tabloda öğrenciler, kendilerinin kursa gelmedeki sebeplerini açıklayamamış olabilir diyerek “Kursa gelme sebebiniz nedir?” sorusunu birden fazla seçenek işaretleyebilir tarzında soru sorduk. Bu sorunun cevabı aşağıdaki tablo 25’de beyan edilmiştir.

Tablo 45. Öğrencilerin Kursa Geliş Sebeplerine Göre Dağılımı

Kursa gelme sebebiniz?	Cami Kur’an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Yaz Kur’an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
	Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
Kurani Kerimi öğrenmek için	180	87,8	203	90,2
Dinimi öğrenmek için	145	70,7	144	64,0
Peygamberimizin hayatını ve ahlakını öğrenmek için	89	43,4	78	34,7
Ezberlenen sure ve duaların anlamlarını öğrenmek	78	38,0	117	52,0
Toplam cevap	492		542	
Katılımcı sayısı	205		225	

Tablo 25’de de görüldüğü gibi, cami Kur’an Kursundaki öğrencilerin %87,8’i, yaz Kur’an Kursundaki öğrencilerin ise %90,2’si “Kurani Kerimi öğrenmek” cevabını vermişleridir. Her iki kurslara katılan öğrencilerin derslere katılma sebeplerinin ikincisi ise cami Kur’an Kursunda %70,7, yaz Kur’an Kursunda %64 oranla “dinimi öğrenmek” olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, Tablo 23’teki öğrencilerin kursa geliş amaçları arasında ilk sırada yer alan “Kurani” ve “dinimi” öğrenmiş olacağını belirten cevapları desteklemektedir. Bu sıralamayı “ezberlenen sûre ve duaların anlamlarını öğrenmek” için diyenler takip ettiği görülmektedir.

2.3.1.3. Öğrencilerin Kurslara Devam Süresi

Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, cami ve yaz Kur’an Kurslarına katılan öğrencilerin katılım sayısı ilk yıllarda çok olduğu, daha sonra her sene cami ve yaz Kur’an Kurslarına katılım oranının azaldığı görülmektedir. Bunun nedeni olarak çocukların büyümesi, üniversiteye hazırlanması, anne-babalarının başka bir

semte, şehre taşınmaları, kendilerine yeterli derece dinî bilgiler verilmiş olabildiğini söyleyebiliriz (Bkz Tablo 26).

Tablo 56. Kursu Devam Süresi

Kursu devam süresi	Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Yaz Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
	Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
İlk yıl	105	51,2	170	75,6
İkinci yıl	46	22,4	34	15,1
Üçüncü yıl	34	16,6	12	5,3
Dördüncü yıl	15	7,3	7	3,1
Katılan	200	97,6	223	99,1
Cevapsız	5	2,4	2	0,9
Toplam	205	100,0	225	100,0

Tablo 26'da da görüldüğü gibi, öğrencilerin cami ve yaz Kur'an Kurslarına katılımlarının süresini belirlemek için "Kursu kaç yıldan beri devam ettiği" hakkında yönelttiğimiz soruya, ilk yıl olduğunu söyleyenlerin oranı cami Kur'an Kursu %51,2, yaz Kur'an Kursunda ise, %75,6'dır. Cami Kur'an Kursuna katılan öğrencilerin %22,4'dü, yaz Kur'an Kursuna katılan öğrencilerin %15,1'i iki yıldır devam ettiklerini ifade etmiştir. Üçüncü yıl devam ettiklerini bildirenler ise cami Kur'an Kursunda %16,6'ı, yaz Kur'an Kursunda ise, %5,3 oranında olmuştur.

Tablodan da anlaşıldığı gibi, ilk yıl katılanlardan sonra her sene cami ve yaz Kur'an Kurslarına katılım oranı yavaş-yavaş düşüş yaşanmıştır. Bunun nedeni olarak çocukların büyümesi, üniversitelere hazırlanması veya anne-babalarının başka bir semte, şehre taşınmalarını söyleyebiliriz. Kurslara devam ettiklerine dördüncü yıl olanlara gelecek olursak, cami Kur'an Kursu %7,3, yaz Kur'an Kursunda ise %3,1 olduğu görülmektedir. Kurslara katıldığına dördüncü yıl olduğunu söyleyenlerin çoğunluğu cami Kur'an Kurslarına katılan öğrenciler olduğunu görülmektedir. Camilerdeki Kur'an Kursları ise 3 kurdan oluşmaktadır. 1 kur 3 aydır. Yetişkinler grubu dediğimiz 25 yaş üstü sınıflarda eğitim alan öğrenciler bazen 1 Kur veya 2 Kur tamamladıktan sonra iş gereği bırakanlar ve daha sonra başka bir şehirde tekrar başlayanlar olmuştur. Yaz Kur'an Kurslarında ise böyle Kur sistemi yoktur.

Bundan dolayı sadece cami Kur'an Kursu öğrencilerine kursa ara verip vermediğini öğrenmek amacıyla aşağıdaki Tablo 27'deki soruyu sorduk.

Tablo 67. Öğrencilerin Kursa Ara Verme Durumu

Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Sayı (N)	Yüzde (%)
Kursa ara verme durumu	Evet	73	35,6
	Hayır	127	62,0
	Katılan	200	97,6
	Cevapsız	5	2,4
Toplam		205	100,0

Tablodan da anlaşıldığı gibi, cami Kur'an Kursuna katılan öğrencilerin %62,0'ı kursa ara vermediğini, %35,6'sı ise "evet" cevabını vermişlerdir. 5 kişi (%2,4) sorulan soruyu "cevapsız" bırakmışlardır. Cami Kur'an Kursuna katılan öğrencilerin kursa neden ara verdiklerini daha net bir şekilde öğrenmek için öğrencilere "Kursa ara verip tekrar başladıysanız, bu ara verme sebebiniz ne idi?" sorusunu yönelttik (Bkz. Tablo 28).

Tablo 78. Öğrencilerin Kursa Ara Verme Nedeni

Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Sayı (N)	Yüzde (%)
Kursa ara verme nedeni	Okulda yorulduğum	22	10,7
	Havalar sıcak, bunaldım	10	4,9
	Sıkıldım	6	2,9
	Hoca ilgilenmedi	1	0,5
	Hoca dövdü	1	0,5
	Başka ↓		
	Çalıştım	19	9,3
	Taşındık	1	0,5
	Özel durumlardan dolayı	7	3,4
	Okula gittim	5	2,4
	Hastalandım	2	1,0
	Yurt dışındaydım	1	0,5
	Katılan	75	36,6
	Cevapsız	130	63,4
Toplam		205	100,0

Anket verilerine göre, öğrencilerin %10,7'si “Okuldan yorulduğunu” söyleyerek camideki Kur'an Kursuna ara verdiğini ifade etmiştir. Öğrencinin okullardan yorulması ve zorlanmasının nedeni olarak Kazakistan Eğitim Bakanlığı tarafından alınan karara göre kimya, biyoloji, fizik ve bilgisayar dersleri İngilizce verilmesi mecburiyetini söyleyebiliriz. Yani okul müfredatlarının zorlaşmasından dolayı cami Kur'an Kurslarına gelmelerine engel olabilir diye düşünüyoruz. %4,9'u “havaaların sıcaklığından”, %2,9'u “sıkıldığından” ara verdiğini ifade etmişlerdir. Araştırma yaptığımız Kazakistan'ın güney bölgesi genellikle ilkbahar ve yaz ayları sıcak, kışı ise soğuk olur. Bazı cami Kur'an Kurslarında havaaların sıcak veya soğuk olduğu zamanlarda klimaların olmadığını gördük. Sınıfların çok sıcak veya soğuk ve rutubetli olması tablo 31'de öğrencilerin “*kursta hoşuna gitmeyen durumlar*” arasında da zikredilmiştir. Söz konusu olumsuzlukların büyük bir kısmının alınacak olan basit tedbirlerle ortadan kaldırılması mümkündür. Örnek olarak, kurslara klima takılarak öğrencilerin sıcaktan bunalmalarının, öğrencileri çeşitli aktivitelere aktif kılarak sıkılmalarının ve öğrencilere biraz daha ilgi göstererek öğretmen ile ilgili olumsuz kanaatlerin önüne geçmek mümkündür. Deneklerin %0,5 oranında “hocaların ilgilenmediğini” ve hatta “hocasının dövdüğünden” dolayı ara verdiğini söylemişlerdir. Ankete katılan öğrencilerin az oranda olsun böyle bir cevap vermeleri düşündürücüdür. Bazen öğrencilerin yaramazlıklarından dolayı öğretmenler tarafından uyarmak amacıyla kulaklarından çekme gibi cezalandırma olabilir. Ama kurslarda eski medreselerdeki gibi “eti senin, kemiği benim” öğrenci derslerine çalışmadığı veya yaramazlık yaptıkları zaman öğretmenler tarafından böyle bir cezalandırma yoktur. Buna rağmen deriz ki, öğretmenler ikaz etme ve dayağa başvurma gibi yöntemler genelde öğrenciyi eğitim almaya ve hatta kurstan soğumasına neden olabilir.

130 öğrencinin cevapsız bıraktığı bu soruya %17,1 oranındaki 35 öğrenci “Başka” seçeneğini işaretleyerek şunları yazmıştır: “*Çalıştım / Taşındık / Özel durumlardan dolayı / Okula gittim / Hastalandım / Yurt dışındaydım*” şeklinde cevaplar yazmışlardır.

2.3.1.4. Kursun Fiziki Yapısı

Cami Kur'an kursu öğrencileri sınıf olarak caminin içerisindeki öğrencilerin eğitim almaları için ayrılmış olan sınıf odalarında, caminin yanında eğitim için özel olarak yapılan cami binasında veya halkın namaz kıldıkları caminin büyük salonlarda ders almaktadırlar. Ama yaz Kur'an kurs öğrencilerinin eğitim aldıkları binaları farklı farklı yerlerde ders verildiğini gördük. Bazı yaz Kur'an Kursları mescit/camilerde, medrese binalarında veya hafızlık Kur'an Kurslarında eğitim almaktadırlar. Bundan dolayı yaz Kur'an Kurslarında eğitim almakta olan öğrencilere, kursun fiziki yapısı hakkında sorduğumuz soruya şöyle cevap vermişlerdir (Bkz. Tablo 29).

Tablo 29. Yaz Kur'an Kursu Binası

Yaz Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Sayı (N)	Yüzde (%)
Kurs bina türü	Mescid/Cami	49	21,8
	Medrese	171	76,0
	Kur'an Kursu	3	1,3
	Katılan	223	99,1
	Cevapsız	2	0,9
Toplam		225	100,0

Tablo 29'da görüldüğü gibi, Kazakistan'ın güney bölgesinde yaz Kur'an Kurslarında yapılan derslerin %76,0'ı "medreselerde", %21,8'i "mescit/camilerde" ve %1,3'ü Kur'an Kursu binalarında yapılmakta olduğunu bildirmektedir. Bu soruyu 2 kişi cevaplamamıştır. "Medrese" binasının içerisinde şehir merkezlerinde bulunan Kazakistan Müslümanları Dini İdaresine bağlı Medrese Kolej ve hafızlık kursları girmektedir. Yaz tatillerinde memleketlerine dönen öğrencilerin yerine her sene bu binalarda, okullardan tatile çıkan öğrenciler için yaz Kur'an Kursları eğitim vermektedir.

2.3.1.5. Öğrencilerin Kurslardan Memnuniyet Durumu

Cami ve yaz Kur'an Kurslarının müspet ve menfi yönlerini araştırmayı hedeflediğimizden, öğrencilerin kurslarda şikâyet ettikleri konular yanında memnun oldukları hususlardan da bahsetmemiz gerektiğine inanıyoruz.

Öğrencilere yönelttiğimiz “Kursa gelmekten memnun musunuz?” şeklindeki soruya, onlar aşağıdaki Tablo 30’da izlenebilen şu cevapları vermişlerdir.

Tablo 30. Öğrencilerin Kurstan Memnun Olup-Olmamalarına Göre Dağılımı

Kursa gelmekten memnun olma durumu	Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Yaz Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
	Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
Çok memnunum	180	87,8	170	75,6
Memnunum	19	9,3	39	17,3
Biraz memnunum	4	2,0	14	6,2
Memnun değilim	0	0	0	0
Katılan	203	99,0	223	99,1
Cevapsız	2	1,0	2	0,9
Toplam	205	100,0	225	100,0

Bu verilere göre, her iki kursa katılmakta olan öğrencilerin büyük çoğunluğu yani cami %87,8'i, yaz 75,6'sı kurslara devam etmekten “çok memnun” iken, “memnun” olduğunu belirtenler ise cami %9,3, yaz %17,3 şeklinde cevap vermişlerdir. “Biraz memnun” olduğunu ifade edenler ise, cami %2,0, yaz %6,2'dir. Her iki kursta da iki kişi “cevapsız” bırakırken, “memnun olmama” durumu hiç yoktur. Cevapsız olarak bırakanlar, kurslarla ilgili ne müspet ne de menfi bir tutumlarının olmadığı düşünülebilir.

Her iki Kur'an Kursunda da “çok memnunum” ve “memnunum” seçeneklerinin toplamı yaklaşık %97'i bulmaktadır. Buna göre öğrencilerin kurslardan %97 oranında memnun oldukları anlaşılmaktadır. Kurslardan memnuniyeti belirleyen unsurlar hiç şüphesiz din görevlileri, cami/kurs ve dersler dahil diğer aktivitelerdir. Dolayısıyla öğrencilerin büyük bir çoğunluğu okullarındaki

derslerden yorulmasıyla beraber cami Kur'an Kurslarına devam etmekte ve yaz aylarında ise tatil mevsimi olmasına rağmen kurslardan memnun görünmektedirler.

2.3.1.6. Öğrencilerin Kursta Hoşuna Gitmeyen Hususlar

Her iki kursta da eğitim-öğretim uygulaması ile ilgili olarak fiziki şartlar dışında öğrencilerin bu kurumlara karşı tutumları menfi yönde etkileyebilecek nitelikte başka faktörler de olabilir. Eğitim ortamı ve uygulamasından doğabilecek ve öğrencilerin hoşnutsuzluğuna sebep olabilecek bazı hususları ortaya çıkarmak için "Kursta hoşuna gitmeyen durumlar nelerdir?" diye sorulmuştur. Bu soruya verilen cevapların dağılımı Tablo 31'de verilmiştir.

Tablo 31. Kursta Öğrencilerin Hoşuna Gitmeyen Durumlar

Kursta Hoşuna Gitmeyen Durumlar	Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Yaz Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
	Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
Diz üstü oturarak ders okumak	20	9,8	13	5,8
Sınıfların çok kalabalık olması	12	5,9	12	5,3
Derslerin çok zor olması	9	4,4	9	4,0
Ders okutulan yerlerin soğuk ve rutubetli veya çok sıcak olması	9	4,4	5	2,2
Hoşuma gitmeyen bir durum yok	155	75,6	182	80,2
Toplam cevap	205		225	
Katılımcı sayısı	205		225	

Tablo 31'de de görüldüğü gibi, öğrencilerin büyük çoğunluğu yani, cami Kur'an Kursu %75,6'sı, yaz Kur'an Kursu %80,2'si "her şeyi" beğendiğini ve hoşuna gitmeyen bir durumun olmadığını belirtmiştir. Bu en kalabalık gruptan sonra yüzde oranı bakımından öğrencilerin cami Kur'an Kursu %9,8'i, yaz Kur'an Kursu %5,8'i "diz üstü oturarak ders okumak" hoşuna gitmediğini söylerken, cami Kur'an Kursunun %5,9'u, yaz Kur'an Kursunun %5,3'ü "sınıfların çok kalabalık olduğunu" beyan etmektedir. Diğer soruların cevabında ise hemen hemen aynı derecede hem cami hem yaz Kur'an kursu öğrencileri "derslerin zor" olduğunu ve "sınıfların soğuk, rutubetli veya çok sıcak" olduğunu beyan etmişlerdir. Her iki Kur'an

Kursunda eğitim-öğretim almakta olan öğrencilerin hoşuna gitmeyen bu durumları tek tek konu başlıkları altında açıklamak istiyoruz.

2.3.1.6.1. Sınıf Ortamında Yerde Oturarak Eğitim ve Öğretim

Tablo 31’de de görüldüğü üzere, her iki Kuran kursta da eğitim almakta olan öğrencilere dizüstü ders yapmanın kendilerini huzursuz ettiğini dile getirmiştir. Bu durum, yeni inşa edilecek olan camilerin Kur’an Kurslarına hizmet verecek şekilde planlaması gerektiğini ortaya koymaktadır. Mevcud camilerin ise tadilatlar yoluyla Kur’an Kurslarına hizmet edecek konuma getirilmeleri yaşanan sıkıntıları ortadan kaldıracaktır. Kur’an Kursu-cami birlikteliği öğrencilerin cami atmosferini teneffüs etmelerini, cami ve ibadet adabını öğrenmelerini, camilere saygı duyma bilinci kazanmalarını, ibadetlerin başlamasını bekleme ve vaaz dinleme alışkanlığı kazanmalarını sağlayacaktır.

2.3.1.6.2. Sınıfların Kalabalık Olması

Sınıfların büyüklüğü ve sınıftaki öğrenci sayısı öğretim kalitesini etkilemektedir. Eğitimciler ideal bir sınıfın en az 20-22, en fazla 25-30 öğrenciden oluşabileceğini belirtmektedir.

Öğrenci sayısı, etkileşim açısından önemli bir değişkendir. Az öğrencili sınıflarda arkadaşlık ilişkilerin daha iyi değiştiği, kalabalık sınıflarda öğretmenin öğrencilerle tek tek ilgilenmesinin sınırlandığı bilinmektedir. Özellikle öğrenime veya camiye ilk başlayan öğrenciler öğretmen ya da hocalarının yakın ilgisine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu nedenle ilk sınıflarda öğrenci sayısının az tutulmasında fayda vardır.

Öğrenci sayısının azlığı öğretmenin işini kolaylaştırmakta, öğrencilerin dikkatinin kolay toplanmasına neden olmakta ve dikkatlerinin çabuk dağılmasını önlemektedir.¹¹²

¹¹² İrfan Başkurt, *Din Eğitimi Açısından Kur’an Öğretimi ve Yaz Kur’an Kursları*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013, s. 177.

2.3.1.6.3. Sınıfların İklim ve Fiziki Şartları

Ders okutulan yerlerin yani sınıfların soğuk, rutubetli, havasız veya çok sıcak olması; elektriklerin kesilmesi, pencerelerin dar olması nedeniyle yeteri kadar Güneş ışığı alamaması ve sınıfın aydınlık olmaması; bazı Cami Kur'an Kurslarında binalar eski, pencereleri de yıpranmış, kışın soğuk oluyor, yazın ise pencereler açıldığında sınıfın yola yakın olması sebebiyle arabaların çıkardığı gürültü, okula/sınıfa yakın olan fabrikaların çıkardığı gürültü de öğrencilerin hoşuna gitmeyen hususlar arasında yer almaktadır.

Bu tür olumsuz durumlar neticesinde, öğrenci derse konsantre olamamakta, bu da dersin verimini hem öğrenci hem de öğretmen açısından düşürmektedir.

Sonuç olarak, yeni yapılacak veya restore edilecek olan Kur'an kursları sınıfları, öğrencinin başarısını etkileyen nedenler dikkate alınarak yapılmalıdır. Bu durumun ise Kur'an kursu eğitim-öğretiminin veriminin ve kalitesinin artacağı kanaatindeyiz.

2.3.1.6.4. Derslerin Güçlük Dereceleri

Cami ve yaz Kur'an Kurslarında genel olarak dersler anlatma, takrir ve ezberleme yöntemi kullanılmaktadır. Bu veriyi daha sonra her iki Kur'an Kursuna katılan öğrencilerle yüzyüze görüşmemizde de kurs öğretmenlerinin dersleri anlatım, ezberletme ve soru-cevap metotlarını kullandıklarını tasdik etmiştir.

Cami ve yaz Kur'an Kurslarına gelen öğrencilerin Tablo 31'de "kursa gelmekten çok memnun olduklarını", Tablo 23'te "kendi istekleriyle, severek" geldiklerini ve tablo 41'de ise öğretmenin ders anlatma metodu "çok iyi" olduğunu düşündüğümüzde kursa katılan öğrencilerin "derslerin zor olma" şikâyeti kursa yeni katılan öğrenciler tarafından geldiğini görülmektedir. Bazı kurslarda tek başına ders veren öğretmenler vardır. Bu kurslara gelen öğrenciler

Tablo 31'in incelenmesinden de anlaşılacağı gibi, cami ve yaz Kur'an Kurslarına katılan öğrencilerin sınıfların kalabalık oluşundan sonra "derslerin çok zor olması" hoşlarına gitmemektedir. Cami veya yaz Kur'an Kurslarına gelmiş olan

öğrenciler için işlenmekte olan ders müfredatları yeniden gözden geçirilerek öğrencinin yaş seviyelerine uygun program düzenlenmesi gerekmektedir.

Bu verilere göre, bazı kurslarda öğrenci psikolojisine uygun olmayan birtakım olumsuz şartlar içinde eğitim sürdürüldüğü akla gelmektedir. Çünkü sınıfların kalabalık oluşu, ders okutulan yerlerin soğuk, rutubetli veya çok sıcak olması ve öğrencilerin diz üstü oturarak ders görmesi kurstaki eğitimi sevmemeye hatta ileri zamanlarda bırakmalarına neden olabilir.

Bu bulguları dikkate alarak, alınması gerekli olduğu bazı tedbirleri şöyle sıralayabiliriz:

a. Kalabalık olan sınıfları öğrencilerin başarı durumlarına ve yaşlarına göre sınıflara ayırarak, kursların bu noksanlıklarının giderilmesi gerekir.

b. Müfredatın yeniden gözden geçirilerek öğrencinin bedeni ve zihni gelişmesine uygun olmayan konuların çıkarılması gerekir.

c. Cami ve yaz Kuran kurs binalarının kış ve yaz mevsimlerine göre hazırlıklı olması ve sınıfların öğrencilerin ders görmesine uygun olmasını sağlamak lazım.

2.3.1.7. Cami Kur'an Kurslarında Rahatsızlık Veren Hususlar

Yaz Kur'an kursu öğrencileri yaz mevsiminde sadece bir ay eğitim görmektedirler. Ama cami Kur'an kursu öğrencileri toplam 3 Kur olmak üzere yıl boyunca kurslarda eğitim görmektedirler. Bundan dolayı önceden de söylediğimiz gibi cami ve yaz Kur'an kursu öğrencilerine yönelik bazı soruları ayrıca sorduk.

Cami Kur'an Kurslarında hoşuna gitmeyenler durumlarla birlikte öğrencilere rahatsızlık veren hususlar var olduğunu gözlemledik. Bundan dolayı, Cami Kur'an kursu öğrencilerine "Size göre kursta rahatsızlık veren hususlar var mı? Varsa nelerdir?" sorusunu yönelttik (Bkz. Tablo 32).

Tablo 32. Kursta Öğrencileri Rahatsız Eden Hususlar

Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Sayı (N)	Yüzde (%)
Öğrencileri rahatsız eden hususlar	Rahatsızlık veren bir husus yok	184	89,8
	Ayakkabılar yanlışlıkla giyiliyor/çalınıyor	6	2,9
	Amcalar/yetişkinler kızıyor	4	2,0
	Başka:		
	Öğretmen konuşurken öğrencilerin sık sık sözlerini kesmesi	1	0,5
	Lavabodaki suların soğuk olması	1	0,5
	Diğer grup öğrencilerinin gürültü yapması	2	1,0
	Katılan	198	96,6
	Cevapsız	7	3,4
Toplam	205	100,0	

Cami Kur'an Kurslarında öğrencileri rahatsız eden ve huzurlarını kaçıran hususlar neler olabileceğini belirlemek amacıyla “size göre kursta rahatsızlık veren hususlar var mı?” şeklindeki sorumuza öğrenciler %89,8 oranında “rahatsızlık veren bir hususun olmadığı” yönünde cevap vermişlerdir. Bu sorudan sonraki sırada %2,9 oranında “ayakkabılarının yanlışlıkla giyildiği veya çalındığı” yönünde cevap vermişlerdir. Öğrencilerin birbirlerinin ayakkabılarını almaları bilinçli yapılan bir davranış değildir. Aksine tamamen dikkatsizlikten kaynaklanan bir durumdur. Ancak ders arası teneffüs zamanlarında oynamak veya ihtiyaçlarını gidermek için acele eden öğrenciler dikkatsizlikle birbirlerinin ayakkabılarını girmektedirler. Bunun farkına varınca yanlışlıkla giymiş oldukları ayakkabıları teneffüs vaktinin bitiminde ya da ertesi gün geri getirmektedirler. Fakat ayakkabısı alınan öğrenciler bur durumlardan oldukça rahatsız olmaktadır. Ayakkabıları yanlışlıkla alınmaması veya çalınmaması için öğrencilerin kendilerine ait dolapların yapılması veya başka çarelerin bulunması gerekmektedir.

Öğrencilerin beyanları doğrultusunda kendilerini rahatsız eden diğer bir husus, %2,0 oranında “amcaların veya yetişkinlerin” kendilerine sert davrandıkları hakkında cevaplamışlardır. Şehir merkezlerindeki insanların kurallara ve disipline daha fazla itibar edildiği mümkündür. Bundan dolayı camide ders almakta olan öğrencilerin gürültüsünden dolayı rahatsız olduklarından dolayı kızıyor olabilir.

Amcaların veya yetişkinlerin öğrencilere karşı olan tutumlarının tespitine ileride geniş olarak yer verileceği için burada konu üzerinde fazla durulmayacaktır.

7 öğrencinin cevapsız bıraktığı bu soruya %2,0 oranındaki 4 öğrenci “Başka” seçeneğini işaretleyerek şunları yazmışlardır: “Öğretmen konuşurken öğrencilerin sık sık sözlerini kesmesi / Lavabodaki suların soğuk olması / Diğer grup öğrencilerinin gürültü yapması.” Elde ettiğimiz bu bulgulardan öğrencilerin bazıları rahatsız hissettiğini belirtmektedir. Öğretmen ders anlatırken dersi anlamayan öğrencilerin soru sormasından bir hata yoktur. Ancak başkalarına rahatsızlık verecek bir şekilde devamlı öğretmenin sözünü kesmesi iyi bir huy değildir. Öğretmen bu durumda başkalarına rahatsızlık vermekte olduğunu ve soru sormak başkaların da hakkı olduğunu tatlı bir dille uyarması gerekir. “Lavabodaki suların soğuk olduğundan” rahatsızlık duyanlara gelince, cami lavabolarında genellikle kış aylarında sıcak su bulunmaktadır. Sonbahar ve ilkbaharın ortalarında bu sıcak sular, bazı camilerde elektrik faturalarından dolayı kesilmektedir. Bu durumdan bazı büyük yaştaki öğrenciler, abdest almak için sıcak suyun bulunmadığından rahatsızlık duymaktadırlar. Çünkü Orta Asya Müslümanlarının geleneğinde abdest alınacak su, mutlaka sıcak olmalı kaidesi vardır. Oysa abdest suyunun soğuk olması abdeste bir zarar değildir. “Diğer grup öğrencilerinin gürültü yapmalarına” gelirsek, son zamanlarda inşa edilen camilerde Kur’an Kursu için ek olarak binalar ve lojmanlar yapılmaktadır. Ancak bazı camilerde böyle bir imkânların olmadığı için kurs için sınıflar olmadığını ve namaz kılan büyük salonda ders yapıldığını veya bazılarında bir-iki sınıf odalarının olduğunu gördük. Genellikle dersler namaz kılan bölümlerde gruplar halinde hep birlikte yapıldığı zaman çok gürültü ve rahatsızlık vermektedir. Bunları önlemek için iki gruba bölünen sınıfları ya derse gelme vakitlerini ayrı ayrı yapılması veya başka bir çarelerin bulunması gerekir.

Tablo 32’deki sorulan sorunun cevap seçeneklerinin içerisinde “Kitaplar veya hoca için para isteniyor” vardı. Ama deneklerin hiçbiri bu seçeneği işaretlemediklerinden dolayı tablomuza alınmamıştır. Bu da gösteriyor ki, kitaplar için veya sınıf ihtiyaçlarından dolayı öğretmenlere para toplandığını göstermektedir. Son dönemlerde Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi ve bazı hayırsever kişiler tarafından kurslarda eğitim görmekte olan öğrencilerin elifba, Kur’an ve kurs için

hazırlanmış olan dini ders kitapları dağıtılarak bu alanda önemli hizmetler yapılmaktadır.

2.3.1.8. Kurslarda Talep Edilen İhtiyaçlar

Cami ve yaz Kur'an Kursu öğrencilerinin ihtiyacı ve isteklerini karşılama, bu konuda çözümler üretebilmek veya kurs öğrencilerinin memnuniyetsizliğini belirlemede cami ve yaz Kur'an Kursunda olmasını istedikleri durumları değerlendirdiğimizde sınıf içi değişim ve gelişime ihtiyaç duyulduğu gibi kurs dışı değişimlere de ihtiyaç olduğu gözlemlenmiştir.

Gözlemlerimizin doğrulanması ve tahminlerimizin tutarlılığının tespiti için cami ve yaz Kuran öğrencilerine “kursta öğrencilerin sosyal ihtiyaçlarını giderme ile ilgili isteğiniz nedir?” gibi açık uçlu yönelttiğimiz sorularla durum tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Sorulan soruya öğrenciler aşağıdaki gibi karşılık vermişlerdir.

Tablo 33. Öğrenciler Tarafından Kursta Talep Edilen İhtiyaç Durumu

Kursta talep edilen ihtiyaç durumu	Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Yaz Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
	Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
Herhangi bir isteğim yok	120	58,5	147	65,3
Yeteri kadar teneffüs olsun	15	7,3	8	3,6
Oyun alanları olsun	23	11,2	18	8,0
Kantin olsun	19	9,3	29	12,9
Başka:				
Kütüphane olsa	1	0,5	0	0
Kur'an dersi her gün olsa	0	0	3	1,3
Kursun binası yeni olsa	0	0	1	0,4
Ders saatleri uzun olsa	0	0	1	0,4
Kitaplar pahalı ve yetersiz	1	0,5	0	0
Abdest almak için sıcak su bulunsa	12	5,9	2	0,9
Yazılanların hepsinin olmasını istiyorum	1	0,5	1	0,4
Katılan	192	93,7	210	93,3
Cevapsız	13	6,3	15	6,7
Toplam	205	100,0	225	100,0

Tablo 33'te görüldüğü gibi, cami ve yaz Kur'an Kurslarında talep edilen ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanmadığı ile ilgili öğrencilere yönelttiğimiz seçenekler ve öğrencilerin verdiği cevaplar sırasıyla şöyledir: "Oyun alanlarının olmaması": Cami Kur'an Kursunda geçerli ankete göre %11,2, yaz Kur'an Kursunda %8'dir. "Kantinin olmaması": Cami Kur'an Kursunda geçerli ankete göre %9,3, yaz Kur'an Kursunda %12,9. "Yeterince teneffüs yapamamak": Cami Kur'an Kursunda geçerli ankete göre %7,3, yaz Kur'an Kursunda ise %3,6'dır. Her iki kurstan 28 öğrencinin cevapsız bıraktığı bu soruya toplam olarak %10,8 oranında 23 öğrenci "Başka" seçeneğini işaretleyerek şunları yazmıştır:

"Kursların her birinde kütüphanelerin olması / Kursun yeni binası olması / Kitaplar pahalı ve yetersiz olması / Abdest almak için sıcak suyun bulunmaması / Ders saatlerinin uzun olması / Kur'an dersinin her gün olması / Yazılanların hepsinin olmasını isterim."

Bu ifadelerden de anlaşıldığına göre, öğrenciler İslam dinini daha çok ileri düzeyde öğrenmek için kendi taleplerini ifade ettiklerini görülmektedir.

2.3.1.8.1. Oyun Alanı İhtiyacı

"Oyun alanlarının" olmasını isteyen öğrencilerin oranına gelirsek, herhangi bir istekleri olmadığını söyleyen deneklerden sonra, yüzdeler olarak ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Görüldüğü gibi öğrenciler, cami ve yaz Kur'an Kurslarında oyun alanlarının olması gerektiğini ifade etmektedirler. Gözlemlerimiz, bazı kurslarda oyun alanlarının mevcut ve yeterli oluşu, buna paralel olarak öğretmenlerin de öğrencilere oynamaları için izin verdiği yönündeydi. Ama diğer kurslarda ise bu imkan mevcut olmadığı gibi, bazı öğretmenlerin de buna izin vermediklerine şahit olduk. Bunun nedenini sorduğumuzda onlar: "Öğrenci kendisini oyuna kaptırınca dersi unutuyor" "Öğrencinin vazifesi ders çalışmaktır, oyun değil" gibi pek sağlıklı olmayan gerekçeler ileri sürmüşlerdir. Bununla birlikte, cami veya yaz Kur'an Kursu öğrencilerinin cami ve çevresinde oyun oynayarak çevreyi rahatsız edişi, camiye namaza gelenleri ve caminin halk arasındaki kutsal mekân anlayışı kurs öğrencilerinin bu istek ve arzularına mani olmaktadır. Hatta camiye zarar verme gibi gerekçelerle özellikle yetişkinler tarafından öğrencilere kötü davranılmakta olduğunu

görmekteyiz (bkz. Tablo 53). Hâlbuki camiler hem sosyal, hem de dini hayatın öğrenildiği yerlerdir. Camileri aşırı derecede kutsallaştırılarak hayata ve özellikle de yeni nesle kapatılması belki yetişkinlerin arzularını yatıştırarak, ancak gençliği camilerden uzaklaştıracaktır.

Sonuç olarak, anket sonuçlarına göre Kazakistan'ın güney bölgesinde bulunan cami ve yaz Kur'an Kurslarına katılan öğrencilerin teneffüste ders stresi ve yorgunluklarını atabilecekleri bir oyun alanlarının olmasından rahatsızlık duymaktadırlar. Kanaatimizce yetkililer, öğrencilerin bu taleplerini doğru bir şekilde karşılamalıdır.

2.3.1.8.2. Kantin İhtiyacı

Cami ve yaz Kur'an Kurslarına katılan öğrencilere yönelik yapmış olduğumuz anketten ve yüz yüze görüşmelerimizden çıkan sonuçlara göre, öğrenciler eğitim-öğretim aldıkları kurslarda kantinin bulunmasını istemektedirler. Kendileriyle görüştüğümüz öğrencilerin büyük bir kısmı, ders esnasında çok acıktıklarını ve bazı cami ve yaz Kur'an Kursunun bulunduğu çevrede alışveriş yapacakları herhangi bir büfenin olmadığını söylemektedirler. Bazı öğrenciler evlerinden yiyecek ve içecekler getirdiği görülmektedir. Öğrencinin acıktığında camiye yiyecek ve içecek getirmesi camiye kirletebileceğinden cami cemaati tarafından hoş karşılanmamaktadır. Nitekim bunun hakkında Tablo 53'teki öğrencilere yönelik sorduğumuz "camideki büyüklerin size kötü davranıyorsa sebebi ne olabilir?" sorusuna öğrencilerin birçoğu "camiyi kirlettiklerinden" dolayıdır diye cevap vermişlerdir.

Bazı cami ve yaz Kur'an Kursların yakın çevresinde dükkânlar vardır. Hatta bazı Kur'an Kurslarında öğrenciler teneffüs arası sokaklardan geçerek dükkânlara yiyecek ve içecek satın almaya gitmesi tehlikeli olduğundan dolayı öğrencilerin bu ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla açılmış olan kantinler bulunmaktadır. Ceplerinde parasız olmayan bazı öğrencilerde bu durumdan rahatsız olmaktadır. Bir diğer husus dükkânlara, kantine giden öğrencilerin bazen teneffüs vaktinden sonra sınıflara geç gelirken sınıftaki ders ortamını bozdukları görülmüştür.

Cami ve yaz Kur'an Kurslarındaki eğitim-öğretimi olumsuz yönde etkileyen, öğrenciler arasında haksızlık duygusuna kapılmamaları, anne-babalarının maddi

imkânlarının yetersizliğinden kendi arkadaşlarının yanında dükkân ve kantinlerden bir şey satın alamadığından dolayı üzülmeleri ve ders havasını bozan durumların yaşanmaması için bazı geçici olarak tedbirlerin alınması gerekir. Mesela:

a. Cami ve yaz Kur'an Kurslarına gelmekte olan öğrencilerin annelerine çocuklarına yiyecek ve içecekler hazırlarken biraz daha fazladan hazırlamasını söylemek gerekir. Ve bazı ders arası teneffüslerde öğrenciler evlerinden getirmiş oldukları yiyecek ve içecekleri bir sofrada paylaşarak yemelerini sağlamak gerekir. Böylece öğrenciler cimriliği değil, öğrenci arkadaşı ile paylaşımı, diğerkâmlığı öğrenmiş olur.

b. Dernekler veya hayırsever vatandaşlarla yapılacak işbirliğiyle öğrencilerin bu ihtiyaçlarını gidermek mümkündür.

c. Her il merkezindeki müftülüklerin bünyelerinde bulunan Zekât Vakfı şubelerinden gerekli yardım sağlanabilir.

Eğer cami ve yaz Kur'an Kurslarında eğitim-öğretim almak için gelen öğrencilere bu tür ikramlar sağlanırsa, öğrencilerin kursa olan devamlılıklarının arttığı gibi, öğrenmeye de teşvik edecektir.

2.3.1.8.3. Öğrencilerin Teneffüs Süreleri

Sınıfların olmadığı bazı cami ve yaz Kur'an Kurslarında çocuklar yerlerde oturarak ders görmektedirler (bkz. Tablo 33). Sağa ve sola dönerek rahatlamaya çalışan öğrenciler, bir süre sonra yorulmaktadır. Bunun için sürekli olarak su içmek veya tuvalete gitmek üzere izin istemektedirler. Daha öncede tablo 29'da gördüğümüz gibi, kış aylarında bazı cami Kur'an Kurslarının soğuk, rutubetli olması ve yaz Kur'an Kurslarının sıcak bir mevsimde olduğundan dolayı kursa gelen öğrenciler rahatsız olmaktadır. Öğrencinin rahat edemediği bir ortamda cami veya yaz Kur'an Kursu öğretmenleri dersi ne kadar mükemmel anlatsa da öğrenci olumsuz şartlar altında derslere yeterince adapte olamamaktadır. Bu açıdan kurs öğretmenleri, verdikleri veya takip ettikleri ders tamamlanmamış olsa bile mutlaka öğrencilere yetecek ölçüde teneffüs imkânı sağlamalıdır.

2.4. Cami Kur'an Kurslarının Eğitim Dönemi ve Başlama Saatleri

Yaz Kur'an Kursları her yıl genellikle öğrenciler 25 Mayıs'tan itibaren yaz tatiline çıktıklarından dolayı Haziranın ilk haftasından itibaren başlamakta ve bir veya bir buçuk ay devam etmektedir. Cumartesi ve Pazar hariç diğer günler öğleye kadar ders işlenmektedir. Öğleden sonraki vakitlerde ise, havaların çok sıcak olduğundan dolayı ders yapılmamaktadır. Bu vakitler içerisinde öğrenciler istirahat eder ve akşam vakitlerinde yatılı olan kurslarda belletmenleri ile beraber oyun oynar, çizgi filmlerini izler ve ertesi günün derslerinin mülakatını yaparlar.

Ama cami Kur'an Kurslarının günlük olarak ne zaman başlaması gerektiği ve hangi dönemlerde yapılmasının daha uygun olacağı çok ileri boyutlarda olmasa da sürekli tartışılmaktadır. Biz de bu çalışmayla öğrencilerin bu konudaki tercihlerini belirlemeyi ve mevcut tartışmalara katkı sağlamayı amaçladık. Bu amaçla öğrencilere cami Kur'an Kurslarının ne zaman açılması ve hangi saatlerde başlaması gerektiği ile ilgili sorular yönelttik. Konuyla ilgili öğrencilerden aldığımız cevapların oranları Tablo 34 ve Tablo 35'de gösterilmiştir.

Tablo 34. Kursların Açılma Zamanı

Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Sayı (N)	Yüzde (%)
Kursların eğitim zamanı	Okul zamanı hafta sonu	9	4,4
	Okul zamanı akşamları	14	6,8
	Yaz tatilinde	86	42,0
	Benim için her zaman uygun	90	43,9
	Katılan	199	97,1
	Cevapsız	6	2,9
Toplam		205	100,0

Cami Kur'an Kurslarının hangi dönemde yapılmasının uygun olacağı ile ilgili görüşlerini belirlemek için "size göre kurslar ne zaman yapılmalıdır?" şeklindeki bir soru yönelttik ve kendilerine soruyla ilgili "okul zamanı hafta sonları", "okul zamanı akşamları", "yaz tatilinde" ve "benim için her zaman uygundur" şıklarından oluşan dört seçenek sunulmuştur. Öğrencilerin konuyla ilgili olarak kendilerine sunulan seçeneklere verdikleri cevaplar şöyledir: %4,4'ü "okul zamanı hafta sonu", %6,8'i

“okul zamanı akşamları”, %42’si “yaz tatilinde” ve “benim için her zaman uygundur” diyenlerin oranı ise %43,9’dur. Kursların yaz aylarında yapılmasının bu denli yüksek çıkmasında hiç şüphesiz öğrencilerin derslerine çalışma ve hafta sonları dinlenme istekleri etkin olmuştur. Zira kurslar hafta sonu yapılmış olsaydı, öğrenciler haftanın yedi günü eğitim almış olacaktı. Ama cami Kur’an Kurslarına sadece okul öğrencileri değil, büyük yaşta kişiler de gelmektedirler. Büyük ihtimal bundan dolayı bazı okul öğrencileri ile büyük yaşta öğrenciler kendilerine kurstan eğitim almaları için en çok oranda “her zaman uygun olduğunu” söylemiş olabilirler.

Tablo 35. Kursların Başlama Saatleri

Cami Kur’an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Sayı (N)	Yüzde (%)
Kursların başlama saatleri	Öğleden önce	139	67,8
	Öğleden sonra	19	9,3
	Akşam Vakitlerinde	37	18,0
	Yukarıdaki tüm vakitler benim için uygun	8	3,9
	Katılan	203	99,0
	Cevapsız	2	1,0
Toplam		205	100,0

Cami Kur’an Kurslarının hangi saatlerde başlamasının kendilerince daha uygun olacağını belirlemek üzere “siz göre kurslar hangi saatlerde yapılmalıdır?” sorumuza öğrencilerin %67,8’i “öğleden önce”, %9,3’ü “öğleden sonra”, %18’i “akşam vakitleri” ve %3,9’u ise kendisi için tüm vakitlerin uygun olduğu cevabını vermişlerdir. Öğrencilerin cami Kur’an Kurslarının başlama saati için öğleden önceki zaman dilimini seçmelerindeki en büyük etken öğleden sonra kendilerine daha fazla zaman ayırma arzularıdır.

2.5. Kurslar Nasıl Olmalı?

Camilerdeki Kur’an Kurslarını daha verimli hale getirebilmek için öğrencilerin görüşlerinin ne olduğunu belirlemek üzere öğrencilere “size göre cami Kur’an Kursları nasıl olmalıdır?” sorusu yöneltilmiştir. Söz konusu soruya verilen cevaplar Tablo 36’da verilmiştir.

Tablo 36. Cami Kur'an Kursları Nasıl Olmalı?

Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Sayı (N)	Yüzde (%)
Kurslar nasıl olmalı	Sınıflar yaşlara göre olmalı	39	18,9
	Kız ve erkek öğrenciler ayrılmalı	68	33,2
	Bilen ve bilmeyenler için ayrı sınıflar açılmalı	28	13,7
	Yardımcı hocalar bulunmalı	25	12,2
	Sıralar ve yazı tahtası olmalı	31	15,1
	Başka:		
	Bilgili hocalar olmalı ve dersler düzenli olmalı	2	1,0
	Katılan	193	94,1
	Cevapsız	12	5,9
Toplam	205	100,0	

Tablo 36'ya göre, öğrencilerin ifade etmiş oldukları cevaplarının büyük oranına göre sırasıyla aşağıya doğru söyleyecek olursak, deneklerin %33,2 oranında en çok “kız ve erkek öğrencilerin ayrı ayrı vakitlerde ders almaları ve sınıflarının ayrı olması gerektiğini” ifade etmişlerdir. Cami Kur'an Kurslarının tamamı erkek ve bayanlar ayrı ayrı sınıflarda ve ayrı zamanlarda eğitim almaktadırlar. Hatta bazı kursların bayanlara özel kurs binaları da bulunmaktadır. Ama bazı camilerde sınıfların olmayışı veya tek bir sınıfın olmasından dolayı öğrenciler bazen kız çocuklarının ders aldıkları saatlere denk gelmektedir. Bundan dolayı birçok öğrenci soruya böyle cevap vermiş olabilirler. Diğer bir yoruma göre, öğrencilerin camilerde ayrı sınıflarda ders görmek istemelerinin sebebi, halk arasında erkek ve kadınların camilerde bir arada bulunamayacağı kanaati olsa gerek.

İkinci sırada %18,9 oranında “sınıflar yaşlara göre olmalıdır” cevabını veren öğrenciler gelmektedir. Sınıfların yaş veya bilgi seviye gruplarına göre kurulması gerektiği görüşü öteden beri dile getirilen hususlardandır. Öğretmenler konuyla ilgili eksikliğe sürekli vurgu yapmışlar, ancak mekân, yardımcı hoca eksikliği ve pedagojik açıdan yetersizlik gibi gerekçelerle konuya yeterince çözüm bulunamamıştır. Ancak 2015 yılı kabul edilen “Kazakistan Müslümanları Dini İdaresinin 2020 Yılına Kadar Kurslardaki Eğitim-Öğretim Kalitesini Geliştirme Stratejisine” göre öğrencilerin bilgi seviyelerine değil, yaşlarına göre grupların kurulması gerektiği görüşü kabul etmiştir. Kabul edilen bu tasarıya göre, cami ve yaz

Kur'an Kurslarında eğitim almak isteyen herkes gelebileceğini ve yaş sınırı olmadığı ifade edilmiştir. Özellikle cami Kur'an Kurslarına gelen öğrencilerin gruplara göre sınıflandırılması şöyledir: 6-11 yaş ve 12-17 yaş çocuklar grubu, 18-24 yaş gençler grubu ve 25'ten yukarıya doğru yetişkinler grubudur.¹¹³ Yukarıda da değindiğimiz gibi, yardımcı hocaların eksikliği ve bazı camilerde sınıfların olmayışından dolayı bu kabul edilmiş olan tasarı cami Kur'an Kurslarında yavaş yavaş uygulamaya geçilmektedir. Bazı cami Kur'an Kurslarında eğitim almakta olan yaşça büyük öğrenciler, kendilerinden yaşça küçük olan öğrencilerle oturmaktan hoşlanmamaktadırlar. Bu küçük yaştaki çocukların bazıları kendi çocukları, bazıları da torunlarıdır. Cami Kur'an Kurslarında sadece Kur'an öğretilmemekte, aynı zamanda ibadet, inanç gibi dersler de işlenmektedir. İbadet ve inanç derslerini çocuk yaştaki çocukların yaş seviyelerine göre verilmelidir. Çünkü küçük yaştaki öğrenciler bazı konu ve kavramları anlamakta zorunluluk çekebilir. Büyük yaştaki öğrenciler küçük yaştaki öğrencilerin arasında bazı soruları sormada utanabilir. Soru sormak ilmin yarısıdır. Bilgi seviyelerine göre öğrencilerin gruplara bölünmesi gerekliliğini ifade edenlerin sayısal oranına gelirsek, %13,7'dir. Söz konusu "yaşlara" ve "bilgi seviyesine" göre bölünmesi gerekliliğini ifade eden her iki cevabın sonuçları göstermektedir ki, yaşlara göre gruplara bölünmesi gerektiğini ifade edenler cevap oranı olarak çok olduğu görülmektedir. Yukarıda belirtilen gerekçeler ve konuyla ilgili sonuçlara göre kurslardaki seviye gruplarının bilgiye göre değil, öğrencilerin yaş seviyelerine göre kurulmasının daha uygun olacağını göstermektedir.

Üçüncü sırada ise, %15,1 oranında "sıralar ve yazı tahtasının olması", %12,2'si "yardımcı hocaların bulunması" gerekliliğini ifade etmişlerdir. 12 öğrencinin cevapsız bıraktığı bu soruya %1,0 oranındaki 2 öğrenci "Başka" seçeneğini işaretleyerek şunu yazmışlardır: "Bilgili hocalar olmalı ve dersler düzenli olarak olmalı" denişlerdir. Sınıflarda sıraların ve yazı tahtasının olmasını istemelerine gelirsek, öğrenciler okullarında derslerinin araç ve gereçlerine alıştıkları için cami Kur'an Kurslarında da kullanılmasını istemektedirler. Anket uyguladığımız cami Kur'an Kurslarının birçoğunda sıraların olmadığını, bazılarında ise yazı tahtasının bile kullanılmadığını müşahede edilmiştir. Tablo 31'de de görüldüğü gibi,

¹¹³ Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi, *KMDİB'nin 2020 Yılına Kadar Kurslardaki Eğitim-Öğretim Kalitesini Geliştirme Stratejisi*, Astana 2015, 9 sayfa.

öğrencilerin dizüstü oturarak eğitim almaları kurslarda hoşuna gitmeyen durumların arasında oran olarak en çok olanıdır. Demek kurs yönetimi verimli bir eğitim sunmaları için sınıftaki ihtiyaçlardan olan araç-gereçleri sağlamaları lazım. “Yardımcı hoca” veya “hocaların bilgili olması ve derslerin düzenli olmasına” gelirsek, yardımcı hoca talebiyle ilgili sonuçların nispeten düşük çıkmasının sebebi, birçok cami Kur’an Kurslarında yardımcı hocaların bulunması veya öğrenci azlığından dolayı yardımcı hocaya ihtiyaç duyulmamış olabilir. Bazı cami Kur’an Kurslarında imam, müezzin, imamın yardımcıları da öğretmenlerle beraber ders vermektedirler. KMDİB kendi bünyesinde çalışan tüm cami Kuran kurs hocalarının bilgi derecelerini ve yabancı dini akımların etkisinden etkilenen öğretmenlerin olup olmadığını test amacıyla her sene sınav yapılmaktadır. Sınavlar yazılı ve mülakat şeklinde iki çeşit olarak yapılmaktadır. Dolayısıyla bilgisi zayıf olan veya dini akımların etkisinden etkilenen öğretmen adayları kurslarda ders verememektedir.

2.6. Kurslarda Öğrenci-Öğretmen İlişkileri

2.6.1. Kurslarda Öğretmenlerin Sevilen Yönleri

Eğitimde, istenilen başarıya ve istenilen hedefe ulaşılabilme için “eğitimde iletişim modelini” çok iyi uygulamak gerekir. Dolayısıyla eğitim-öğretimde etkili eğitimi gerçekleştirebilmek için öğrencini, eğitim-öğretimi iyi bilen öğretmenlere teslim etmek zaruridir. İletişim işleyişinde kaynak öğretmen, alıcı öğrencidir. Eğitim-öğretim ortamında sevgi ve saygı ile duygu ve düşüncelerin paylaşılması da iletişim sürecinin daha verimli hale getirmektedir.¹¹⁴ Kurslarda ders verimliliğini etkileyen önemli unsur kurs öğretmenidir. Nitekim bir eğitim müessesesinin başarısı orada görev yapan öğretmenlerle öğrencilerin ilişkilerindeki sevgiye bağlıdır. Bundan dolayı Kazakistan’ın güney bölgesindeki cami ve yaz Kur’an Kurslarına katılan öğrencilerin kurs öğretmenlerini sevme nedenleri merak edilmiş ve öğrencilere “Kurs öğretmenlerinin en çok sevilen yönleri” sorulmuştur. Tablo 37’de görüldüğü üzere, öğrencilere karşı “çok şefkatli” olduğundan dolayı sevdiğini söyleyenler: Cami Kur’an Kursu %46,8, yaz Kur’an Kursu ise %45,3’tür. “Öğrenciler arasında adaletli”

¹¹⁴ Cengiz Mürselov, *Azerbaycan’da Yaygın İslam Din Eğitimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE., Konya 2013, s. 96.

olduğunu işaretleyenlerin oranı ise cami Kur'an Kursunda %30,7, yaz Kur'an Kursunda 27,6'dır. "Kendileriyle oyun oynamasından dolayı" sevdiklerini söyleyenlerin oranına ise cami Kur'an Kursu %11,2, yaz Kur'an Kursu %13,8'dir. Verilere göre her iki kurs öğrencilerinin öğretmenlerini sevmelerinin nedeni kendileriyle ilgilenmeleri ve rehberlik etmelerinden dolayı olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 37. Öğretmenin Sevilen Yönleri

Öğretmenin sevilen yönleri	Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Yaz Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
	Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
Çok şefkatli olması	96	46,8	102	45,3
Öğrencilerle adaletli olması	63	30,7	62	27,6
Bizimle oyun oynaması	23	11,2	31	13,8
Öğretmenimiz çok iyi ve bilgilidir. Ahlakı çok güzeldir	12	5,9	18	8,0
Çocuklarla iyi anlaşılıyor olması	0	0	3	1,3
Mütevazı olması	2	1,0	2	0,9
Derse çok vakit ayırıyor olması	2	1,0	2	0,9
Katılan	198	96,6	220	97,8
Cevapsız	7	3,4	5	2,2
Toplam	205	100,0	225	100,0

Tablo 38'de, kurs öğretmenlerinin "başka" yönlerini sevdiklerini söyleyen öğrenciler ek olarak şunları yazmıştır:

1. Öğretmenimiz çok iyi ve bilgilidir. Ahlakı çok güzeldir.
2. Çocuklarla iyi anlaşılıyor olması.
3. Mütevazı olması.
4. Derse çok vakit ayırıyor olması.

Sorulan bu soruya cami Kur'an Kursundan 7 kişi, yaz Kur'an Kursundan ise 5 kişi cevapsız bırakmışlardır.

2.6.2. Kurslarda Öğretmenlerin Sevilmeyen Yönleri

Öğrenciler tarafından beğenilmeyen ve onları rahatsız eden kurs öğretmenlerin sevilmeyen yönlerinin neler olduğunu öğrenmek amacıyla "kurs

öğretmenin sevilmeyen yönlerinin” olup olmadığı sorusu sorulmuştur. Verilen cevapların dağılımı Tablo 38’de gösterilmiştir.

Tablo 38. Öğretmenin Sevilmeyen Yönleri

Öğretmenin sevilmeyen yönleri	Cami Kur’an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Yaz Kur’an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
	Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
Sevilmeyen yönü yok	189	92,2	203	90,2
Çok bağırması	3	1,5	10	4,4
Derse her zaman geç gelmesi	1	0,5	3	1,3
Derste söz hakkı vermemesi	2	1,0	3	1,3
İşine isteksiz ve ihmalkâr olması	1	0,5	0	0
Dövüyor olması	1	0,5	2	0,8
Katılan	197	96,1	221	98,2
Cevapsız	8	3,9	4	1,8
Toplam	205	100,0	225	100,0

Tablo 38’in incelenmesinden de anlaşılacağı gibi, her iki kursta da yapılan ankete göre, öğrenciler öğretmenlerinin “sevilmeyen yönlerinin olmadığını” büyük oranda işaretlemişlerdir (cami %92,2; yaz %90,2). Sevilmeyen yönlerini işaretleyenlerin oranı ise her iki kursta da çok az olduğu görülmektedir. Cami Kuran kurs öğrencilerinin sayısal olarak ifadesi geçerli ankete göre “çok bağırıyor” %1,5 (s=3), “hoca derse her zaman geç geliyor” %0,5, “derste söz hakkı vermiyor” %1 şeklindedir. Aynı soruya cevaplayan yaz Kur’an Kursu öğrencilerinin geçerli ankete göre sonuçları ise, “çok bağırıyor” %4,4, “hoca derse her zaman geç geliyor” %1,3 ve “derste söz hakkı vermiyor” cevabını işaretleyenler %1,3’tür. Tablo 29’da görüldüğü gibi, 12 öğrencinin cevapsız bıraktığı bu soruya toplam %1,8 oranındaki 4 öğrenci “Başka” seçeneğini işaretleyerek şunları yazmışlardır: “İşine isteksiz ve ihmalkâr olması” ve “Dövüyor olması” işaretlerini ifade etmişlerdir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, cami ve yaz Kur’an Kurslarına katılan öğrencilerin çok büyük oranla öğretmenlerinden memnun olduklarını ifade etmişlerdir.

Ancak, kurs öğretmenleri öğrencilere ders anlatırken devamlı bağırması, onlara söz hakkı vermemesi, bazen ceza olarak dövmesi, derslere devamlı geç gelmesi ve işine isteksiz olmaları öğrencilerin cami veya yaz Kur’an Kurslarından

soğumalarına, ders başarılarının düşmesine sebep olabilmektedir. Bu nedenle öğrencilere hata işlediği veya yaramazlık yaptıkları zaman öğretmenin tutumunu yansıtan bulgulara bakmak gerekir.

2.6.3. Hata Yapan Öğrencilere Genellikle Uygulanan Ceza Türü

Cami ve yaz Kur'an Kurslarında uygulanan ceza türleri hakkında bilgi edinmek üzere öğrencilere “bir öğrenci hata işlediğinde öğretmen çoğunlukla nasıl davranır?” şeklinde bir soru sorulmuştur. Öğrencilerin bu soruya verdikleri cevapların dağılımı tablo 39’da gösterilmiştir.

Tablo 39. Öğrencilere Göre Hatalı Davranışları Karşısında Öğretmenlerin Tutumu

Öğrencilere göre hatalı davranışları karşısında öğretmenlerin tutumu	Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Yaz Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
	Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
İkaz eder	14	6,8	24	10,7
Tatlı bir dille uyarır	91	44,4	100	44,4
Döver	3	1,5	15	6,7
Nasihah eder	83	40,5	73	32,4
Ceza kullanır	6	3,0	3	1,3
Katılan	197	96,1	215	95,6
Cevapsız	8	3,9	10	4,4
Toplam	205	100,0	225	100,0

Tablo 39’den da görüldüğü gibi öğrencilere “bir öğrenci hata işlediğinde öğretmen çoğunlukla nasıl davranır?” şeklinde bir soru yönetilmiş ve araştırmanın yapıldığı her iki Kur'an kursu öğrencileri eşit olarak %44,4 oranında “tatlı bir dille uyarır” seçeneğini işaretlemişlerdir. “Nasihah eder” seçeneğini işaretleyenlerin oranı cami Kur'an Kursunda %40,5 iken, bu oran yaz Kur'an Kursunda %32,4 olarak belirlenmiştir. Her iki Kur'an Kursun genel olarak toplam oranı “tatlı bir dille uyarır” %88,8, “nasihah eder” oranının toplamı ise 72,9’u bulmaktadır. Anket cevaplarına baktığımızda tatlı bir dille uyarır ve nasihah eder seçeneklerinin oranı çoğunlukta olduğu görülmektedir. Yaramazlık veya hata yaptıkları zaman “ikaz” edildiğini belirten öğrencilerin cami Kur'an Kursundaki oranı %6,8, yaz Kur'an Kursundaki oranı ise %10,7’dir. İkaz etmek veya uyarmak, öğrenciyi rencide edici, küçümseyici, kırıcı ve azarlayıcı şeklinde değil, daha çok hatanın ve yanlışlığın uygun bir dille

öğrenciye anlatılması ve öğrencinin bir daha aynı davranışta bulunmaması için ikaz edilmesi şeklindeki nasihatlerden ibarettir. “Ceza kullanır” diyenlerin oranı cami Kur’an Kurslarında %3, yaz Kur’an Kursunda ise %1,3’tür. Ceza kullanma şekilleri tablo 30’da da görüldüğü gibi, genellikle “derste söz hakkı vermemesi”, sınıftan çıkartmak gibi olmaktadır. Bazen tüm uyarılara rağmen sınıf disiplinine uymayan bazı öğrencileri acıtmayacak şekilde “dövme” cezalarına da başvurulduğu görülmektedir. Sayıları az da olsa öğretmenin “dövdüğünü” belirten öğrenciler bulunmaktadır. Bunların oranı cami Kur’an Kursunda %1,5, yaz Kur’an Kursunda ise %6,7’dir. Dayağa başvurma şeklindeki ceza verme türü genelde öğrenciyi ve öğrenmeyi olumsuz yönde etkilediğini ve hatta öğrencinin kurstan soğumasına neden olabileceğini Tablo 38’in yorumunda ifade etmiştik. Ayrıca bu tür ceza şeklinin faydasından çok zararı olduğunu, bu uygulamanın yanlış olduğuna dair eğitimciler tarafından konferans veya toplantılar düzenlenmelidir. Bu soruyu, her iki Kur’an Kurslarından toplam 17 öğrencinin cevapsız bıraktığı görülmektedir. Soruları cevapsız olarak bırakan öğrencilerin, genellikle büyük yaştaki amcalar ve nineler olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin verdiği bu bilgiler yanında, öğretmenlerin cevaplarına da göz atmak icap etmektedir. Öğretmenlere yöneltilen “Öğrencilerinizin hatalı davranışları karşısında genel tutumunuz nedir?” sorusuna aşağıdaki cevapları vermiştir.

Tablo 40. Öğrencilerin Hatalı Davranışları Karşısında Öğretmenlerin Tutumu

Öğrencilerin hatalı davranışları karşısında öğretmenlerin tutumu	Sayı (N)	Yüzde (%)
İlk hatayı affederim	14	28,0
İsim vermeden ikaz ederim	16	32,0
Sınıf dışında hatasını gizlice söyler, nasihat ederim	12	24,0
Arkadaşlarının yanında ikaz ederim	2	4,0
Dayak atarım	2	4,0
İdareye haber veririm	1	2,0
Yaptığı hatasına göre affederim, ya ikaz ederim, ya da nasihat ederim	2	4,0
Katılan	49	98,0
Cevapsızlık	1	2,0
Toplam	50	100,0

Tablo 40'daki sıralamaya göre deneklerin, %32'si hatalı davranışta bulunan öğrencileri "isim vermeden, genel olarak ikaz ettiğini" belirtmiştir. %28 ile ilk hatayı söyleyenler ikinci, hatasını sınıf dışında gizlice söylemekten yana kanaat belirtenler (%24) üçüncü sırayı teşkil etmektedir. Her biri eşit bir %4 oranında "arkadaşlarının yanında ikaz edeceğini, dayak atacağını ve yaptığı hatasına göre affedeceğini, ya ikaz edeceğini, ya nasihat edeceğini" fikir beyan etmiştir. %2 oranında 1 öğretmen öğrencisinin hatalı davranışlarında "idareye haber vereceğini" ifade etmiştir. Bu soruya sadece bir öğretmen "cevapsız" bırakmıştır.

Hatalı bir davranış karşısından öğrencilerin isim vermeden, genel olarak ikaz edilmesi, yapılan davranışın kötülenmesi karşısındaki kişiye daha etkili olur. Nitekim Hz. Peygamberimiz, bazı hata yapan ashabına meşicid kürsüsüne çıkarak bu şekilde genel olarak ikaz etmiş ve nasihatte bulunmuştur.¹¹⁵ Çünkü dolaylı ikaz ve anlatım daha etkilidir. Bu yolla her öğrenci kendine göre gereken dersini alır. Sınıf dışında ve gizlice söylemek ise ikinci merhale ve hatalı davranışın tekrarında olmalıdır.¹¹⁶ Öğrencileri arkadaşlarının yanında ikaz etmek çok büyük hatadır. Öğretmenin böyle davranması öğrencinin yaptığı hatada inat ve ısrar etmesine sebep olabilmektedir. Yine çok az oranda sadece bir öğretmenin ifade ettiği öğrencisinin hatalı davranışı

¹¹⁵ Müslim, Fedail, 35; Ebu Davud, Edeb, 6.

¹¹⁶ Faruk Bayraktar, *Eğitim Kurumu Olarak Kur'an Kursları Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul 1992, s.116.

karşısında idareye haber vermekten yana olduğunu belirtmiştir. Problem, öğretmeni aşmadıkça, onu zor durumda bırakmadıkça başkalarına duyurmak doğru olmaz. Hemen tedbir alınması gereken durumlarda veya sınıfta ders yapma imkânı kalmadığında idareye haber vermek en doğru harekettir. Hâlbuki sınıfta her olayı anında idareye bildirmek izlenmesi gereken en kolay yoldur. İyi bir öğretmen ise her zaman en kolayı değil gerektiğinde en zoru tercih etmelidir.¹¹⁷

2.7. Öğrencilerin Sınıfta Okutulan Dersler Hakkındaki Görüşleri ve Derse Karşı İlgileri

Bu alt başlığı altında öğrencilerin gözüyle öğretmenlerin ders anlatma durumu, cami Kur'an kursu ve yaz Kur'an kursu öğrencilerinin derslere karşı ilgilerinin ne derecede olduğunu, dinî bilgileri ilk olarak kimden öğrendiği, öğrenilen dua, ayet ve surelerin mealini okuyup okumadıkları ve derslerde başarı durumu analiz etmek amacıyla belli başlık altında incelemeye çalıştık.

2.7.1. Öğrencilerin Gözüyle Öğretmenin Ders Anlatma Durumu

Kur'an-ı Kerim öğretiminin temeli Hz. Peygamberimiz tarafından atılmıştır. Hz. Peygamberimiz bur davranışıyla kendinden sonra gelen nesiller için bir rehber, bir öğretmen ve Kur'an-ı Kerimin ilk metodik öğreticisi olmuştur. Bu nedenle Hz. Peygamberimiz Kur'an'ı diğer insanlara öğreten ilk öğretmendir.¹¹⁸ İnsanlara dini bilgileri öğretirken zorlaştırmadan, nefret ettirmeden tam aksine sevdirecek, gönül hoşnutluğuyla öğretmemizi emretmektedir.¹¹⁹

Sevgi ve saygı yoğunluklu kurs ortamı, kursa katılan öğrencilerin bir bakıma öğrenme istek ve heveslerini artırmaktadır. Din eğitimi ergenin bilinçli öğrenmesini, hayata anlam vermesini, ruhsal ve psikolojik gelişimini ilerleyen yıllarda etkilemektedir.¹²⁰ Sovyetler Birliği zamanında insanların hafızalarına oluşturmaya çalıştığı din düşmanlığı ve özellikle medreselerde dini bilgileri öğreten hocaları kötü göstererek, dinini öğrenmek için gidenleri kamçı gibi aletlerle döverek eğitim

¹¹⁷ Bayraktar, *a.g.e.*, s. 116.

¹¹⁸ M. Şevki Aydın, "Muallim Peygamber", *Erciyes Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 9, 1996, s.63.

¹¹⁹ Buhârî, İlim, 12; Müslim, Cihâd, 6

¹²⁰ Beyza Bilgin - Mualla Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, Akid Yayınları, Ankara 1991, s. 81-90.

verdiğini söylemişlerdir. Bu yıllarda yetişmiş ve böyle bir bilgiyle büyümüş olan bugünün büyük yaştaki bazı kişilerde hala bunun etkisi olduğunu görülmektedir. Çünkü eğitim almak için cami veya yaz Kur'an Kurslarına gelen öğrenciler büyüklerinden hocaların derse çalışmayan öğrencileri kamçıyla dövdüğünü, bundan dolayı kursa ilk gelirken tereddüt içerisinde geldiklerini ve durumun onların söyledikleri gibi olmadığını söylemektedirler. Bu düşünceleri bertaraf etmek için din eğitim-öğretimini yapan öğretmenler, kurlara gelen öğrencilere ve ebeveynlerine sevgi, saygı, şefkat ile yaklaşmalı ve ders işlerken sevdirecek öğretmeli ve öğretim tekniklerinden yeterince istifade etmelidir.

Bu nedenle her iki Kuran kurs öğrencilerine öğretmenin sınıfta ders işleyişi hakkında “öğretmenin ders anlatma durumu nasıl?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Bu soruya verilen cevapların dağılımı tablo 41’de gösterilmiştir.

Tablo 41. Öğretmenin Sınıfta Ders İşleyişindeki Öğrencilerin Görüşü

Öğretmenin pedagojik becerisi	Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Yaz Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
	Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
Çok iyi	166	81,0	179	79,6
İyi	32	15,6	37	16,4
Orta	3	1,5	7	3,1
Çok kötü	2	1,0	0	0
Katılan	203	99,0	223	99,1
Cevapsız	2	1,0	2	0,9
Toplam	205	100,0	225	100,0

Tablo 41 incelendiğinde de görüleceği üzere, cami ve yaz Kur'an Kurslarına katılan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu öğretmenlerinin dersi işleyiş ve öğretmesinden memnun oldukları görülmektedir. Öğrencilere öğretmenlerinin dersi nasıl öğrettiği ile ilgili yöneltilen soruya her iki Kur'an Kursunda da yaklaşık %80 civarında “çok iyi” öğrettiği yanıtı alınmıştır. “İyi” seçeneği cami Kur'an Kursunda %15,6 oranında çıkarken, bu oran yaz Kur'an Kursunda %16,4 olarak tespit edilmiştir. İyi öğretiyor ifadesi, çok iyi öğretiyor ifadesinden anlam itibarıyla daha düşük bir içerik taşımaktadır. Dolayısıyla bazı öğrenciler kendi okullarındaki öğretmenlerinin sınıfta ders işleyişleri ile karşılaştırarak, Kur'an Kurslarındaki teknik

donanımın olmayışı ve kurs hocalarının öğretim tekniklerini kullanmada ihmal ettiklerinden dolayı böyle cevap vermiş olabilirler. Kurs öğretmenlerinin ders işleyişinin öğrenciler tarafından nasıl algılandığını tespiti yönelik diğer seçenekler olan “orta” seçeneğini cami Kur’an Kursu öğrencilerinin işaretleme oranı %1,5’te kalırken, bu oran yaz Kur’an Kursunda %3,1 olmuştur. “Çok kötü” seçeneğini sadece cami Kur’an Kursu %1 oranda 2 kişi işaretlemiştir. Bu soruyu her iki Kur’an Kursundan toplam 4 kişi “cevapsız” bırakmışlardır.

Cami ve yaz Kur’an Kursu öğretmenlerinin iyi niyetli olmalarına rağmen mesleki ve ders anlatma metodu bakımından bazı eksiklikler olduğu görülmüştür. Ayrıca “bir Kur’an Kursu öğretmeni olarak kendinizi mesleki formasyon açısından nasıl görüyorsunuz?” sorusuna öğretmenlerin %54’ü “kısmen yeterli” ve %4’ü ise “yetersiz” gördüğü şeklinde cevap vermesi, yukarıdaki neticeyi desteklemektedir (Bkz. Tablo 58).

Öğretmen, işleyeceği derse iyi hazırlanmalı ve öğretim tekniklerinden (video, teyp vb.) yeterince istifade etmelidir. Bununla beraber, bir plan dâhilinde işlenmesi gereken derste öğrencilere mümkün olduğu kadar adilane sorular sormalı, sınıfın çoğunluğunu harekete getirmeli, belli sayıda öğrencilerin dersi işgal etmesine yer vermemelidir. Öte yandan derste mümkün olduğu kadar hayatî örnekler sergilenmeli, kavramların somut örneklerle sunulmasına dikkat edilmeli, netice itibarıyla öğrencilerin bütünü aktif ve dikkatli hale getirmelidir.¹²¹ Bu tespitlerimizden sonra, öğrencileri derslerin işlenişinde rahatsız eden hususları belirlemeye çalışacağız.

2.7.2. Derslerin İşlenişinde Öğrencileri Rahatsız Eden Hususlar

Cami Kur’an Kurslarında eğitim almakta olan öğrenciler yaz Kur’an Kurslarındaki gibi bir ay değil, yaklaşık on ay boyunca eğitim alacaklarından dolayı derslerin işlenişinde kendilerini rahatsız eden hususlarla baş başa kalabilir. Bundan dolayı sadece cami Kur’an Kurslarında eğitim almakta olan öğrencilere “derslerin işlenişi ile ilgili aşağıdakilerin hangisi sizi en çok rahatsız ediyor” sorusunu yönelttik. Aşağıdaki tabloda bu sorunun sonuçları verilmiştir.

¹²¹ Bayraktar, *a.g.e.*, s. 47.

Tablo 42. Derslerin İşlenişinde En Çok Rahatsızlık Veren Hususlar

Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Sayı (N)	Yüzde (%)
Derslerin işlenişinde en çok rahatsızlık veren hususlar	Arkadaşlarının bazen hocalık yapması	27	13,2
	Kısa bir ders için uzun süre beklemek	30	14,6
	Plan ve program olmaması	18	8,8
	Başka:		
	Hepsi iyi	77	37,6
	Ders saatlerinin az olması	2	1,0
	Katılan	154	75,1
	Cevapsız	51	24,9
Toplam	205	100,0	

Tablo 42'de; anket verilerine göre öğrencilerin %13,2'si "arkadaşlarının bazen hocalık yapmasından", %14,6'sı "kısa bir ders için uzun süre beklemesinden", %8,8'i "plan ve programın olmamasından" ve %1,0'ı ise "ders saatlerinin az olmasından" kendilerine en çok rahatsızlık veren husus olduğunu ifade etmiştir. Öğrencilerin %37,6 oranında "hepsi iyi olduğunu" söylerken, %24,9'u bu soru cevapsız bırakmıştır.

Cami Kur'an Kurslarında öğrencilerin rahatsız oldukları ve hoşlanmadıkları hususlardan biri de "arkadaşlarının kendilerine hocalık" yapmasıdır. Sınıf içi disiplini sağlamak için gruplara birer başkan tayin etmek olumlu sonuçlar verebilir. Ama öğretmen yerine bazen ders vermek amacıyla geçmesi, öğrenciler tarafından uygun bulunmamaktadır. Çünkü öğrenci arkadaşlarıyla beraber ders almakta olan diğerlerine karşı üstünlük taslamaktadır. Bu ve benzeri yanlışların önüne geçilmesi için derslerin mutlaka hocalar tarafından verilmesi gerekmektedir. Öğrencileri ders işlenişinde rahatsız eden hususların bir diğeri "kısa bir ders için uzun süre beklemektir." Sınıfların kalabalık ve görevlinin tek oluşu öğrencilerin ezberlemiş oldukları dualar, sureler veya hazırlamış oldukları ev ödevlerini hocaya vermede uzun süre beklemek zorunda kalmaktadırlar. Öğretmenlerin öğrencilere daha fazla zaman ayırması, öğrencilerin motive edilmesi ve öğrencilerde keşfedilmeyen yeteneklerin ortaya çıkarılması bakımından çok önemlidir. Fakat fiziki yetersizlikler

sebebiyle sınıfların kalabalık oluşu ne yazık ki öğrencilere ulaşmayı engellemektedir. Aynı durum yaz Kur'an Kurslarında da yaşanmaktadır. Bu sebeple söz konusu açığın giderilmesi için yardımcı hoca sayısını artırılması gerekmektedir. Bazı "kurslarda plan program olmayışı" ile ilgili yapılan anket sonuçlarında öğrencilerin hoşnutsuzluk oranı yüksek çıkmamıştır (%8,8). Bu hoşnutsuzluğun sebebi olarak diye biliriz ki, bazı cami Kur'an Kurslarında hocalar kendi becerileri doğrultusunda bir plan ve program uygulamaktadırlar. Oysa Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi Eğitim Bölüm Başkanlığı tarafından hazırlanmış ve oy birliği ile kabul edilmiş olan camilerdeki Kur'an Kurslarının plan ve programları ile ilgili müfredat vardır. Ancak bu müfredatların uygulanmasında öğretmenlerin yetersizliği veya öğretmenlerin yeterli bir derecede eğitim almamış olmalarından kaynaklanmaktadır.

Tablo 42'de görüldüğü gibi, 51 öğrencinin cevapsız bıraktığı bu soruya toplam %38,6 oranındaki 79 öğrenci "Başka" seçeneğini işaretleyerek şunları yazmışlardır: "Hepsi iyi" ve "Ders saatlerinin az olmasını" ifade etmişlerdir. KMDİB Eğitim Bölüm Başkanlığı tarafından hazırlanmış olan müfredata göre Cumartesi ve Pazar günleri hariç haftanın her günü cami Kur'an Kurslarında ders verilmektedir. Yukarıda da açıkladığımız gibi hocaların yetersizliğinden ve sınıfların kalabalık oluşundan dolayı bir buçuk saatlik ders vakti bazen yetersiz kalıyor.

2.7.3. Kurstaki Dersleri Sevme Durumu

Öğrenme davranışı şahsi iradeyle ve severek yapıldığı zaman öğretilen bilgi daha kalıcı olur. Bu nedenle her iki Kur'an Kursu öğrencilerine "kurstaki dersleri sevme sebebiniz nedir?" sorusunu sorduk. Cevapların dağılımı Tablo 43'te verilmiştir.

Tablo 43. Kurstaki Dersleri Sevme Durumu

Kurstaki dersleri sevme durumu	Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Yaz Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
	Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
Çok iyi anlıyorum	90	43,9	117	52,0
Çok hoşuma gidiyor	63	30,7	76	33,8
Öğretmenimi çok seviyorum	30	14,6	18	8,0
Dinimi çok iyi öğrenmek için	6	2,9	4	1,8
İlim tahsil etmek farz olduğu için	1	0,5	2	0,9
Manevi eğitim almaya ihtiyaç duyduğum için	2	1,0	1	0,4
İmanımı kuvvetlendirmek için	1	0,5	1	0,4
Katılan	193	94,1	219	97,3
Cevapsız	12	5,9	6	2,7
Toplam	205	100,0	225	100,0

Anket verilerine göre, cami ve yaz Kur'an Kurslarının her ikisi de yaklaşık %52 oranda "çok iyi anladıklarından" dolayı derslerini sevdiklerini işaretlemişlerdir. "Çok hoşuna gittiğini" söyleyenlerin oranı cami Kur'an Kursunda %30,7 iken, bu oran yaz Kur'an Kursunda ise %33,8'i göstermektedir. "Öğretmenlerini çok sevdiklerinden" dolayı dersleri seven öğrencilerin oranı ise cami Kur'an Kursunda %14,6, yaz Kur'an Kursunda %8'i göstermektedir. Bu soruya her iki Kuran kurstan toplam olarak 18 öğrenci "cevapsız" bırakırken, "başka varsa yazınız" seçeneğini tercih edenler cami Kur'an Kursunda %3,9, yaz Kur'an Kursunda ise %3,1 oranında kurstaki dersleri sevme dedenleri yazılı olarak bildirmişlerdir. Bu yazılı olarak bildirmiş olan görüşleri şöyledir: "Dinimi çok iyi öğrenmek için / İlim tahsil etmek farz olduğu için / Manevi eğitim almaya ihtiyaç duyduğum için / İmanımı kuvvetlendirmek için."

2.7.4. Kurslarda En Çok Sevilen Dersler

Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi Başkanlığı, Eğitim Bölümü tarafından cami ve yaz Kur'an Kurslarında bireylerin günlük ibadetlerini yapabilmeleri için ilmihal, Kur'an-ı Kerim'i düzgün okuyabilmeleri için Elifba ve Kuran, inanç konularında doğru inanca sahip olmaları için itikat ve Peygamberimizin (s.a.v) hayatını ve güzel ahlakını öğrenmeleri için siyer ve ahlak derslerinin işlenmesine karar vermiştir. Şuanda tüm cami ve yaz Kur'an Kurslarında adı geçen bu dersler

verilmektedir. Biz de Kazakistan’ın güney bölgesinde bulunan cami ve yaz Kuran kurs öğrencilerine okumasını en çok seven derslerin hangisi olduğunu bilmek amacıyla “kursta en sevdiğiniz ders hangisi?” sorusunu sorduk. Verilen cevapların dağılımı aşağıda Tablo 44’te gösterilmiştir.

Tablo 44. Kursta En Çok Sevilen Ders

Kursta en çok sevilen ders	Cami Kur’an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Yaz Kur’an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
	Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
Kur’an Kerim	79	38,5	73	32,4
Akide	12	5,9	9	4,0
İlmihal	8	3,9	5	2,2
Siyer	6	2,9	28	12,4
Ahlak	5	2,4	7	3,1
Hepsi	88	42,9	101	44,9
Katılan	198	96,6	223	99,1
Cevapsız	7	3,4	2	0,9
Toplam	205	100,0	225	100,0

Tablo 44’teki verilere göre, cami Kur’an Kursuna katılan öğrencilerin %38,5’i, yaz Kur’an Kursuna katılan öğrencilerin ise %32,4’ü en çok “Kur’an-ı Kerim” dersini sevdiğini ifade etmiştir. Aynı soruya “Akide” cevabını veren öğrencilerin cami Kur’an Kurslarındaki oranı %5,9 iken, bu oran yaz Kur’an Kurslarında %4 olarak tespit edilmiştir. “İlmihal” dersini işaretleyenlerin cami Kur’an Kurslarına katılan öğrencilerin işaretleme oranı %3,9’da kalırken, bu oran yaz Kur’an Kursunda %2,2 olmuştur. “Siyer” dersi seçeneği işaretleyenler ise cami Kur’an Kursunda %2,9, yaz Kur’an Kursunda ise %12,4 olarak belirlenmiştir. Yaz Kur’an Kurslarına katılan öğrencilerin Siyer dersini işaretlemedeki oranı cami Kur’an Kursuna göre çok olmasının nedeni, öğrencilerin büyük çoğunluğunun küçük yaşlarda olması (Bkz. Tablo 10) ve dedelerinden, ninelerinden ve anne-babalarından dinlemiş oldukları hikayelere, kıssalara çok benzediğinden ders işlenirken adeta kendilerini o atmosferin içerisinde gibi hissettiğini öğrencilerle görüşmemizde ifade etmiştir. “Ahlak” dersini belirtenler her iki Kuran kurstaki oranı yaklaşık %3 olduğu görülmektedir. Kurslarda okutulmakta olan derslerin “hepsini” sevdiğini ifade

edenlerin oranı cami Kur'an Kursunda %42,9, yaz Kur'an Kursunda ise %44,9'dur. Bu durum, Tablo 24 ve 25'te tespit edilen verileri desteklediği görülmektedir.

2.7.5. Öğrencilerin Derslere İsteyerek Devam Etme Durumu

Öğrencinin, kendi isteğiyle derslere devam etmesinin eğitim-öğretimde büyük bir önemi vardır. Çünkü isteyerek ve gönül rızasıyla yapılan işin sonucu olumlu olur. Bu bakımdan öğrenciler “derslere devamlılık durumunuz nasıl?” sorusunu üç dereceli cevaplarıyla beraber sunulmuştur. Verilen cevapların dağılımı aşağıdaki Tablo 45'te gösterilmiştir.

Tablo 45. Kursa Devamlılık Durumu

Kursa devamlılık durumu	Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Yaz Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
	Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
İsteyerek devamlı geliyorum	171	83,4	187	83,1
İsteyerek bazen geliyorum	21	10,2	24	10,7
İstemeyerek geliyorum	8	3,9	11	4,9
Katılan	200	97,6	222	98,7
Cevapsız	5	2,4	3	1,3
Toplam	205	100,0	225	100,0

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı gibi, cami Kur'an Kurslarına katılan öğrencilerin %83,4'ü, Yaz Kur'an Kursuna katılan öğrencilerin %83,1'i derslere “isteyerek devamlı” geldiklerini ve “isteyerek bazen” geldiklerini ifade edenler cami Kur'an Kursu %10,2, yaz Kur'an Kursu ise %10,7'dir. Her iki Kur'an Kurslarında okuyan öğrencilerin çoğunun bütün derslere isteyerek devam ettiği anlaşılmaktadır. Bur durum, derslerin iyi öğretilmesinde önemli bir faktör olarak düşünülmelidir. Bazılarına isteyerek devam etmek isteyen gruplara ise bazı derslerde zorlanan veya sıkılan öğrenciler olabilir. “İstemeyerek” gelmekte olduğunu ifade edenlerin oranı ise cami Kur'an Kursu %3,9, yaz Kur'an Kursunda ise %4,9'dur. Hiçbirine isteyerek devam etmek istemeyen grup ise henüz kursları benimsememiş olabilir.

Böyle bir durumlarda öğretmenlere iş düşmektedir. Öğretmenler, öğrencilerini konuşturması, dersleri anlaşılır şekilde vermesi, iyi bir sınıf havası oluşturması ve metod zenginliği içinde olması, isteyerek devamı açısından yerinde tedbirler olarak düşünülebilir.

2.7.6. Öğretmenin Derse Gelmediği Zaman Öğrencilerin Tavrı

Tablo 38’de görüldüğü gibi, cami ve yaz Kuran kurs öğretmenlerine yönelik şikâyetlerden olan derse geç kalma durumuyla alakalı her iki kurs öğrencilerine böyle bir durumda ne yaptıklarını öğrenmek ve Tablo 46’da ortaya çıkmış olan verileri teyit etmek için “öğretmeniniz derse gelmediği veya geç kaldığı zaman genellikle ne yaparsınız?” sorusunu sorduk.

Tablo 46. Öğretmenin Derse Gelmediği Zaman Öğrencilerin Tavrı

Öğrencinin boş geçen dersle ilgili tavrı	Cami Kur’an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Yaz Kur’an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
	Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
Üzülürüm	20	9,8	26	11,6
Sessizce beklerim	103	50,2	93	41,3
Fark etmez	11	5,4	5	2,2
Başka bir şeyle meşgul olurum	29	14,1	46	20,4
Sevinirim	3	1,5	7	3,1
Ödevlerime hazırlanırım	15	7,3	18	8,0
Öğretmenim hiç gecikmez	9	4,4	17	7,6
Arkadaşlarımla sohbet ederim	0	0	2	0,9
Katılan	190	92,7	214	95,1
Cevapsız	15	7,3	11	4,9
Toplam	205	100,0	225	100,0

Tablo 46’daki bulgulara göre, sorulan soruya her iki kursta da yaklaşık %50 civarında “sessizce bekleyecekleri” yanıtı alınmıştır. “Üzülürüm” seçeneği cami Kur’an Kursunda %9,8 oranında çıkarken, bu oran yaz Kur’an Kursunda %11,6 olarak tespit edilmiştir. “Başka bir şeyle meşgul olacağım” seçeneğini cami Kur’an Kursundaki öğrencilerin işaretleme oranı %14,1’de kalırken, bu oran yaz Kur’an Kursunda %20,4 olmuştur. “Fark etmez” seçeneği ise cami Kur’an Kursunda %5,4, yaz Kur’an Kursunda ise %2,2 olarak belirlenmiştir. Öğretmen derse gelmediği veya geç geldiği zaman “sevindiklerini” belirtenlerin her iki Kuran kurstaki oranı yaklaşık %3’tür. Her iki kurstan 26 kişinin “cevapsız” bıraktığı bu soruya toplam olarak cami Kur’an Kursunda %11,7, yaz Kur’an Kursunda ise %16,5 oranında “başka” seçeneğini işaretlemiştir. “Başka varsa yazınız” seçeneğini işaretleyen öğrenciler öğretmen derse

gelmediği veya geç geldiği zaman “ödevlerine hazırlandıklarını, arkadaşlarıyla sohbet ettiklerini, öğretmenin hiç derse geç kalmadığını” bildirmişlerdir.

Elde ettiğimiz bulgular, öğrenciler öğretmenleri derse gelmediği veya derse geç kaldığı zaman vakitlerini boş geçirmeden derslerine çalıştığı görülmektedir. Bu da, öğrencinin dersi ve öğretmeni sevip sevmemesi, derse duyduğu ilginin neticesi olarak böyle bir durumda davranışa yön vermekte olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte öğretmenin kısa veya uzun süreli gelmemesi öğrencilerin farklı davranışlara sebep olabilir. Görüldüğü gibi öğretmenin derse gelmediği zaman, her öğrenci farklı tepkilerde bulunmuştur. Ama tüm bunlara rağmen, Tablo 37 ve 38’de görüldüğü üzere, cami ve yaz Kur’an Kurslarına katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu kurs öğretmenlerini çok sevdiğini, ders anlatmasından memnun oldukları ve dersleri çok iyi anladıkları görülmektedir.

2.7.7. Kurslara Katılmadan Önce Dinî Bilgisinin Yeterlilik Durumu

Cami ve Yaz Kur’an Kurslarına katılan öğrencilerin kurslara katılmadan önce, İslam dini hakkında bir bilgiye sahip olup olmadıklarını sorduk. Bu soruya öğrencilerin cevap verdikleri cevaplar aşağıdaki Tablo 47’den izlenebilir.

Tablo 47. Kursa Katılmadan Önce Dini Bilgi Becerisi

Kursa Katılmadan Önce Dini Bilgi Becerisi	Cami Kur’an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Yaz Kur’an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
	Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
Evet	91	44,4	128	56,9
Hayır	26	12,7	19	8,4
Biraz	86	42,0	77	34,2
Katılan	203	99,0	224	99,6
Cevapsız	2	1,0	1	0,4
Toplam	205	100,0	225	100,0

Tablo 47’de görüldüğü üzere cami Kur’an Kursu %44,4 oranında, yaz Kur’an Kurslarında ise %56,9 oranında “evet” cevabını vermişlerdir. Söz konusu soruya “hayır” cevabını verenler cami %12,7, yaz Kur’an Kursundaki oranı ise %8,4

olmuştur. “Biraz” haberi olduğunu söyleyenlerin oranı ise cami %42, yaz %34,2’dir. Bu soruya her iki kurstan toplam olarak 3 kişi cevapsız bırakmışlardır.

Kazakistan kendi bağımsızlığını aldıktan sonra Kazak halkı arasında dini inanç ve ibadet ile ilgili konulara rağbetin çok arttığı görülmüştür. Şehir merkezlerinde, ilçelerde, köy ve kasabalarda yeni camiler inşa edilmiş, bu inşa edilen camilerin yanından halk kendi dinlerini öğrenmeleri için medreseler yapılmıştır. Bununla birlikte yüksek dini eğitim için üniversite, kolej, İlahiyat Meslek Yüksekokulları ve bazı üniversitelerde ilahiyat fakülteleri açılmış, basın ve televizyonda sırf İslami programlar düzenleyen kanal, radyo, dergi ve gazeteler halkın dinle ilişkili konuşabilecekleri ortamlar hazırlanmıştır.

2.7.8. Öğrencilerin Kur’an-ı Kerim’i Okumasıyla İlgili Veriler

Cami ve yaz Kur’an Kurslarının en başta gelen amaçlarından biri, öğrencilere Kur’an-ı Kerim’i doğru bir şekilde öğretmek ve bazı ayetlerin meallerini okutmaktır. Bu sebeple öğrencilere Kur’an-ı Kerim’i okuyup okuyamadıkları, eğer okuyabiliyorsa kimden öğrendiklerini sorduk. Bundan maksat, öğrenci ve öğretmenin konuyla ilgili başarı durumlarını tespit etmektir. Aşağıdaki tabloda öğrencilerin Elif cüzü veya Kur’an’ı okuyabilme düzeyi sorulmuştur. Bu soruyu sadece cami Kur’an kurs öğrencilerini sormamızın sebebi, yaz Kur’an Kurslarına gelen öğrencilerin büyük çoğunluğu Elif cüzünü başlamakta ve kurs sonuna kadar Elif cüzünü bitirerek namazda okunan dualar ile kısa sûreleri ezberlemekle yaz Kur’an Kursu tamamlamaktadırlar. Oysa cami Kur’an Kurslarında 3 kurdan oluşan 9 aylık düzenli ve programlı bir şekilde eğitim görmekte ve hatta bazıları hafızlığa geçen öğrencilerde bulunmaktadır.

Tablo 88. Öğrencilerin Elif Cüzü veya Kur'an'ı Okuyabilme Düzeyi

Cami Kur’an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Sayı (N)	Yüzde (%)
Elif cüzü veya Kur’an-ı Kerim’i okuyabilme düzeyi	Elif cüzü	48	23,4
	Kur’an-ı Kerim	150	73,2
	Katılan	198	96,6
	Cevapsız	7	3,4
Toplam		205	100,0

Tablo 48’de görüldüğü gibi, öğrencilerin %73,2’si Kuranı Kerimi okuyabildiklerini belirtmişlerdir. Elif cüzünü okuyanların oranı ise %23,4’tür. Bu soruya 7 öğrenci cevapsız bırakmıştır. Veriler, Kuranı okuyanların çok yüksek oranda olduğunu göstermektedir. Bunun sebebi, araştırmanın kursların sonlarına doğru yapılmış olmasıdır. Zira öğrencilerin çoğu kursların sonlarına doğru Kuranı okumayı sökmüş olmaktadır. Tablodaki bu verilerin de gösterdiği gibi, hayatında hiç Arapça bilmeyen öğrencilerin Elif cüzünü bitirterek Kuranı okumasına, ezberlemesine ve hatta bazı öğrencilerin hafızlığa geçmesi elbette öğretmenlerin büyük katkısı vardır. Ama bazı öğrenciler kurslara gelmeden önce Elif cüzü ve Kuranı Kerimi öğrendikleri bilinmektedir.

2.7.9. Kur’an Okumada Öğrencilerin İlk Deneyimleri

Yukarıda da görüldüğü gibi, her yıl cami Kur’an Kurslarında okuyan öğrencilerin yarısından fazlası Kur’an okumayı öğrenmektedir. Kur’an okuyabilen öğrencilerin oranı bu şekilde ortaya konduktan sonra, "Kur’an okumayı ilk defa kimden öğrendiği?" sorusu akla gelmektedir. Söz konusu sorunun cevabını bulmak üzere cami Kur’an Kurslarına katılan öğrencilere, elif cüzü ve Kur’an’ı ilk defa kimden öğrendikleri ile ilgili “anne ve babamdan”, “camide/kursta hocadan”, “bir akrabamdan” ve başkalarından da öğrenmiş olabileceğinden “başka varsa yazınız” olmak üzere dört seçenekli bir soru yönetilmiştir. Bu soruya verilen cevapların dağılımı tablo 49’da gösterilmiştir.

Tablo 49. Elif Cüzü veya Kur'an'ın Öğrenilme Kaynağı

Elif cüzü veya Kur'an'ın öğrenilme kaynağı	Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
	Sayı (N)	Yüzde (%)
Anne ve babamdan	17	8,3
Camide/kursta hocadan	172	83,9
Bir akrabamdan	5	2,4
Medreseden	4	2,0
Arkadaşlarımdan	1	0,5
Katılan	199	97,1
Cevapsız	6	2,9
Toplam	205	100,0

Tablo 49'daki bulgulara göre öğrencilerin %83,9'u Kur'anı "cami veya kurs hocasından" öğrendiği belirlenmiştir. "Anne ve babasından" Kur'anı öğrenenlerin oranı ise %8,3'tür. "Bir akrabasından" Kur'anı okumayı öğrenen öğrencilerin oranı ise %2,4'tür. Altı öğrencinin cevapsız bıraktığı bu soruya "başka" seçeneğini seçerek ifade edenlere gelirse: "medreseden" öğrenenlerin oranı %2,4 iken, "arkadaşlarından" öğrendiğini söyleyen öğrenci ise sadece bir kişi olmuştur. Görüldüğü gibi, cami Kur'an kurs öğretmenlerinden Kur'anı öğrenen öğrencilerin sayısı en çok olduğu ve halk kurs hocalarına güvenerek çocuklarını ve hatta dinlerini öğrenmeleri için kendilerinin bile gittiği görülmektedir. Bağımsızlık aldıktan sonra Kazak gençleri dinlerini öğrenmek için her dini bilgisi olan bireylerden eğitim almaya koşması sonucunda vehhabilik, tekfirci, tebliği cemaati gibi birçok akımlara girdikleri görülmektedir. Adı geçen akımlara devlet tarafından yasaklama geldikten sonra İslam dinini öğrenmek isteyen bireyler dini bilgisi olan herkesten değil, KMDİB'na ait camilerdeki kurs hocalarından öğrenilmesi gerekliliği şartını getirdi.

2.7.10. Ezberlenen Dua, Ayet ve Sûrelerin Mealinin Okunması

Her iki Kur'an kursu öğrencileri eğitim almakta olan kurslarında birtakım dua, ayet ve sûreler ezberletilmekte olduğunu yukarıdaki tabloların verilerinden görülmektedir. Acaba, kurslara gelen öğrencilere bu ezberlemiş oldukları duaların, ayetlerin ve sûrelerin manalarını öğretiyorlar mı? Bu merak ettiğimiz sorunun

cevabını bulmak amacıyla her iki kursa da “Ezberlediğiniz dua, ayet ve sûrelerin manalarını okudunuz mu?” sorusunu yönelttik (Bkz. Tablo 50).

Tablo 50. Öğrencilerin Ezberledikleri Dua, Ayet ve Sûrelerin Mealini Okuyup Okumadıkları

Meal okuma durumu	Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Yaz Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
	Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
Hepsini okudum	39	19,0	53	23,6
Bazılarını okudum	141	68,8	158	70,2
Hiçbirini okumadım	19	9,3	11	4,9
Katılan	199	97,1	222	98,7
Cevapsız	6	2,9	3	1,3
Toplam	205	100,0	225	100,0

Görüldüğü gibi, ezberlenen dua, ayet ve surelerin hepsinin mealini okuyan öğrenci oranı cami Kur'an Kursunda %19, yaz Kur'an Kursunda ise %23,6 olmuştur. Bazılarını okuyanların oranı cami Kur'an Kursunda %68,8, yaz Kur'an Kursunda ise %70,2 gibi yüksek bir düzeyde iken, hiçbirini okumayan öğrenci oranı ise cami Kur'an Kursunda %9,3, yaz Kur'an Kursunda ise %4,9 oranındadır.

Tablodan da anlaşıldığı gibi, öğrencilere okutulan dua, ayet ve surelerin aynı zamanda meallerinin de okutulması gereğini ortaya koymaktadır. Kur'an, “ayetleri düşünülün ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye indirilmiştir.”¹²² Üzerinde düşünülmeden, okunanlardan ibret alınmadan sadece ezberlemek ve tekrarlamak suretiyle Kuranla birliktelik, Kuranın temel esprisine uygun değildir.¹²³ KMDİB, Eğitim Bölümü Başkanlığı tarafından birtakım tedbirler alarak bu konuda kurs öğretmenlerinin daha hassas davranmalarını sağlamaları gerekmektedir.

¹²² Sâd, 38/29; Kamer, 54/17;

¹²³ Emin Ay, *a.g.e.*, s. 139.

2.8. Sosyal İlişkiler Açısından Cami ve Yaz Kur'an Kursları Öğrencileri

2.8.1. Öğrenciler Arası Arkadaşlık İlişkileri

Arkadaş edinme, temel sosyal ihtiyaçlardandır. Bu ihtiyacın karşılanması huzur, güven ve psikolojik rahatlık sağlar. Karşılanmaması ise huzursuzluk ve gerginliğe sebep olur. Bundan dolayı yaz tatilinde sadece bir veya bir buçuk ay gibi kısa bir dönem eğitim aldıkları için özellikle yaz Kur'an Kursu öğrencilerine “Kurstaki öğrenciler arası arkadaşlık ilişkiler nasıldır?” sorusu sorulmuştur. Cami Kur'an Kursu öğrencilerine bu soruyu sormadığımızın nedeni, birçok cami Kur'an Kurslarında sınıfların olmayışından veya hocaların eksikliğinden dolayı büyük yaştaki yetişkinlerle beraber okumalarıdır. Tabii kendilerinden büyüklerle beraber eğitim aldıklarından dolayı ister istemez onların hal ve hareketlerinden etkilenmektedirler veya yaramazlık yaptığı zaman büyükler tarafından uyarılmaktadırlar. Ama yaz Kur'an Kurslarında durumlar çoğunlukla böyle değildir. Tablo 10'da de gösterdiği gibi yaz Kur'an Kurslarına katılanların çoğu küçük yaştaki çocuklar olduğu göstermektedir. Aşağıdaki Tablo 51'de bu soruya verilen cevapların dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 51. Yaz Kur'an Kurslarında Arkadaşlık İlişkiler

Yaz Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Sayı (N)	Yüzde (%)
Arkadaş ilişkileri	Çok iyi	136	60,4
	İyi	71	31,6
	Orta	14	6,2
	İyi değil	2	0,9
	Katılan	223	99,1
	Cevapsız	2	0,9
Toplam		225	100,0

Yukarıdaki bulgulara göre öğrencilerin %60,4'ü yaz Kur'an Kursundaki arkadaşlık ilişkilerinin “çok iyi”, %31,6'sı “iyi” olduğunu belirtmektedir. %6,2'si ilişkilerin “orta” olduğunu, %0,9'u “iyi olmadığını” ifade ederken, “%0,9'u fikir beyan etmemiştir.

Görülüyor ki, ankete katılan öğrencilerin, toplam %92'si arkadaşlık ilişkilerinin iyi bulmakta, %0,9'u ise iyi bulmamaktadır. Buna göre yaz Kur'an Kurslarındaki öğrenciler arası arkadaşlık ilişkilerinin iyi olduğu söylenebilir.

2.8.2. Camideki Cemaatin Öğrencilere Karşı Tutumu

Genellikle yaz Kur'an Kursları İlahiyat Meslek Yüksek Okulu Koleji ve hafızlık Kuran kurs binalarında yapılmaktadır. Ama cami Kur'an Kursları ise sadece caminin içerisindeki odalarının birinde veya caminin yanında ek olarak yapılan kurs binasında yapılmaktadır. Cami Kur'an Kursları cami ile bitişik olduğundan dolayı kurslara katılan öğrenciler sadece kendi akranlarıyla değil, aynı zamanda yetişkinlerle de bir araya gelmektedirler. Kurslarda öğrencilerin gürültü yapması ve camilerin kirletilmesi gibi sebepler öğrencilerin camilere girmeleri konusunda zaman zaman sıkıntılara sebep olmaktadır. Bundan dolayı sadece cami Kur'an Kursu öğrencilerine “camilerdeki büyükler/amcalar size nasıl davranıyorlar?” şeklinde bir soruyu yöneltilmiştir. Aşağıdaki Tablo 52’de soruya verilen cevapların dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 52. Camideki Cemaatin Öğrencilere Davranma Durumu

Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Sayı (N)	Yüzde (%)
Camideki cemaatin öğrencilere davranma durumu	Çok iyi	109	53,2
	İyi	87	42,4
	Kötü	2	1,0
	Çok kötü	6	2,9
	Katılan	204	99,5
	Cevapsız	1	0,5
Toplam	205	100,0	

Tablo 52’de görüldüğü gibi, öğrenciler bu soruya %53,2 oranında “çok iyi”, %42,4’ü “iyi” olduğunu, “kötü” davrandıklarını ifade edenler %1,0 (s=2) ve “çok kötü” davrandıklarını ifade edenler ise %2,9’dur. Bu soruya bir kişi cevapsız bırakmıştır. Küçük oranda da olsun kendilerine cami cemaatinin kötü veya çok kötü davrandıklarını söylemesi üzücüdür. Çünkü sigara, alkol, uyuşturucu gibi kötü

alışkanlık ile gasp ve şiddet olaylarının ilköğretim seviyesine kadar düştüğü ve yeni neslin sanal dünyaya yönelerek bireyselleştiği günümüzde din, iman ve ahlakî değerleri öğrenmek üzere camilerdeki Kur'an Kurslarına gelen çocuklara büyüklerin/amcaların kötü davranması hiç de iyi değildir.

Bundan dolayı cami büyüklerinin/amcaların öğrencilere karşı olumsuz davranma sebeplerini öğrenmek için kendilerine “Kötü davranıyorlarsa size göre sebepleri nelerdir?” şeklinde soruyu yönelttik.

Tablo 53. Cami Cemaatinin Öğrencilere Kötü Davranma Sebepleri

Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Sayı (N)	Yüzde (%)
Cami cemaatinin öğrencilere kötü davranma sebepleri	Camiyi kirletiyoruz	12	5,9
	Camide gürültü yapıyoruz	36	17,6
	Namazda yanlarına duruyoruz	6	3,0
	Katılan	54	26,3
	Cevapsız	151	73,7
Toplam		205	100,0

Tablo 53'te de görüldüğü gibi, cami Kuran kurs öğrencilerinin %17,6'sı “camide gürültü yaptıklarından”, %5,9'u “camiyi kirlettiklerinden” ve %3'ü “namazda yanlarında durduklarından” dolayı kendilerine kızdıklarını bildirmişlerdir. Bu soruya %73,7'si cevap vermemişlerdir.

Öğrencilerin gürültü ve camileri kirletme gibi uyarılmalarını ibadetlerini huzur içerisinde yerine getirilmesi açısından anlamak mümkün olabilir. Ama namazlarda yanlarında durmalarından dolayı kızmalarını iyi değildir. Öğrencileri olur olmaz şeylere cemaat tarafından devamlı uyarılmaları ve kendilerini incitecek sözler söylemeleri öğrencilerin hem camiye hem de yaşlılara karşı olumsuz bir düşünce içerisine girmelerine hatta camileri terk etmelerine sebep olabilir. Bundan dolayı cami Kur'an Kursu hocası veya imamı tarafından cami cemaatine öğrencilere karşı sıcak olmalarını, gürültü ve camiyi kirletme durumları olduğu zaman tatlı bir dille uyarılmalarını rica etmesi gerekir.

2.8.3. Öğrencilerin Aileleri Tarafından Ziyaret Edilme Oranı

Anne-babanın çocukları ile yakından ilgilenip ilgilenmediklerini öğrenmek için sorduğumuz “anne-babanız devamlı kursa gelerek eğitiminizi takip eder mi?” sorusuna öğrencilerin verdikleri cevapların dağılımı Tablo 54’te verilmiştir.

Tablo 54. Öğrencilerin Aileleri Tarafından Ziyaret edilme Oranı

Anne-Babanın Kursu Takip Etmesi	Cami Kur’an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Yaz Kur’an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
	Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
Sık sık gelir	29	14,1	57	25,3
Bazen gelir	77	37,6	63	28,0
Hiç gelmez	77	37,6	63	27,9
Başka şehirde yaşıyorlar. Uzak olduğundan kontrol edemiyor	9	4,4	12	5,3
Her ikisi de çalıştığından vakitleri yok	4	2,0	4	1,8
Katılan	196	95,6	199	88,4
Cevapsız	9	4,4	26	11,6
Toplam	205	100,0	225	100,0

Görüldüğü gibi, ankete katılan cami Kur’an Kursu öğrencilerinin %14,1’i; yaz Kur’an kursu öğrencileri ise %25,3’ü anne-babalarının kurslara sık sık geldiğini, cami %37,6’ı, yaz 28,0’ı bazen geldiğini ve hiç gelmiyor diyenler ise cami %37,6, yaz 27,9’u böyle cevap vermişlerdir.

Cevapların genellikle her iki kursa ta yarından fazlası “bazen gelir” ile “hiç gelmez” şıklarında toplandığı görülmektedir. “Bazen gelir” cevabını veren öğrencilerin anne-babaları muhtemelen öğrencinin herhangi bir problemi olduğunda veya toplantılara davet edildiğinde kursa gelmektedir. “Anne-babalarının hiç gelmediği” şeklinde cevap vermesi ise düşündürücüdür. Bu verilere göre şu sonuca varmak mümkündür. Bazı öğrenci velilerinin çocuklarının başarısından emin, bazılarının başka şehirde yaşadığından ve uzakta olduğundan, bazıları ise her ikisi de çalıştıklarından dolayı kurslara gelememektedir. Hâlbuki zaman zaman çocukların ders almakta oldukları eğitim kurslarını ziyaret etmek, hangi dersler görmekte olduklarını takip etmek ve bu ziyaretlerini ders saatleri dışında yapmaya çalışmak yerinde olur.

Nitekim Tablo 68’de öğretmenlerin %50,0’ı “bazen görüştiklerini”, %16,0’ı ise “hiç görüşmediği” cevabını vermeleri öğrenci velilerinin kursa pek gelmediklerini ortaya koymaktadır.

2.8.4. Cami Kur’an Kursları ve Yaz Kur’an Kurslarında Ders Harici Aktiviteler

Cami ve yaz Kur’an Kurslarını cazibeli kılan ve öğrencilerin yaptıkları (Kuran eğitimi) işten zevk almasını sağlayan sebeplerin başında öğrencilere yönelik düzenlenen sosyal ve kültürel aktiviteler gelmektedir. Kurs öğretmenleri düzenledikleri bu aktivitelerle öğrencilerin streslerini atlamalarını sağlayarak kursu cazibeli, öğrencileri de öğrenmeye hazır duruma getirmektedirler.¹²⁴ Aktiviteler, öğrencinin başarı heyecanını tetikleyerek eğitim-öğretimde geribildirim sürecini de olumlu yönde etkilemektedir. Dolayısıyla cami ve yaz Kur’an Kursu öğretmen ve öğrencilerinin birbirleriyle kaynaşmaları ve öğrencilerin sıkılmadan dini bilgileri öğrenmeleri açısından hoca ve öğrencilerin birlikte sosyal-kültürel etkinlikler yapmalarında fayda vardır. Böylece sert öğretmen imajını yerini, öğrencilerle gezip onların oyun ve heyecanına ortak olan, onlarla arkadaşça ve kardeşçe ilişkiler kuran öğretmen imajını bırakacak, bu da derslere olumlu yansıyacaktır.

Cami ve yaz Kur’an Kursunun eğitim-öğretim programı sonrası boş kalan vakitlerde öğrencilerin sosyal-kültürel etkinliklere katılıp katılmama ve ne gibi etkinliklerde bulduklarını öğrenmek gayesiyle öğrencilere “kursta ders harici hangi aktivitelerde bulunuyorsunuz?” şeklinde bir soru sorulmuştur. Verilen cevapların dağılımı tablo 55’te gösterilmiştir.

Tablo 55’in incelenmesinden de anlaşılacağı gibi, anket verilerine göre cami Kur’an Kurslarındaki öğrencilerin %42’si, yaz Kur’an Kurslarındaki öğrencilerin ise %40’ı “Kuran yarışması” cevabını vermişlerdir. Aynı soruya kurs harici aktivitelerden “geziyi” işaretleyen öğrencilerin cami Kur’an Kurslarındaki oranı %23,9 iken, bu oran yaz Kur’an Kurslarında %20,4 olarak tespit edilmiştir. Boş zamanlarda veya ders harici aktivite olarak “pikniğe” çıkmak istediklerini ifade eden öğrencilerin oranı ise cami Kur’an Kursunda %8,8, yaz Kur’an Kursunda ise

¹²⁴ Mürselov, *a.g.t.*, s. 107.

%12,4'tür. "TV izlemek isteyen" öğrenciler cami Kur'an Kursunda %4,9, yaz Kur'an Kursunda %9,9 olmuştur.

Tablo 55. Kursta Ders Harici Aktiviteler

Kursta ders harici aktiviteler	Cami Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler		Yaz Kur'an Kursuna Devam Eden Öğrenciler	
	Sayı (N)	Yüzde (%)	Sayı (N)	Yüzde (%)
Kur'an yarışması	86	42,0	90	40,0
Gezi	49	23,9	46	20,4
Piknik	18	8,8	28	12,4
TV izlemek	10	4,9	22	9,9
Spor yapmak	7	3,4	16	7,1
Ailesiyle ilgilenmek	3	1,5	1	0,4
Vaaz dinlemek	4	2,0	4	1,7
Kitap okumak	6	3,0	2	0,9
Yardımlaşma hizmetlerine katılmak	4	2,0	3	1,3
Gitmekte olduğu diğer kursların ödevlerine hazırlanmak	0	0	2	0,9
Katılan	187	91,2	214	95,1
Cevapsız	18	8,8	11	4,9
Toplam	205	100,0	225	100,0

Toplam olarak her iki Kur'an Kurslarından 29 öğrencinin cevapsız bıraktığı bu soruya cami Kur'an Kurslarından %11,4 oranındaki 24 öğrenci, yaz Kur'an Kurslarından ise %12,3 oranında 28 öğrenci "Başka" seçeneğini işaretleyerek şunları yazmışlardır: "*Spor yapmak / Vaaz dinlemek / Kitap okumak / Yardımlaşma hizmetlerine katılmak / Ailesiyle ilgilenmek / Gitmekte olduğu diğer kursların ödevlerine katılmak*" olduğunu belirtmişlerdir.

Cami ve yaz Kur'an Kurslarında düzenlenen sosyal aktivitelerin en yaygını Kur'an-ı Kerim yarışmalarıdır. Kur'an-ı Kerim yarışmaları iki kategoride yapılmaktadır. İlk kategori yüzüne ve tecvidli okumaktır. İkinci kategorisi ise ezberlediği süreleri ezbere okuma şeklindedir. Cami ve yaz Kur'an Kurslarında düzenlenen yarışmalar içerisinde Kur'an-ı Kerim yarışması öğrencileri tarafından en çok sevilen ve rağbet edilen yarışmalardır. Bunun da en başlıca nedeni öğrenciler Kur'an-ı Kerimi çok sevdiklerinden ve yabancı farklı bir dili öğrenmelerinden

dolayıdır. Nitekim tablo 55’te görüldüğü üzere kurs öğrencilerinin en çok sevdikleri aktivitenin Kur’an-ı Kerim yarışmaları olduğunu görüyoruz. Bununla birlikte, kurslarda öğrencilerin derslere olan morallerin yükseltmek açısından çeşitli etkinlikler ve yarışmalar düzenlenmektedir.

Cami ve yaz Kur’an Kurslarında öğrencilerin sosyal ve kültürel gelişimlerini sağlama ve tanışmaya yönelik düzenlenen aktiviteler içerisinde “gezi faaliyetleri çok önemsenmektedir. Gezi faaliyetlerinde öncelik olarak Kazakistan’ın milli v manevi kültürünün temsilcisi olan mekânlar (Hoca Ahmed Yesevi türbesi, tarihi camiler, medreseler ve müzeler) ziyaret edilerek öğrencilerin milli şuurla tanışmaları sağlanmaktadır. Cami ve yaz Kur’an Kurslarında milli ve kültürel değerleri tanıma adına düzenlenen geziler bir anlamda Kazak gençleri kendi örf ve adetlerinin İslam diniyle iç içe olduğunu öğrenmesi, milli değerlerini tanıma ve sahiplenmesinde yardımcı görevini üstlenmiştir.

Cami Kur’an Kursları Eylül ayının ortasına doğru başlayarak Mayıs ayının ortalarına doğru bittiğinden dolayı kurs öğrencileri hava şartlarından dolayı ilkbaharın sonlarına doğru pikniklere çıkmaktadırlar. Yaz Kur’an Kursları sadece yaz ayları içerisinde olduğundan dolayı hafta sonları pikniğe çıkmaya müsaittir. Cami ve yaz Kuran kurs öğretmenler, öğrencileri toplayıp şehir içerisinde bulunan bahçelere veya şehir dışında öğrencilerin dinlenebilecekleri serin ve manzaralı dağlık yerlere götürür ve burada pikniklerini yaparlar.

Cami ve yaz Kur’an Kurslarında eğitim-öğretimin verimliliğini ve cazibesini artıran diğer bir faktörün sesli ve görsel araç-gereçlerin gerekli durumlarda kullanılması olduğunu düşünüyoruz. Her iki Kur’an Kurslarının bazılarında bilgisayar, TV, projektör, kayıt cihazı gibi sesli ve görsel araç-gereçler bulunmaktadır. Bu araç-gereçlerle öğretmenler dini film, çizgi film veya KMDİB’ni bünyesinde çalışan din adamlarının vaazlarını izlettirmektedirler. Bazı öğretmenler sınıflarda kendi taşınabilir bilgisayarlarını kullandıklarını da gördük. Cami ve yaz Kur’an Kurslarının verimli ve ilgi çekici bir yer olmasını istiyorsak, öncelikle kursların modern araç-gereçlerle donatılması gerekmektedir. Böyle bir eksikliklerin bulunması kurslardaki maddi kaynak yetersizliğinden kaynaklandığı görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CAMİ VE YAZ KUR'AN KURSLARI ÖĞRETMENLERİNİN PROBLEMLERİ VE BEKLENTİLERİ

Bu bölümde, anketimizi cevaplayan 50 öğretmenin verdikleri cevaplar çerçevesinde onların problem ve beklentilerine yönelik konuları ele aldık.

3.1. Öğretmenlerin Mesleki ve Pedagojik Formasyonu

Cami ve yaz Kur'an Kurslarında öğretmenlik yapan ve genellikle “ustaz” unvanıyla anılan kurs hocalarının, mesleki formasyonları hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla kendilerine birtakım sorular yöneltilmiştir. Bu sorularla, öğretmenlerin mesleki formasyon açısından yeterli seviyede olup olmadıkları, bu konudaki çabaları, gayretleri ve nihayet eksikliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Zira mesleğinde iyi yetişmiş, nitelikli bir öğretmen, öğrencilerine daha faydalı olmaktadır. Öğretmenlerin mesleki formasyonu ile ilgili konuyu birkaç alt başlıkla ele almak istiyoruz.

3.1.1. Eğitimle İlgili Eserleri Okuma Durumu

Öğretmen, kendini yetiştirmek açısından mesleği ile ilgili gelişmeleri yakından takip etmesi gerekir. Aslında öğretmen denince akla “okuyan, bilgili insan” gelmektedir. Öğretmen, çok yönlü okuyup, yeni bilgiler kazanarak, yarının büyükleri olan gençlere anlatmalı, onları geleceğe yönelik olarak yetiştirmelidir.

Araştırmada cami ve yaz Kur'an Kursu öğretmenlerine “Psikolojik, Sosyoloji, Eğitim Psikolojisi ile Genel Öğretim Metotları ile ilgili eserler okuyor musunuz?” şeklinde bir soru sorarak, eğitim ile ilgili eserler okuyup okumadıklarını öğrenmek istedik. Verilen cevapların dağılımı tablo 56’da gösterilmiştir.

Tablo 56. Öğretmenlerin Eğitimle İlgili Eserleri Okuma Oranı

Psikoloji, Sosyoloji, Eğitim Psikolojisi ile Genel Öğretim Metotları ile ilgili eserler okuyor musunuz?	Sayı (N)	Yüzde (%)
Bunlarla ilgili neşriyatı yakından takip ediyorum	17	34,0
Bulursam okurum	9	18,0
Daha önce okumuştum, artık okumuyorum	17	34,0
Hiç okumadım	7	14,0
Toplam	50	100,0

Elde edilen sonuçlara göre, öğretmenlerin %34'ü, eğitimle ilgili eserleri bizzat takip etmek suretiyle okuduğunu; %18'i bulursa okuyacağını; %34'ü daha önce okuduğunu ve %14'ü hiç okumadığını ifade etmişlerdir.

Görüldüğü gibi, araştırmaya katılan öğretmenlerin yaklaşık üçte biri eğitimle ilgili eserleri yakından takip ederken, üçte biri de daha önce okuduğunu, artık okumadığını ifade etmiştir. Özellikle öğretmenlerin %14'ünün, eğitimle ilgili eserleri hiç okumadığını ifade etmesi dikkat çekicidir. Mesleki formasyonları açısından önemli etkileri olabilecek eserleri okumadıklarını belirtenlerin oranının yüksek oluşu çok düşündürücüdür. Bununla beraber “bulursam okurum” diyenlerin oranının çok yüksek oluşunu biz daha ziyade eğitimle ilgili eserleri yeterince okumadıkları şeklinde anlıyoruz. Çünkü bu ifade zımnen de olsa böyle bir düşünceni çağırıyor. Öte yandan bu durum, iyi niyetlerinden şüphe etmediğimiz Kur'an Kursu öğretmenlerinin, kitap okuma alışkanlığı edinmemelerinin bir sonucu olmalıdır.

Nitel araştırmada en sık kullanılan yöntem görüşme tekniğidir. Görüşme, insanların bakış açılarını, deneyimlerini, duygularını ve algılarını ortaya koymada kullanılan, oldukça güçlü bir yöntemdir. Görüşmede kullanılan temel yöntem sözlü iletişimdir.¹²⁵ Bu münasebetle, her iki kursun öğretmenleri ile yaptığımız görüşmelerde eğitimle ilgili eserleri okuyamadıklarını ve bunun nedeni olarak ise şunları söylediler:

“Pek vaktim olmuyor / Yeterli zamanımız olmadığı için / Kitap satın almakta zorluk çekiyorum, maddi durumum iyi değil / Bu kitapların faydalı olduğu şüphesizdir. Fakat devamlı okuyamıyorum / Bu gibi eserlerin okunmasına fazla ihtiyaç duymuyorum, sadece dini eserleri iyi bilmem yeterlidir / Kursta kaldığımız saatlerin hemen hemen bütün günümüzü doldurması, eş ve çocuklarımıza daha fazla zaman ayırmak bu tür eserleri yakından takip etmemize engel olmaktadır.”

Öğretmenlerin, eğitimle ilgili eserleri okuyamama sebeplerinden başta gelenlerinin, “maddi imkânsızlık”, “vakit yokluğu” ve “kendilerini direkt olarak ilgilendirmedeği ve ihtiyaç duymadığını” belirtmişlerdir. Öğretmenlerin hepsi

¹²⁵ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınevi, Ankara 2013, s. 46-47.

eğitimle ilgili eserleri okuyamamasında vakit yokluğu ve kendilerini ilgilendirmediği görüşünde olduğunu söylememiz yanlıştır. Zira insan eğitimiyle uğraşan her kişinin eğitime yönelik eserlerden nasibini alması gerektiğine inanıyoruz. Ancak maddi imkânsızlıklar konusunda öğretmenlerin haklı oldukları söylenebilir. Dolayısıyla, Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi Başkanlığı'nın, bu tür eserleri öğretmenlere uygun fiyatlara ulaştırmasının, meselenin çözümünde olumlu katkısı olacağı kanaatindeyiz.

Acaba bu öğretmenlerimiz, mesleklerinin en önemli kaynağı durumundaki Kur'an-ı Kerim'in mealini hangi oranlarda okumuşlardır? Bu konuda bir durum tespiti yapmak ve ona göre fikir beyan etmek daha uygun olacaktır. Bu sebeple öğretmenlere Kur'an mealini baştan sona okuyup okumadıklarını sorduk. Zira bu bizim için üzerinde durulması gereken önemli konulardan birisidir.

3.1.2. Öğretmenlerin Kur'an Mealini Baştan Sona Okuma Durumu

Araştırmamıza katılan öğretmenlere, “Kuran Mealini baştan sona okudunuz mu?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya verdikleri cevapların dağılımı tablo 57’de gösterilmiştir.

Tablo 57. Öğretmenlerin Kur'an Mealini Baştan Sona Okuma Oranı

Kur'an mealini baştan sona okudunuz mu?	Sayı (N)	Yüzde (%)
Evet	24	48,0
Hayır	26	52,0
Toplam	50	100,0

Tablo 57’de görüldüğü gibi öğretmenlerin %48’i Kur'an Mealini baştan sona okuduğunu, %52’si ise okumadığını belirtmiştir.

Tablonun incelenmesinden öğretmenlerin yarısından çoğunun kendileri için en önemli kaynak hükmündeki Kur'an mealini baştan sona okumadıkları anlaşılmaktadır. Bu durumda öncelikle meal okumaları tavsiye edilir. Çünkü öğrencilere sadece Kuran'ın okumasını ve ezberletilmesi değil, Kazakça anlamını ve onun hayata bakışının anlatılmasını gerekir. Bu durumda öğrencilere Kuran'ın

Kazakçasını okutacak bir öğretmenin öncelikle kendisinin okumuş olması gerekir. Bir bütün olarak Kuran kültüründen mahrum bir öğretmenin, öğrencisine hangi oranda faydalı olacağı tartışılabilir.

3.1.3. Öğretmenlerin Mesleki Formasyonları Hakkındaki Düşünceleri

Eğitim-öğretim faaliyetlerinde öğretmeni başarılı kılan önemli faktörlerden biri de, yeterli mesleki formasyona sahip olmasıdır. Araştırmada cami ve yaz Kur'an Kursu öğretmenlerine "Kur'an Kursu öğretmeni olarak kendinizi mesleki formasyon açısından nasıl görüyorsunuz?" sorusu sorulmuş ve bu soruya aşağıdaki tablodan da izlenebilen şu cevapları vermişlerdir (Bkz. Tablo 58).

Tablo 58. Öğretmenlerin Kendilerini Mesleki/Pedagojik Formasyon Açısından Değerlendirmeleri

Bir Kur'an Kursu öğreticisi olarak kendinizi mesleki formasyon açısından nasıl görüyorsunuz?	Sayı (N)	Yüzde (%)
Oldukça yeterli	20	40,0
Kısmen yeterli	27	54,0
Yetersiz	2	4,0
Katılan	49	98,0
Cevapsızlık	1	2,0
Toplam	50	100,0

Tablo 58'de görüldüğü gibi öğretmenlerin %40'ı mesleki formasyonlarının Kur'an Kursu öğretmenliği için "oldukça yeterli", %54'ü "kısmen yeterli" ve %4'ü "yetersiz" olarak cevap vermişlerdir. Bu soruyu 1 öğretmen de cevapsız bırakmıştır.

Cami ve yaz Kur'an Kursu öğretmenlerinin kendilerini mesleki yönden yeterli görmeleri önemlidir. Ancak bu soruya verilen cevaplar belki gerçeği tam olarak yansıtmayabilir. Zira kendini ehil gören veya görmeyen öğretmenin ölçüsünü bilmiyoruz. Cami ve yaz Kur'an Kursu öğretmenliği hakkındaki standartları çok yüksek olanlar, kendilerini yetersiz veya kısmen yetersiz görmüş olabilir.

Deneklerin mesleki formasyonları hakkındaki bu görüşleriyle öğretmenin tahsil seviyesi arasında bir ilişki olup olmadığının ilişkisini tespit etmemiz gereklidir.

3.1.4. Cami ve Yaz Kur'an Kursları Öğretmenlerinin Eğitim Durumu

Cami ve yaz Kur'an Kursu öğretmenlerinin eğitim durumu ne olması konusundaki görüşlerini tespit etmek açısından "Sizce cami ve Yaz Kur'an Kursu öğretmenlerinin eğitim durumu ne olmalıdır?" şeklinde bir soru yönelttik. İlgili soruya verdikleri cevaplardan şöyle bir tablo çıkmaktadır (Bkz. Tablo 59).

Tablo 59. Öğretmenlerin Eğitim Düzeyinin Ne Olması Gerektiği Konusundaki Görüşleri

Sizce Kur'an kursu öğretmenlerinin eğitim durumu ne olmalıdır?	Sayı (N)	Yüzde (%)
Hafız olmak şartı ile ilkokul mezunu da olabilir	3	6,0
İlahiyat Meslek Yüksek Okulu Mezunu (Medrese Koleji)	30	60,0
İslam Enstitüsü mezunu	5	10,0
İlahiyat Fakültesi mezunu	11	22,0
Katılan	49	98,0
Cevapsızlık	1	2,0
Toplam	50	100,0

Tablodaki değerlerin en yükseğinden başlayarak, öğretmenlerden %60'nın İlahiyat Meslek Yüksek Okulu (Medrese Koleji) mezunu olmaları gerektiğini ifade ettikleri görülmektedir. Ardından, sırasıyla %22'si İlahiyat Fakültesi, %10'u İslam Enstitüsü mezunu ve %6'sı ise "hafız olmak şartıyla ilkokul mezunu da olabilir" demektedirler.

Tam olarak %60 öğretmenin İlahiyat Meslek Yüksek Okulunu (Medrese Kolejini) ilk sırada belirtmeleri dikkat çekicidir. 2015 yılından günümüze kadar birkaç yıl olmasına rağmen, bu okulların kurs öğretmenlerinin gözündeki değerini de ortaya koymaktadır. İlahiyat Fakültelerinden mezun olanların bazılarının Yüksek Lisans, Doktora yapmak için eğitimlerine devam ettikleri görülmektedir. Çoğunluğu ise Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi Başkanlığına ait camilerde imam veya imam yardımcısı olarak atanmaktadır. Cami ve yaz Kur'an Kurslarında çoğunlukla İlahiyat Fakültesi mezunu değil, İlahiyat Meslek Yüksek Okullarından mezun olan öğrenciler, öğretmen olduklarından dolayı bu tablomuzdaki verilerin sonucu böyle çıkmış olabilir. Günümüzde cami ve yaz Kur'an Kurslarında öğretmen olarak atanmak için hafız olmak şartıyla ilkokul mezunu olmak yeterli değildir. Çünkü kurslara gelen öğrenciler, sadece Kur'an-ı Kerim hakkında soru sormuyorlar. Gelmiş oldukları

ortamlarının farklı farklı olmasından dolayı bilmedikleri soruları öğretmenlere gelerek sormaktadırlar. Bundan dolayı KMDİB tarafından senede bir defa tüm cami ve yaz Kuran kurs öğretmenleri, yazılı ve sözlü sınav olmaktadır. Bu sınavlardan geçemeyen öğretmenlerin öğretmenlik belgesi alınmakta ve kurslarda eğitim vermesi yasaklanmaktadır.

3.2. Kurs Öğretmenlerinin Ders İşleme Metotları

Toplumun aydınlatılmasından sorumlu bir eğitimci olan din görevlisi, dini bilgileri eğitimin ilke ve yöntemlerini dikkate alarak bireylere aktarmak durumundadır. Çünkü çeşitli yaş, cinsiyet ve kültür düzeyine sahip insanlara bilginin nasıl aktarılacağını bilmek, bilgiye sahip olmak kadar önemlidir.¹²⁶

Eğitim-öğretimde öğretmenin ders anlatımındaki başarısı, onun kullandığı eğitim teknikleriyle alakalıdır. Ders anlatım tekniğine vakıf ve çeşitli metotlardan haberdar olan öğretmenlerin başarılı olacağı düşünülebilir.¹²⁷ Yaygın din eğitimi kurumları olan cami ve yaz Kur'an Kurslarında, öğretmenlerin ders anlatırken uyguladıkları metotların öğrencinin derse olan ilgisi ve başarısını etkileyebileceği kanaatindeyiz.

Araştırmada cami ve yaz Kur'an Kursu öğretmenlerinin öğretim metotlarını öğrenmek istedik ve bu amaçla "genellikle dersi hangi metotla işlersiniz?" diye sorduk. Ankete katılan öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevapların dağılımı Tablo 60'da gösterilmiştir.

¹²⁶ Hüseyin Yılmaz, *Camilerin Eğitim Fonksiyonları*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013, s. 168.

¹²⁷ Emin Ay, *Problemleri ve Beklentileriyle Türkiye'de Kur'an Kursları*, Düşünce Kitabevi Yay., İstanbul 2005, s. 121.

Tablo 60. Ders İşleme Metotlarında Öğretmenlerin Görüşleri

Genellikle dersi hangi metotla işlersiniz?	Sayı (N)	Yüzde (%)
Ben anlatırım	14	28,0
Öğrencinin ne anladığını başkalarına anlatma metodu	4	8,0
Soru cevap metodunu uygulardım	8	16,0
Çeşitli öğretim metotları kullanırım	21	42,0
Dersin ilk yarısında yeni dersi anlatırım, diğer yarısında ise ev ödevini sorarım	1	2,0
Katılan	48	96,0
Cevapsız	2	4,0
Toplam	50	100,0

Tablodan da anlaşıldığına göre, öğretmenlerin %42'si dersi anlatırken çeşitli öğretim metotları uyguladıklarını ifade etmişlerdir. Her derse uygun gelecek ve her öğretmen tarafından kullanılacak standart bir metodun bulunduğunu farz etmek hatadır. Bir tek metoda bağlanmak ve tek metotla ders vermek, derste monotonluğa sebep olduğu gibi ve öğrencileri sıktığı için uygun düşmez. Bu sebeple “öğretimde metod değil metotlar vardır” gerçeğinden hareketle öğretmen, sınıfın seviyesine ve dersin yapısına uygun düşen bir metotla ders vermeli, metottan metoda geçebilme yeteneğini kazanmalı, zengin metot bilgisine sahip olmalıdır. Biliyoruz ki metod zenginliği, öğretimde rahatlık ve kolaylık sağladığı gibi, verimi de artırır.¹²⁸

Öğretmenlerin soru-cevap metoduna kullandıklarını ifade edenlerin oranı ise %16 olmuştur. Soru-cevap metodu, öğretmen öğrencilere birtakım sorular sorarak, aldığı cevapları eleştirerek öğrettiği bir metottur. Bu metod, öğrenciyi düşünmeye ve yeni fikir üretmeye sevk eder. Ancak bu metodun uygulanmasında cevap veremeyen öğrenciyi kırmamak ve öğrenciyi soru sormaya teşvik etmek, taltif etmek, başarılarını göstermek esası benimsenmelidir.¹²⁹

Kendisi anlatmak suretiyle takrir metodunu uygulayan öğretmenlerin oranına gelince %28 olmuştur. Anlatma metodu, öğretmenin veya öğretmen durumunda olan bir kimsenin, herhangi bir konuyu, bir sıra ve düzene göre karşısındaki kimselere, baştan sona kadar anlatmasıdır.¹³⁰ Anlatma metodunu, cami ve yaz Kur'an

¹²⁸ Bayraktar, *a.g.e.*, s. 88.

¹²⁹ Cavit Binbaşıoğlu, *Öğretim Metodu ve Uygulama*, Binbaşıoğlu Yayınevi, Ankara 1973, s. 147-149.

¹³⁰ Binbaşıoğlu, *a.g.e.*, s. 145.

Kurslarında Peygamberimizin (s.a.s.) hayatını anlatan Siyer ve Ahlak derslerinde kullanıldığı zaman daha etkili olduğu görülmektedir.

Anlatma metodunun etkili bir şekilde kullanılması için öğretmen, şu şartlara dikkat edilmelidir:¹³¹

1. Anlatma metodunda; öğretmenin ses tonu, hitabet gücü, jest ve mimiklerini iyi kullanması, süreyi ayarlaması önemlidir.
2. Anlatan kimse, çocukların ilgi duydukları konuları ve onların psikolojik durumunu daima göz önünde bulundurmalıdır.
3. Anlatımı sıkıcılıktan kurtarmak için harita, şekil, grafik, slayt, kısa video vb gibi görsel materyaller kullanılmalıdır.
4. Anlatan kimse, ara sıra öğrencilere de soru sormalı, onların anlama durumuna göre konuyu geliştirebilmelidir.
5. Anlatan kimse, tam yerinde ve zamanında bazı mimik ve jestleri de yapmalıdır.
6. Öğrencilere anlayabileceği düzeyde bol ve somut örnekler verilmeli, gerekli tekrarlar yapılmalıdır.
7. Anlatıcı zaman zaman heyecanlanmalı ve bu heyecanlar, dinleyici üzerinde olumlu etkiler yapabilecek şekilde olmalıdır.

Tablomuzda öğretmenlerin ders verirken kullandıkları metotların birisi de, “öğrencinin ne anladığını başkalarına anlatma metodudur.” Bu metodu derslerinde uygulayan öğretmenlerin oranı ise %8 düzeyindedir. Genellikle bu metot hafızası güçlü öğrencilerin konuyu ezberleyip, sınıfta aynen tekrarlaması şeklinde uygulanmaktadır. Böylece öğrencinin, kendini ifade gücünü ve hitabet becerisini geliştirmek de amaçlanmaktadır. “Başka varsa yazınız” şikkına %2 oranında “dersin ilk yarısında yeni dersi anlatırım. Diğer yarısı ise ev ödevini sorarım” şeklinde cevap vermiştir.

3.3. Öğretmenlere Göre Öğrencilerin Derslere Karşı Motivasyonları

Bundan önceki konuda, derslerin sınıfta işleniş metotları hakkında öğretmenlerin görüşlerine yer vermiştik. Şimdi de öğrencilerin derslere karşı ilgi seviyelerini tespit etmeye çalışacağız.

¹³¹ Binbaşıoğlu, a.g.e., s. 147.

Öğrencinin derse karşı ilgi duyması öğrenmede rahatlık ve kolaylık sağladığı gibi, bilginin kalıcı olmasını da sağlar. Öğrencinin derse devam etmesi, dersi dikkatle ve ilgiyle takip etmesi, öğretmene soru sorması, öğretmenin sorduğu soruya cevap vermesi, öğrencinin derse ilgi duyduğunun bir göstergesidir.¹³²

Öğrencilerin derse karşı ilgilerinin öğrenmek gayesiyle araştırmada Kur'an Kursu öğretmenlerine "Sizce öğrencilerin derse karşı ilgileri nasıldır?" diye sorduk. Verilen cevapların dağılımı Tablo 61'de gösterilmiştir.

Tablo 61. Öğretmenlere Göre Öğrencilerin Derslere Karşı İlgisi

Sizce öğrencilerin derse karşı ilgileri nasıldır?	Sayı (N)	Yüzde (%)
Oldukça iyi	22	44,0
Normal	26	52,0
Yetersiz	1	2,0
Hiç ilgileri yok	0	0
Katılan	49	98,0
Cevapsız	1	2,0
Toplam	50	100,0

Tablo 61'deki verilere göre öğretmenlerin %52'si öğrencilerin derse karşı ilgisini normal bulduğunu ifade etmiştir. Bu arada derse karşı ilgilerinin oldukça yüksek bulanlar %44, yetersiz bulanlar ise %2'dir. Bir öğretmen ise bu soruyu cevapsız olarak bırakmıştır.

Öğretmenlerin görüşlerini yansıtan bu bulgular, öğrencilerin derslere karşı ilgisinin yüksek düzeylerde olduğunu ortaya koymaktadır. Tablo 45'de öğrencilere aynı anlamdaki "derslere devam durumunuz nasıl?" sorusunu sormuştuk. Bu sorumuza öğrencilerde öğretmenlerini destekleyen oranlarda, derslere karşı ilgilerinin oldukça yüksek olduğunu ifade eder mahiyette cevaplar vermişlerdir. O halde denilebilir ki, anket uygulanan cami ve yaz Kur'an Kursu öğrencileri derslere arzu ve istekle devam etmektedirler.

¹³² Bayraktar, *a.g.e.*, s. 117.

3.4. Öğrencilerin Derslerdeki Başarı Durumu ve Başarısızlık Sebepleri

3.4.1. Öğrencilerin Derslerdeki Başarı Durumu

Öğrencilerin derslerdeki başarı durumunu tespit etmek amacıyla öğretmenlere “öğrencilerinizin derslerdeki başarı durumu nasıldır?” sorusu yönelmiş ve bu soruya verilen cevapların dağılımı tablo 62’de verilmiştir.

Tablo 62. Öğrencilerin Derslerdeki Başarı Durumu

Öğrencilerinizin derslerdeki başarı durumu nasıldır?	Sayı (N)	Yüzde (%)
Çok yüksek	10	20,0
Yüksek	15	30,0
Normal	24	48,0
Katılan	49	98,0
Cevapsız	1	2,0
Toplam	50	100,0

Tablo 62’de görüldüğü gibi, öğretmenlerin %48’i öğrenci ders başarılarının normal, %30’u yüksek, %20’si ise çok yüksek olduğunu belirtmiştir. Bu soruya bir öğretmen cevap vermemiştir. Tablodaki veriler, öğrencilerin derslerinde genellikle başarılı olduklarını, başarısız sayılabilecek öğrencinin yok diyebilecek derecede olduğunu göstermektedir.

Bu verilere rağmen, cami ve yaz Kur’an Kursu öğretmenlerinin normal olarak nitelendikleri öğrencilerinin içerisinde zayıf, başarısızları da olabilir.

3.4.2. Öğrencilerin Derslerdeki Başarısızlık Sebepleri

Öğrencilerin derse karşı ilgileri ve ders başarıları her ne kadar normal görülmüşse de (bkz. Tablo 61-62) öğretmenler bunu düşük olarak kabul etmektedir. Bu durum “eğer öğrencilerinizin ders başarı seviyesini düşük buluyorsanız, sizce bu başarısızlığın en önemli sebebi aşağıdakilerden hangisidir?” sorusuna bütün öğretmenlerin cevap vermesinden anlaşılmaktadır. Bu soruya verilen cevapların dağılımı tablo 63’te gösterilmiştir.

Bazı öğrencilerin derse isteksiz gelişi, araştırmaya katılan öğretmenlerin %38’ne göre öğrenci ders başarısının düşük olmasında ilk sırayı almaktadır. İhtimal olarak, bu öğrenciler ailesinin isteğiyle veya zoruyla geldikleri için kaydoldukları cami veya yaz Kur’an Kursunu beğenmemektedir (bkz. Tablo 23). Öğretmenlerin %22’ne göre ailenin öğrenci ile ilgisinin azlığı başarısızlığının ikinci sebebidir.

Tablo 63. Öğretmenlere Göre Öğrencilerin Derslerdeki Başarısızlık Sebepleri

Derslerdeki Başarısızlık Sebepleri	Sayı (N)	Yüzde (%)
Sınıfların kalabalık oluşu	5	10,0
Bazı öğrencilerin kursa isteksiz gelişi ve devamsızlığı	19	38,0
Derslerin ağır oluşu	1	2,0
Kursun fiziki yönden yetersiz oluşu	3	6,0
Ailenin öğrenci ile ilgisinin azlığı	11	22,0
Zeki ve başarılı öğrenciler devlet kurslarına gider, Kur’an Kurslarına diğerleri geliyor	1	2,0
Öğrencilerin birçoğunun elinde akıllı cep telefonunun oluşu	1	2,0
Bazı öğrencilerin hafızasının zayıf oluşu. Çoğunlukla küçük yaştaki öğrenciler	1	2,0
Hepsi	1	2,0
Katılan	43	86,0
Cevapsız	7	14,0
Toplam	50	100,0

Tablo 54’te de gördüğümüz gibi, öğrencilere ailelerinin kendilerini ziyaret edip etmedikleri hakkında soru sorduğumuzda yukarıdaki cevabı destekler nitelikte, her iki Kur’an kursu öğrencileri “bazen gelir” ve “hiç gelmez” şıkkını işaretleyerek, büyük bir oranda cevap verdikleri görülmektedir. Aslında, ailenin çocuklarıyla yeterince ilgilenmesi ve destek olması, onların ders başarılarını müsbet yönden etkilerken, yeterince ilgilenmemesi de başarısızlık sebeplerinden biri olmaktadır. Sınıfların kalabalık oluşunun öğrenci ders başarısına olumsuz yönde etkilediğini ifade eden öğretmenlerin oranı %10’dur.

Her iki Kur’an Kursu öğrencilerine (bkz. Tablo 31), kursta hoşlarına gitmeyen durumların neler olduğu sorumuza cami (%5,9) ve yaz Kur’an Kursu (%5,3) öğrencileri eşit derecede “sınıfların çok kalabalık olduğunu” beyan etmiştir.

Sınıftaki öğrenci sayısı öğretimin kalitesini etkilemektedir. Eğitimciler ideal bir sınıfın en az 20-22, en fazla 25-30 öğrenciden oluşabileceğini belirtmektedir. Kalabalık sınıflarda öğretmenin öğrencilerle tek tek ilgilenmesinin sınırlandığı bilinmektedir. Özellikle öğrenime veya camiye ilk başlayan öğrenciler öğretmen ya da hocalarının yakın ilgisine ihtiyaç duymaktadırlar. Bununla beraber kalabalık sınıflarda bireysel öğretim şansı azalmakta ve öğrencilerin kendi yeteneklerini ortaya koymaları zorlaşmaktadır. Ayrıca öğrenci sayısının artması sınıf düzeni ve disiplininin bozulmasına da yol açmaktadır. Bu nedenle ilk sınıflarda öğrenci sayısının az tutulmasında fayda vardır.

Kursun fiziki yönden yetersiz oluşu ise bir başka başarısızlık sebebi olabilir. Bu faktörün başarısızlıkta rolü olduğunu belirtenlerin oranı %6'dır. Daha öncede öğrencilere yönelik Tablo 31'de "kursta en çok hoşunuza gitmeyen durumlar hangisidir?" sorusuna "sınıfların yaz aylarında çok sıcak olduğunu, kış aylarında ise soğuk ve rutubetli olduğunu" ve "sınıflarda diz üstü oturarak" ders görmeleri ifade etmişlerdir. Hiç şüphesiz eğitim ve öğretim denildiğinde akla sınıf gelmektedir. Öğrenciler eğitim sırasında günün belirli bir dilimini sınıfta/camide geçirmektedirler. Sınıflar eğitim ve öğretim sürecindeki en önemli birimlerden biridir. Bu sebeple camilerin, camilerin bünyelerinde kurulan dersliklerin ve Kur'an Kurslarında eğitim ve öğretim için ortamların çekici, canlı, dinamik, bakımlı, tertipli ve temiz olmaları eğitimden beklenen hedeflerin gerçekleştirilmesinde önemli rol oynayacaktır. Bir eğitim-öğretim ortamının büyüklüğü, aydınlık oluşu, ısı, ışık, temizlik, kullanılan renkler, bakımlı veya bakımsızlığı, havadar veya basık oluşu, öğrenci sayısı, eşyaların dizilişi, eski veya yeni oluşları ve duvarlarda asılan panolar öğrenimi etkilemektedir.¹³³ Bundan dolayı cami ve yaz Kur'an Kurslarını yöneten idare bunlara dikkat etmelidir.

Öğretmenlere göre öğrencilerin ders başarısızlık sebeplerinden ilk dördü şöyle sıralanmaktadır:

- a. Bazı öğrencilerin derse isteksiz gelişi,
- b. Ailenin ilgisiz oluşu,
- c. Sınıfların kalabalık oluşu
- d. Kursun fiziki yetersizliğidir.

¹³³ Başkurt, *a.g.e.*, s. 183-184.

Bu soruyu 7 öğretmen cevapsız bırakırken, toplam %8 oranla “Başka” seçeneği seçerek, şunları yazmışlardır:

- a. Zeki ve başarılı öğrenciler devlet kurslarına gider, Kur’an Kurslarına diğerleri geliyor,
- b. Öğrencilerin birçoğunun elinde akıllı cep telefonunun oluşu,
- c. Bazı öğrencilerin hafızasının zayıf oluşu. Çoğunlukla küçük yaştaki öğrenciler,
- d. Bu söylenmiş olanların hepsi.

3.5. Öğretmenlerin Başarılı Öğrencileri Övme Durumu

Başarılı öğrenciyi derste övmek ve arkadaşlarına örnek göstermek, onu notla veya "aferin", "harikasın", "çok güzel bir cevap" vb sözlerle ödüllendirmek bir teşvik unsuru ve önemli bir öğrenme motifidir.¹³⁴ Bazı öğrencilerin ders başarıları, arkadaşlarına göre daha yüksektir. Üstün zeka yapısına sahip olmak, metotlu çalışmak, derse devam etmek, dersi ilgiyle izlemek ve tekrar etmek öğrenci başarısını artıran faktörlerden bazılarıdır.¹³⁵

Başarılı öğrencileri hangi oranda övdükleri ve arkadaşlarına örnek gösterdiklerini belirlemek amacıyla öğretmenlere “başarılı öğrencilerinizi derste över ve arkadaşlarına örnek gösterir misiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevaplara göre öğretmenlerin %42’si “sık sık över ve diğer öğrencilere örnek gösteririm” derken; %56’sı ise “ara sıra över ve diğer öğrencilere örnek gösteririm” cevabını vermişlerdir. İki öğretmenin cevapsız bıraktığı bu soruya “hiç övmem ve diğer öğrencilere örnek göstermem” diyenler hiç olmamıştır. %98 gibi yüksek bir oranla, öğretmenlerin öğrencilerini derste övdüklerini belirtmeleri sevindiricidir (Bkz. Tablo 64).

¹³⁴ Ali Göçer - Rahime Şentürk, "Türkçe Öğretmenlerinin Metin İşleme Sürecinde Kullandıkları Geribildirim Türlerine Yönelik Bir Araştırma", *Adıyaman Üniversitesi SBE. Dergisi*, sayı: 31, 2019, s.23.

¹³⁵ Bayraktar, *a.g.e.*, s. 112.

Tablo 64. Öğretmenlerin Derste Başarılı Öğrencileri Övme Durumu

Başarılı öğrencilerinizi derste över ve arkadaşlarına örnek gösterir misiniz?	Sayı (N)	Yüzde (%)
Sık sık över ve diğer öğrencilere örnek gösteririm	21	42,0
Ara sıra över ve diğer öğrencilere örnek gösteririm	28	56,0
Hiç övmem ve diğer öğrencilere örnek göstermem	0	0
Katılan	49	98,0
Cevapsızlık	1	2,0
Toplam	50	100,0

Öğrencilerin motive edilmeleri için basit ve herkesin yerine getirebileceği birçok yol bulunmaktadır. Mesela başarılı ve güzel davrananları sınıfın huzurunda övme, başı okşama, “aferin”, “bravo”, “sen başarısın”, “bunu başaracak güçtesin”, “sana başarı yakışır”, “başarmak için tekrar dene” ve “başaranları Allah sever” gibi usuller bunlardan sadece birkaçıdır. Bütün mesele öğrencileri öğrenmeye hazır hale getirmek ve öğrenilenleri kalıcı kılmaktır. Çünkü takdir edilen, övülen ve teşvik edilen öğrenciler daha kolay öğrenmektedir. Takdir, öğrencilerde haz, sevinç ve moral duygusunu uyarmakta ve öğrenilecek konuya karşı ilgi uyandırmaktadır. Bu şekilde başarılı olan öğrenci ise benlik ve kendine güven duygusu gelişmektedir. Övülme, amaca ulaşma, başarma, göze girme, beğenilme, sevilme, okşanma, bir imkâna kavuşma ve bir yarar sağlama gibi tüm uyarıcı ve pekiştiriciler öğrenciye haz verdiği oranda takdir ve ödüdür.¹³⁶

3.6. Öğrencilerle Diyalog Kurma ve İlgilenme Durumu

Eğitim-öğretim faaliyetinde öğretmen-öğrenci ilişkisinin sağlıklı ilişkiler içerisinde olması, bilgi aktarımının sağlıklı bir şekilde yürümesinin yanında öğrencinin şahsiyet formasyonu kazanmasında da önemli faktördür.¹³⁷

Diyalog kurma açısından öğrenciler ilk adımı öğretmenlerinden bekledikleri görülmektedir. O halde öğretmenin onlara karşı yumuşak davranması, güler yüz göstermesi, problemleriyle ilgilenmesi, adil davranması vb. öğrencilerin yaklaşmasına sebep olmaktadır. Denilebilir ki, öğretmen sınıfta olduğu kadar sınıf

¹³⁶ Başkurt, *a.g.e.*, s. 249.

¹³⁷ Emin Ay, *a.g.e.*, s. 113.

dışında da öğrencilerle birlikte olmaktan mutlu olmalıdır. Bu durum öğretmen ve öğrencilerin birbirlerini çok yönlü tanımalarına imkân verir.¹³⁸

Öğretmen-öğrenci münasebetlerinin en önemli prensibi, öğrencilerle sağlıklı bir diyalog ve iletişim kurabilmektedir. Araştırmada öğretmenlerin öğrencilerle diyalog kurma durumunu öğrenmek gayesiyle “öğrencilerle diyalogunuz nasıl?” sorusuna şu cevapları vermişlerdir (Bkz. Tablo 65).

Tablo 65. Öğretmenlerin Öğrencilerle Diyalog Kurma Durumu

Öğrencilerle diyalogunuz nasıl?	Sayı (N)	Yüzde (%)
Onlarla rahat diyalog kurabiliyorum	46	92,0
Zaman zaman diyalog kurmakta güçlük çekiyorum	3	6,0
Diyalog kurmayı gereksiz biliyorum	0	0
Katılan	49	98,0
Cevapsızlık	1	2,0
Toplam	50	100,0

Tablo 65’deki bulgulara göre öğretmenlerin %92 gibi büyük çoğunluğu öğrencilerle rahatça diyalog kurabildiğini, %6’ı diyalog kurmakta güçlük çektiğini ifade etmiştir. Bir öğretmenin cevapsız bıraktığı bu soruya “öğrencilerle diyalog kurmayı gereksiz biliyorum” diyenler hiç olmamıştır. Bu verilerden yola çıkarak cami ve yaz Kur’an Kursu öğretmenlerinin öğrencilerle rahat diyalog kurabildiklerini söyleyebiliriz. Böyle bir sonucun çıkması, öğretmenlerin kendi görevlerine olan bağlılıklarının ve üstün meslek sevgisinin bir sonucu olmalıdır.

Öğretmen-öğrenci diyalogunun hangi seviyede olduğunu tespit etmek ve önceki soruya verilen cevapları da kontrole tabi tutmak maksadıyla öğretmenlere “ders dışında öğrencilerle ilgilenir misiniz?” sorusu sorulmuştur. Aşağıdaki tablo 66’da bu soruya verilen cevapların dağılımı verilmiştir.

¹³⁸ Bayraktar, *a.g.e.*, s. 108.

Tablo 66. Ders Dışında Öğretmenlerin Öğrenciyle İlgilenme Durumu

Ders dışında öğrencilerle ilgilenir misiniz?	Sayı (N)	Yüzde (%)
Daima ilgilenirim	33	66,0
Bazen ilgilenirim	16	32,0
Pek ilgilenmem	0	0
Hiç ilgilenmem	0	0
Katılan	49	98,0
Cevapsızlık	1	2,0
Toplam	50	100,0

Tablo 66'dan anlaşıldığına göre, öğretmenlerin %66'sı öğrencilerle ders dışında da daima ilgilendiğini, %32'si ise bazen ilgilendiğini ifade etmiştir. Bu soruya sadece bir öğretmen cevapsız bırakmıştır. Dolayısıyla, öğretmenlerin cami ve yaz Kur'an Kursu öğrencileriyle oldukça yüksek düzeylerde ilgilendikleri ortaya çıkmaktadır.

Öğretmenin görevi ve sorumluluğu sadece ders saatlerinde ve sınıf içinde değildir. Onun görevi dersten sonra da devam etmektedir. Öğretmen öğrencileriyle ve onların problemleriyle ders dışında da gerektiği şekilde ilgilenmelidir.

3.7. Öğretilen Dua ve Sûrelerdeki Anlam İçeriğinin Sorgulanması

Daha önce de ifade edildiği gibi, öğrencilere öğretilen dua, âyet ve sûrelerin metinleri ile birlikte meallerini de okutmak cami ve yaz Kur'an Kurslarının amaçları arasında yer almalıdır.

Öğrencilere öğrettikleri dua, ayet ve sûrelerin manasını okutup okutmadıklarını öğrenmek gayesiyle öğretmenlere "Öğrencilerinize öğrettiğiniz dua, ayet ve sûrelerin meallerini de okutuyor musunuz?" şeklinde bir soru yönetilmiş ve üç kategoride cevap istenmiştir. Verilen cevapların dağılımı tablo 67'de gösterilmiştir.

Tablo 67. Dualar, Ayetler ve Surelerin Meallerinin Okutulma Oranı

Öğrencilerinize öğrettiğiniz dua, ayet ve sûrelerin meallerini okutuyor musunuz?	Sayı (N)	Yüzde (%)
Hepsini okutuyorum	25	50,0
Bazılarını okutuyorum	20	40,0
Okutmuyorum	5	10,0
Toplam	50	100,0

Tablo 67'deki bulgulara göre öğrencilerin %40'ı öğrettikleri dua, ayet ve surelerin metinleri ile beraber bazılarının meallerini de okuttuğunu; %50'si de hepsini okuttuğunu ve %10'u ise hiç okutmadığını ifade etmiştir. Bu beyanlara göre, %50 oranla hepsini okutuyorum diyenler çoğunluğu oluşturmaktadır. Ancak bize göre burada bir gizleme mevcuttur. Zira öğrencilerin, cami Kur'an Kursunda sadece %19'u, yaz Kur'an Kursunda ise sadece yaklaşık %24'ü öğrendiği dua, ayet ve surelerin mealini de okuduğunu, başka deyişle kendisine okutulduğunu ifade ettiği tablo 50'den anlaşılmaktadır. Bu durumda öğretmenlerin verdikleri cevaplarla öğrencilerin cevapları arasında bir eşitlik değil aksine bir tezat görülmektedir.

Son derece düşündürücü olan bu durum, hem cami ve yaz Kur'an Kurslarının gayesine, hem de Kur'an'ın genel mesajına ters düşmektedir. Gerçekte Kur'an, "ayetleri düşünülün ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye indirilmiştir."¹³⁹ Şu halde cami ve yaz Kur'an Kurslarında Kur'an'ın sadece metnini okutmak, öğretmek ezberletmek yeterli değildir. Ezberledikleri dua ve surelerin üzerinde düşünmeleri, manasını anlamaya çalışmaları gerektiğini öğretmelidir.

3.8. Cami ve Yaz Kur'an Kurslarında Okutulan Dersler

Cami ve yaz Kur'an Kurslarında şu anda, Kur'an-ı Kerim, İtikad, İbadet, Siyer ve Ahlak dersleri okutulmaktadır. Araştırmada öğretmenlerin okutulan ders çeşitleriyle alakalı düşüncelerini almak suretiyle onların eğilimlerini tespit etmeye çalıştık. Bu amaçla onlara "Kur'an Kurslarında okutulan ders çeşitleri ile ilgili düşünceniz nedir?" şeklinde bir soru yönelttik. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri cevapları aşağıdaki tablo 68'de gösterilmiştir.

¹³⁹ Sad, 38/29; Kamer, 54/17.

Tablo 68. Cami ve Yaz Kur'an Kurslarında Okutulmakta Olan Derslerle İlgili Öğretmenlerin Görüşleri

Kur'an Kurslarında okutulmakta olan ders çeşitleri ile ilgili düşünceniz nedir?	Sayı (N)	Yüzde (%)
Yeterli buluyorum	48	96,0
Yetersiz buluyorum	1	2,0
Katılan	49	98,0
Cevapsız	1	2,0
Toplam	50	100,0

Tablo 68'deki bulgulara göre öğretmenlerin %96'sı cami ve yaz Kur'an Kurslarında okutulmakta olan derslerin yeterli, %2'si yetersiz gördüğünü ifade etmiştir. Bu soruya 1 kişi (%2) cevapsız bırakmıştır.

Tablonun incelenmesinden anlaşıldığı gibi, öğretmenlerin yaklaşık hepsi diyebilecek oranda (%96) cami ve yaz Kur'an Kurslarındaki dersleri yeterli görmektedir.

Seçmeli dersler modern eğitimcilerin ısrarla üzerinde durduğu önemli bir meseledir. Zira ferdi farklar dolayısıyla, öğrencilerin her derse karşı kabiliyet ve yönelişi aynı değildir. Bu itibarla öğrencilerin mecburi dersler dışında kabiliyetlerine uygun ve ilgi duydukları bazı dersleri okuması öngörülmektedir.

Araştırmada öğretmenlere "Kur'an Kurslarında okutulmakta olan derslere ilaveten ve seçmeli olarak bazı dersler konulmalıdır, fikri size cazip geliyorsa bunlar hangileri olmalıdır?" diye sorduk ve bu derslerden üç tanesini yazmalarını istedik. Aşağıdaki Tablo 69'da öğretmenlerin seçmeli ders olarak verilebileceğini ifade etmiş oldukları derslerin önemlilerine göre verilmiştir.

Tablo 69. Okutulması İstenen Seçmeli Dersler

“Kur’an Kurslarında okutulmakta olan derslere ilaveten ve seçmeli olarak bazı dersler konmalıdır” fikri size cazip geliyorsa bunlar hangileri olmalıdır?	Toplam
Fıkıh Usulü	2
Aile İlmihali	2
Güncel Fıkıh Meseleleri	2
Çocuk Eğitimi	2
Tefsir	1
Hadis Usulü	1
Hadis Dersleri	1
Sahabeler Tarihi	1
İslam Âlimlerini Tanımak	1
Arap Dili	1
Din Sosyoloji	1
İslam - Örf Adet İlişkileri	1

Tablodan da görüldüğü gibi cami ve yaz Kur’an Kurslarında işlenmekte olan derslerin yeterli olduğunu söylemesine rağmen seçmeli ders olarak öğretmenler en çok Fıkıh Usulü, Aile İlmihali, Güncel Fıkıh Meseleleri ve Çocuk Eğitimi derslerinin okutulabileceğini yazmışlardır. Çünkü bu derslerin çok yazma sebepleri ders vermekte olan büyük yaştaki öğrenciler ve cami cemaati tarafından sık sık sorulan sorulardan dolayı diyebiliriz. Bu belirtilmiş olan konularda Kazakçaya tercüme edilmiş kaynak kitapların yok denecek kadar az olmasıdır. Yukarıdaki belirtilmiş olan seçmeli ders olarak verilen derslerle beraber Tefsir, Hadis Usulü, Hadis Dersleri, Sahabeler Tarihi, İslam Âlimlerini Tanımak, Arap Dili Din Sosyolojisi, İslam-Örf Adet İlişkileri gibi konuları da yazmış bulunmaktadırlar. Bu dersler cami Kur’an Kurslarını bitirdikten sonra devam etmek isteyen öğrenciler için İlahiyat Meslek Yüksekokullarında veya İlahiyat Fakültelerinde ders olarak verilmektedir. Bu sayılmış olan derslerin, cami ve yaz Kur’an Kurslarında sadece genel hatlarıyla hangi konuları kapsadığı noktasında öğrenciler bilgilendirilebilir. Ama bu derslerin, Kur’an Kurslarında seçmeli ders olarak bile okutulması onlara ağır gelir, diye düşünüyoruz.

3.9. Öğretmenlerin Sosyal İlişkiler Açısından Değerlendirilme Durumu

Bu konu altında öğretmenlerin meslektaşları ve öğrenci velileriyle olan diyalog seviyelerini tespit etmeye çalışacağız.

3.9.1. Öğrenci Problemlerinin Çözümünde Meslektaşlar ile İşbirliği Durumu

Öğretmen, bazen karşılaştığı öğrenci problemlerinin çözümünde zorlanabilir. Böyle bir durumda diğer öğretmenlerin yardımına başvurmak gerekir. Çünkü problemleri gerektiğinde başkalarının yardımıyla çözmeye çalışmak, zaman ve enerji kaybını önler. Bu durumda öğretmenler arası münasebetler gelişir. Zaten okul bir manada birlikte hareket etme ve beraber çalışmanın hâkim olduğu yer olmalıdır.¹⁴⁰

Bu konuda bilgi edinmek amacıyla öğretmenlere “Öğrenci problemlerinin çözümünde diğer hoca arkadaşlarınızla işbirliği yapar mısınız?” şeklinde bir soru yönelmiştir. Bu soruya verilen cevapların dağılımı tablo 70’de gösterilmiştir.

Tablo 70. Öğrenci Problemlerinin Çözümünde Öğretmenlerin İşbirliği Yapma Durumu

Öğrenci problemlerinin çözümünde diğer hoca arkadaşlarınızla işbirliği yapar mısınız?	Sayı (N)	Yüzde (%)
Sık sık	30	60,0
Bazen	14	28,0
Yalnız başıma halletmeye çalışırım	6	12,0
Öğrencilerin problemleriyle ilgilenmem	0	0
Toplam	50	100,0

Tablo 70’deki bulgulara göre ankete katılanların %60’ı öğrenci problemlerinin çözümünde arkadaşlarının desteğine sık sık başvurduğunu, bazen başvuranlar ise %28 oranında olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin %12’si öğrenci problemlerini yalnız başına çözmekte olduğunu ifade etmiştir.

Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi Başkanlığı’nın bünyesinde eğitim-öğretim vermekte olan cami ve yaz Kur’an Kursu öğretmenlerinin erkek ve bayan hocalar olmak üzere ayrı ayrı olarak her yıl seminerler gerçekleştirmektedirler. Bu

¹⁴⁰ Bayraktar, *a.g.e.*, s. 110.

seminerlerde yıllık ders müfredatları, hizmet içi karşılaşılan problemlerin değerlendirilmesi yapılmaktadır. Ayrıca, cami ve yaz Kur'an Kursu öğretmenlerine yönelik konferanslar da düzenlenmektedir. Bununla beraber cami ve yaz Kuran öğretmenleri, karşılaştığı öğrenci problemlerinin çözümünde kendi aralarında Watsapta açmış oldukları grupta paylaşarak derhal çözmeye çalışmaktadırlar.

3.9.2. Öğrencilerin Velileriyle Görüşme Durumu

Daha önceki tespitlerimiz doğrultusunda, öğrenci velilerinden cami ve yaz Kur'an Kurslarına ziyaret amacıyla veya çocuklarının eğitimini takip için sık sık gelenlerin oranının fazla yüksek olmadığını söyleyebiliriz (bkz. Tablo 48). Acaba bu şartlar altında öğretmenlerin öğrenci velileriyle görüşme durumları nasıldır? Bundan dolayı araştırmamıza katılan cami ve yaz Kur'an Kursu öğretmenlerinin velilerle görüşme sıklığını öğrenmek istedik ve bu amaçla kursa gelen velilerle görüşüp görüşmediklerini sorduk. Bu soruya verilen cevapların dağılımı tablo 71'de gösterilmiştir.

Tablo 71. Öğretmenlerin Velilerle Görüşme Durumu

Öğrenci velileri ile görüşmeler yapıyor musunuz?	Sayı (N)	Yüzde (%)
Onlarla sık sık görüşürüm	17	34,0
Bazen görüşürüm	25	50,0
Hiç görüşmüyorum	8	16,0
Toplam	50	100,0

Tablo 71'deki bulgulara göre, öğretmenlerin %50'si bazen görüştüğünü, %34'ü sık sık görüştüğünü ve %16'sı ise hiç görüşmediğini ifade etmiştir.

Velilerin cami ve yaz Kur'an Kurslarına gelmeyişlerinin çeşitli sebepleri olabilir. Bazı veliler, işlerinin çokluğu bazıları çekingenlikleri, bazıları da çocuklarına olan aşırı güven sebebiyle de gelmemiş olabilir. Hâlbuki zaman zaman gelip, öğretmenlerle görüşmesi, çocuklarıyla ilgili konularda onlarla işbirliği yapması ve fikir alışverişinde bulunması, velilerin önemli eğitim görevleri arasındadır. Velinin bu sıcak ilgisi ve eğitim kurumuna olan müsbet tavrı zamanla öğrenciyi de etkiler. Dolayısıyla bu durum, onda eğitim kurumunu, ders ve öğretmenlerini daha çok sevmesine sebep

olur. Neticede cami veya yaz Kur'an Kurslarını seven, öğretmenlerine yaklaşan öğrencinin, ders başarısı artar ve orada bulunmaktan zevk alır.¹⁴¹

3.10. Lojman Tahsisi

Araştırmamız Kazakistan'ın güney bölgesindeki Almatı, Taraz ve Çimkent şehir merkezlerinde bulunan cami ve yaz Kur'an Kurslarında yapıldığından dolayı, bu kurslarda çalışan öğretmenlerin ikamet ettikleri evin kendi evleri olup olmadığını öğrenmek için "Oturduğunuz ev kendi eviniz mi?" sorusunu sorduk. Bu sorunu sormamızın nedeni, büyük şehirlerde ev kiralarnın çok yüksek oluşu, öğretmenlerin maaşlarının az olmasından dolayı ekonomik sıkıntı çekebilir. Bu sıkıntılardan dolayı öğretmen sınıflarda ders verirken derse can gönüllüyle odaklanamaz. Böyle verilen dersin de verimliliği az olur. Yukarıdaki sorulan soruya öğretmenlerin verdikleri cevapların dağılımı tablo 72'de verilmiştir.

Tablo 72. Oturmakta Oldukları Evin Kendilerinin Olup Olmadığı

Kurs Öğretmenleri		Sayı (N)	Yüzde (%)
Oturmakta olduğunuz ev kendinizin mi?	Anne-babamın evi	14	28,0
	Kendi evim	6	12,0
	Lojman	16	32,0
	Kiralık	14	28,0
	Toplam	50	100,0

Tablo 72'deki verilere göre ankete katılan öğretmenlerin %32'si Kur'an Kursu lojmanlarında oturduklarını, %28'i anne-babasının evinde oturduğunu, %28'i kiralık evde oturduğunu ve %12'si ise oturduğu evi kendi evinin olduğunu ifade etmiştir.

Bazı Kur'an Kurslarında öğretmenler için yapılan lojman evlerin olduğu ve bu evleri evli olan öğretmenler için tahsis edildiğini görülmektedir. Kur'an Kursu lojmanlarında oturan öğretmenlerin ekonomik sıkıntı çekmediklerini ve Kur'an Kursuna yakın lojmanlarda oturduklarından dolayı öğrencilerinin denetimi, takibi ve çalıştırılması açısından da pratik birtakım faydaları olduğunu söylediler. Bazı Kur'an

¹⁴¹ Bayraktar, a.g.e., s. 95.

Kurslarında ek olarak kirada oturan öğretmenlere maaşının dışında yardım etmek amacıyla evinin kira parası verilmektedir. Aylık maaşına ek olarak oturduğu ev için kira parası almayan öğretmenlere gelince, aile geçimini sağlamak ve oturduğu evin kirasını bulmak için ders sonrası veya tatil günleri ek olarak çalışmak zorunda kaldıklarını ifade ettiler. Bu sıkıntıları önlemek için Kur'an Kursu binasını yapan iş adamları öğretmenler için de lojman evlerin yapmaları gerekir. Aksi takdirde ekonomik sıkıntı çektiklerinden dolayı öğretmenlerin başka işlere atanması devam eder ve Kur'an Kurslarında eğitim-öğretim verimliliği azalır.

3.11. Öğretmenlerin Mesai Dışında Herhangi Bir İşte İştigal Durumu

Sadece öğretmenler değil gerek özel gerekse devlet kurumlarında çalışanlar olsun mesai saatleri dışında ve tatillerde, ek bir iş yaparak aile bütçesine ekonomik katkı sağladığı görülmektedir. 31 erkek öğretmenin 23'ünün mesai dışında ek bir işle iştigal ettiğini, yine 19 kadın öğretmenin 6'sının mesai dışında ek bir işle iştigal ettiğini tespit ettik. Bu amaçla öğretmenlerimize “mesai saatleri dışında başka bir işte meşgul oluyor musunuz?” sorusunu sorduk. Bu soruya verilen cevapların dağılımı tablo 73'te verilmiştir.

Tablo 73. Öğretmenleri Başka Bir İşte Ek Olarak Çalışmaya İten Sebepler

Mesai saatleri dışında gelir getirici herhangi bir işle meşgul oluyor musunuz?	Sayı (N)	Yüzde (%)
Maaşımın azlığı	15	30,0
Çok boş vaktimin olması ve bunu değerlendirme isteğim	4	8,0
Başka bir işle meşgul olmuyorum	26	52,0
Katılan	45	90,0
Cevapsızlık	5	10,0
Toplam	50	100,0

Tablo 73'teki bulgulara göre, öğretmenlerin %52'si başka bir işle meşgul olmadığını, yaklaşık %38'i ise mesai saatleri dışında ayrıca bir işte meşgul olduğunu belirtmiştir. Bunların %30'u maaş azlığı, %8'i ise boş zamanlarını değerlendirmek amacıyla çalıştığını ifade etmiştir.

Bu verilere göre cami veya yaz Kur'an Kursu öğretmenlerinin başka bir işte çalışmaya iten en önemli faktör maaş azlığıdır. Özellikle kiraların yüksek olduğu büyük şehirlerde görev yapan öğretmenlerin daha çok yardıma muhtaç ve maddi

sıkıntı içinde oldukları ortadadır. Onları mesai saatler ve tatillerde çalışmaya iten asıl neden de budur. İkinci bir işte çalışan öğretmenlerin büyük bir kısmını oluşturanlar erkek öğretmenler olduğu tespit edilmiştir.

Cami ve yaz Kur'an Kursu öğretmenlerini lojmandan daha çok yararlanır hale getirmek, onlara hem mesleği sevindirecek hem de onların öğrenciye daha fazla zaman ayırmalarını sağlayacaktır.

TARTIŞMA

Bu bölümde, Kazakistan'ın güney bölgesinde (Almatı, Taraz ve Çimkent) yaygın İslam din eğitim merkezi olan cami Kur'an Kursları ve yaz Kur'an kurslarında görev yapan öğretmenlerin mesleki yeterlilikleri ve bu kurslarda eğitim gören öğrencileri ihtiyaç ve beklentilerine yönelik tartışmaya yer verilmiştir.

1. Öğrencilere Cami ve Yaz Kur'an Kursunda Rahatsızlık Veren Hususlarla İlgili Tartışma

Sınıfların büyüklüğü ve sınıftaki öğrenci sayısı öğretim kalitesini etkilemektedir. Eğitimciler, ideal bir sınıfın 18-20, en fazla 25-30 öğrenciden oluşması gerektiğini belirtmektedirler. Öğrenci sayısının azlığı öğretmenin meslekî açıdan işini kolaylaştırmakta, öğrencilerin dikkatinin kolay toplanmasına neden olmakta ve dikkatlerinin çabuk dağılmasını önlemektedir. Tablo 31'in incelenmesinden de anlaşılacağı gibi, cami ve yaz Kur'an Kurslarına katılan öğrencilerin, sınıfların kalabalık olması ve bazı derslerin çok zor olması" hoşlarına gitmemektedir. Cami veya yaz Kur'an Kurslarına gelmiş olan öğrenciler için işlenmekte olan ders programları yeniden gözden geçirilerek öğrencinin yaş seviyelerine uygun programların düzenlenmesi gerekmektedir.

Bu verilere göre, bazı kurslarda öğrenci psikolojisine uygun olmayan birtakım olumsuz şartlar içinde eğitim sürdürüldüğü akla gelmektedir. Çünkü sınıfların kalabalık oluşu, ders okutulan yerlerin soğuk, rutubetli veya çok sıcak olması ve öğrencilerin diz üstü oturarak ders görmesi kurstaki eğitimi sevmemeye, hatta ileri zamanlarda bırakmalarına neden olabilir.

Bu bulguları dikkate alarak, alınması gereken bazı tedbirleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Kalabalık olan sınıfları öğrencilerin başarı durumlarına ve yaşlarına göre sınıflara ayırarak, kursların bu noksanlıklarının giderilmesi gerekir.
2. Programın yeniden gözden geçirilerek öğrencinin bedenî ve zihnî gelişmesine uygun olmayan konuların çıkarılması gerekir.

3. Cami ve yaz Kur'an kurs binalarının kış ve yaz mevsimlerine göre hazırlıklı olması ve sınıfların öğrencilerin ders görmesine uygun olmasını sağlamak öğretimi olumlu etkileyecektir.

Sınıfların soğuk, rutubetli, havasız veya çok sıcak olması; elektriklerin sık sık kesilmesi, pencerelerin dar olması nedeniyle yeteri kadar Güneş ışığı almaması ve sınıfın aydınlık olmaması; bazı Cami Kur'an Kurslarında binaların eski, pencerelerin de yıpranmış, kışın soğuk olması, yazın ise pencereler açıldığında sınıfın yola yakın olması sebebiyle arabaların çıkardığı gürültü, okula/sınıfa yakın olan fabrikaların çıkardığı gürültü de öğrencilerin hoşuna gitmeyen hususlar arasında yer almaktadır. Bu tür olumsuz durumlar neticesinde, öğrenci derse konsantre olamamakta, bu da dersin verimini hem öğrenci hem de öğretmen açısından düşürmektedir.

Tablo 32'den anlaşıldığı gibi, öğrencilerin rahatsız olduğu bir diğer husus da (% 2,9) "ayakkabılarının yanlışlıkla giyildiği veya çalındığı" yönünde cevaplarıdır. Ders arası teneffüs zamanlarında oynamak veya ihtiyaçlarını gidermek için acele eden öğrenciler yanlışlıkla birbirlerinin ayakkabılarını giymektedirler. Bunun farkına varınca yanlışlıkla giymiş oldukları ayakkabıları teneffüs vaktinin bitiminde ya da ertesi gün geri getirmektedirler. Fakat ayakkabısı çalınan öğrenciler, bu durumdan oldukça rahatsız olmaktadır. Ayakkabıların yanlışlıkla giyilmemesi veya çalınmaması için öğrencilerin kendilerine ait dolapların yapılması veya başka çarelerin bulunması gerekmektedir.

Öğrencilerin beyanları doğrultusunda kendilerini rahatsız eden diğer bir husus da (% 2) "amcaların veya yetişkinlerin" kendilerine sert davranmalarıdır. Şehir merkezlerindeki insanların genel olarak kurallara ve disipline daha fazla itibar ettiklerini söylemek mümkündür. Bundan dolayı cemaatten bazıları, camide ders almakta olan öğrencilerin gürültüsünden rahatsız olduklarından dolayı onlara kızıyor olabilir. Elde ettiğimiz bu bulgulardan öğrencilerin bazılarının şu uygulamalardan da rahatsızlık duyduğu anlaşılmaktadır: "Öğretmen konuşurken talebelerin sık sık sözlerini kesmesi; lavabodaki suların soğuk olması; diğer grup öğrencilerin gürültü yapması."

Öğretmen ders anlatırken dersi anlamayan öğrenciler soru sormalıdır. Ancak başkalarına rahatsızlık verecek bir şekilde devamlı öğretmenin sözünü kesmesi de iyi bir davranış değildir. Öğretmenin bu durumda, başkalarına rahatsızlık verdiğini ve soru sormanın başkalarının da hakkı olduğunu tatlı bir dille uyarması gerekir. “Lavabodaki suların soğuk olmasından” rahatsızlık duyanlara gelince, cami lavabolarında genellikle kış aylarında sıcak su bulunmaktadır. Sonbahar ve ilkbaharın ortalarında bu sıcak sular, bazı camilerde elektrik faturalarından dolayı kesilmektedir. Bazı büyük yaştaki öğrenciler abdest almak için sıcak suyun bulunmamasından rahatsızlık duymaktadırlar. Çünkü Orta Asya Müslümanlarının geleneğinde abdest alacak su mutlaka sıcak olmalı kaidesi veya alışkanlığı vardır. Oysa abdest suyunun soğuk olması abdeste bir zarar vermez.

“Diğer grup öğrencilerinin gürültü yapmalarına” gelirsek, son zamanlarda inşa edilen camilerde Kur’an Kursu için ek olarak binalar ve lojmanlar yapılmaktadır. Ancak bazı camilerde böyle imkânlar olmadığı için kurs için sınıflar olmadığını ve namaz kılınan büyük salonda ders yapıldığını veya bazılarında bir-iki sınıfın olduğu görülmektedir. Genellikle dersler, namaz kılınan bölümlerde gruplar halinde yapıldığı zaman çok gürültü ve rahatsızlık vermektedir. Bunları önlemek için; iki gruba bölünen sınıfların derse gelme vakitlerinin ayrı ayrı yapılması veya derslerin namaz vakitlerinden sonra yapılması gerekir.

2. Öğrencilerin Cami ve Yaz Kur’an Kurslarındaki Öğretim Hakkındaki Görüşleriyle İlgili Tartışma

Sevgi ve saygı yoğunluklu kurs ortamı, kursa katılan öğrencilerin öğrenme istek ve heveslerini artırmakta, bu durum dersin işlenişine olumlu katkıda bulunmaktadır. Din öğretimini yapan öğretmenler, kurslara gelen öğrencilere sevgi ve şefkatle yaklaşmalı, öğrenciyi motive etmeli ve ders işlerken sevdirecek öğretmeli ve değişik öğretim tekniklerinden yararlanmalıdır.

Cami ve yaz Kur’an Kursu öğretmenlerinin iyi niyetli olmalarına rağmen, ders işleme yöntemleri bakımından bazı eksikliklerinin olduğu görülmüştür. Ayrıca “bir Kur’an Kursu öğretmeni olarak kendinizi meslekî formasyon açısından nasıl görüyorsunuz?” sorusuna öğretmenlerin % 54’ü “kısmen yeterli”, % 4’ünün ise

“yetersiz” gördüğü şekilde cevap vermesi, yukarıdaki neticeyi desteklemektedir (Bkz. Tablo 58).

Öğretmen, işleyeceği derse iyi hazırlanmalı ve öğretim materyallerinden (video, slayt, teyp vb.) yeterince istifade etmelidir. Bununla beraber, bir plan dâhilinde işlenmesi gereken derste, öğrencilere mümkün olduğu kadar adilane sorular sormalı, sınıfı harekete getirmeli, sadece belli sayıdaki öğrencilerin dersi işgal etmesine fırsat verilmemelidir. Öte yandan derste mümkün olduğu kadar yaşanmış örnekler sergilenmeli, kavramların somut örneklerle sunulmasına dikkat edilmeli, netice itibariyle öğrencilerin bütünü aktif ve dikkatli hâle getirilmelidir.

Öğrencilerin Cami Kur'an Kurslarında rahatsız oldukları ve hoşlanmadıkları hususlardan biri “arkadaşlarının kendilerine hocalık” yapmasıdır. Hiç şüphesiz sınıf içi disiplini sağlamak için gruplara birer başkan tayin etmek olumlu sonuçlar verebilir. Ama bazen ders vermek amacıyla, sınıf arkadaşlarından birinin öğretmen yerine geçmesi öğrenciler tarafından uygun bulunmamaktadır. Çünkü öğretmen rolünde olan öğrenci, sınıf arkadaşlarına üstünlük taslamaktadır. Bu ve benzeri yanlışların önüne geçilmesi için derslerin mutlaka hocalar tarafından verilmesi gerekmektedir. Öğrencileri ders işlenişinde rahatsız eden hususların bir diğeri “kısa bir ders için uzun süre beklemek”tir. Sınıfların kalabalık ve görevlinin tek oluşundan öğrenciler, ezberlemiş oldukları dualar, sûreler veya hazırlamış oldukları ev ödevlerini hocaya vermede uzun süre beklemek zorunda kalmaktadırlar. Öğretmenlerin öğrencilere daha fazla zaman ayırması, öğrencilerin motive edilmesi ve öğrencilerde keşfedilmeyen yeteneklerin ortaya çıkarılması bakımından çok önemlidir. Fakat fiziki yetersizlikler sebebiyle sınıfların kalabalık oluşu ne yazık ki öğrencilere ulaşmayı engellemektedir. Aynı durum yaz Kur'an Kurslarında da yaşanmaktadır. Bu sebeple söz konusu açığın giderilmesi için yardımcı hoca sayısının artırılması gerekmektedir. Anket bulgularında bazı “kurslarda plan program olmayışı” ile ilgili öğrencilerin hoşnutsuzluk oranı yüksek çıkmamıştır (% 8,8). Bunun nedeni olarak diyebiliriz ki, bazı cami Kur'an Kurslarında hocalar, kendi becerileri doğrultusunda bir plan ve program uygulamaktadırlar. Oysa Kazakistan Müslümanları Dinî İdaresi Eğitim Bölüm Başkanlığı tarafından hazırlanmış ve oy birliği ile kabul edilmiş olan camilerdeki Kur'an Kurslarının plan ve programları

vardır. Ancak bu sorun, programların uygulanmasında öğretmenlerin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 42’de görüldüğü gibi, 51 öğrencinin cevapsız bıraktığı “derslerin işlenişi ile ilgili aşağıdakilerin hangisi sizi en çok rahatsız ediyor” sorusuna toplam % 38,6 oranındaki 79 öğrenci “Başka” seçeneğini işaretleyerek şunları yazmışlardır: “Hepsi iyi” ve “Ders saatlerinin az olması” şeklinde ifade etmişlerdir. KMDİB Eğitim Bölüm Başkanlığı tarafından hazırlanmış olan programa göre cumartesi ve pazar günleri hariç haftanın her günü cami Kur’an Kurslarında ders verilmektedir. Yukarıda da açıkladığımız gibi hocaların yetersizliğinden ve sınıfların kalabalık oluşundan dolayı bir buçuk saatlik ders vakti bazen yetersiz kalmaktadır.

3. Cami ve Yaz Kur’an Kursu Öğretmenlerinin Mesleki ve Pedagojik Formasyonu İlgili Tartışma

Cami ve yaz Kur’an Kurslarında çoğunlukla ilahiyat mezunu değil, İlahiyat Meslek Yüksek Okullarından mezun olanlar öğretmen olduklarından bu tablomuzdaki verilerin sonucu böyle çıkmış olabilir. Günümüzde cami ve yaz Kur’an Kurslarında öğretmen olarak görev için hafız olmak şartıyla ilkokul mezunu olmak yeterli değildir. Çünkü kurslara gelen öğrenciler, sadece Kur’an-ı Kerim hakkında soru sormuyorlar. Farklı ortamlardan gelmiş olmaları nedeniyle, bilmedikleri soruları da öğretmenlere sormaktadırlar.

Tablo 58’de görüldüğü gibi öğretmenlerin % 40’ı mesleki formasyonlarının Kur’an Kursu öğretmenliği için “oldukça yeterli”, % 54’ü “kısmen yeterli” ve % 4’ü “yetersiz” olduğu cevabını vermişlerdir. Bu soruyu bir öğretmen de cevapsız bırakmıştır. Cami ve yaz Kur’an Kursu öğretmenlerinin kendilerini mesleki yönden yeterli görmeleri önemlidir. Ancak bu soruya verilen cevaplar gerçeği tam olarak yansıtmayabilir. Zira kendini ehil gören veya görmeyen öğretmenin kriterlerini bilmiyoruz. Cami ve yaz Kur’an Kursu öğretmenliği hakkındaki standartları çok yüksek olanlar, kendilerini yetersiz veya kısmen yetersiz görmüş olabilir.

Ankete katılanların mesleki formasyonları hakkındaki bu görüşleriyle öğretmenin öğrenim seviyesi arasında bir ilişki olup olmadığının ilişkisini tespit etmemiz gereklidir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin yaklaşık üçte biri eğitimle ilgili eserleri yakından takip ederken, üçte biri de daha önce okuduğunu, bu nedenle de artık okumadığını ifade etmiştir. Özellikle öğretmenlerin % 14'ünün, eğitimle ilgili eserleri hiç okumadığını ifade etmesi dikkat çekicidir. Mesleki formasyonları açısından önemli etkileri olabilecek eserleri okumadıklarını belirtenlerin oranının yüksek oluşu çok düşündürücüdür. Bununla beraber “Bulursam okurum” diyenlerin oranının çok yüksek oluşunu biz daha ziyade eğitimle ilgili eserleri yeterince okumadıkları şeklinde anlıyoruz. Çünkü bu ifade zımnen de olsa böyle bir düşüncüyü çağrıştırıyor. Öte yandan bu durum, iyi niyetlerinden şüphe etmediğimiz Kur'an Kursu öğretmenlerinin, kitap okuma alışkanlığı kazanmadıklarının bir sonucu olmalıdır.

Her iki kurs öğretmenleri ile yaptığımız görüşmelerde eğitimle ilgili eserleri okuyamama nedenleri olarak şunları söylediler:

“Pek vaktim olmuyor; Yeterli zamanımız olmadığı için; Kitap satın almakta zorluk çekiyorum, maddi durumum iyi değil; Bu kitapların faydalı olduğu şüphesizdir, fakat devamlı okuyamıyorum; Bu gibi eserlerin okunmasına fazla ihtiyaç duymuyorum, sadece dinî eserleri iyi bilmem yeterlidir; Kursta kaldığımız saatlerin hemen hemen bütün günümüzü alması, eş ve çocuklarımızla ilgilenme durumu, bu eserleri yakından takip etmemizde engel olmaktadır.

Öğretmenler, eğitimle ilgili eserleri okuyamama sebeplerinden başta gelen nedenleri olarak, “maddi imkânsızlık”, “zaman darlığı” ve “kendilerini direkt olarak ilgilendirmediği ve ihtiyaç duymadığı” görüşlerini belirtmişlerdir. Öğretmenlerin hepsi eğitimle ilgili eserleri okuyamamasında zaman darlığı ve kendilerini ilgilendirmediği görüşünde olduğunu söylememiz yanlıştır. Zira eğitimle uğraşan her kişinin, eğitime yönelik eserleri mutlaka okuması gerektiğine inanıyoruz. Ancak maddi imkânsızlıklar konusunda öğretmenlerin haklı oldukları söylenebilir. Kazakistan Müslümanları Dinî İdaresi Başkanlığı'nın, bu tür eserleri öğretmenlere uygun fiyatlarla ulaştırmasının, meselenin çözümüne olumlu katkısı olacağı kanaatindeyiz.

4. Cami ve Yaz Kur'an Kursu Öğretmenlerinin Ekonomik Durumlarının Mesleki Yeterliliğine Etkisiyle İlgili Tartışma

Bazı Kur'an Kurslarında öğretmenler için yapılan lojman evlerin olduğu ve bu evlerin, evli olan öğretmenler için tahsis edildiğini görülmektedir. Kur'an Kursu lojmanlarında oturan öğretmenler, ekonomik sıkıntı çekmediklerini ve Kur'an Kursuna yakın lojmanlarda oturduklarından dolayı öğrencilerinin denetimi, takibi ve çalıştırılması açısından da pratik birtakım faydaları olduğunu söylemişlerdir. Bazı Kur'an Kurslarında kirada oturan öğretmenlere maaşının dışında, ev kira parası da verilmektedir. Aylık maaşına ek olarak oturduğu ev için kira parası almayan öğretmenlere gelince, onlar aile geçimini sağlamak ve oturduğu evin kirasını bulmak için ders sonrası veya tatil günleri ek olarak çalışmak zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bu sıkıntıları önlemek için Kur'an Kursu binasını yapan iş adamlarının öğretmenler için de lojmanlar yapması gerekir. Aksi takdirde ekonomik sıkıntı çektiklerinden öğretmenlerin başka işlerde çalışmaları devam eder ve Kur'an Kurslarında öğretim verimliliği azalır.

Bu verilere göre cami veya yaz Kur'an Kursu öğretmenlerini başka bir işte çalışmaya iten en önemli faktör maaş azlığıdır. Özellikle kiraların yüksek olduğu büyük şehirlerde görev yapan öğretmenlerin, yardıma daha çok muhtaç ve maddi sıkıntı içinde oldukları ortadadır. Onları mesai saatleri dışında ve tatillerde çalışmaya iten asıl neden de budur. İkinci bir işte çalışan öğretmenlerin büyük bir kısmının erkek öğretmenler olduğu tespit edilmiştir. Cami ve yaz Kur'an Kursu öğretmenlerini lojmandan daha çok faydalanır hâle getirmek, onlara hem mesleği sevdirecek hem de onların öğrenciye daha fazla zaman ayırmalarını sağlayacaktır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

1. Sonuç

Araştırmamızın konusu olarak ele aldığımız “Kazakistan’da Yaygın İslam Din Eğitimi (Kazakistan’ın Güney Bölgesi Örneği)” adlı bu çalışmamızda, Almatı, Taraz ve Çimkent şehirlerindeki cami Kur’an Kursları ve yaz aylarında gerçekleştirilmekte olan yaz Kur’an Kursları araştırma alanı olarak seçilmiştir. Adı geçen şehirlerdeki kursların, öğrenci ve öğretmenlerine uygulanan anketlerin değerlendirildiği bu araştırmada, Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi Başkanlığı’na bağlı tüm cami ve yaz Kur’an Kurslarının eğitim-öğretim programları, problemleri ve beklentileri incelenmiş ve ulaşılan sonuçlar aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır.

1. Kazakistan topraklarında yaşamakta olan halk kendi dinleri hakkında doğru bilgi sahibi olmak için Eylül-Mayıs arası dokuz ay devam eden cami Kur’an Kurslarına katılmaktadırlar. Cami Kur’an Kurslarına sadece büyük yaşta olan kişiler değil okul yaşındaki öğrenciler de katılmaktadır. Okula devam eden birçok öğrencinin yaz tatillerinde ve cami Kur’an Kurslarına katılmayan bazı büyük yaştaki kişiler ise yaz Kur’an Kurslarına katılmaktadırlar.

2. Anket verilerine dayanarak diyebiliriz ki, kurs binalarının yetersizliği, eğitim-öğretim ortamının olumsuzlukları ve cami çevrelerinin uygunsuzluğu öğrencilerin cami ve yaz Kur’an Kurslarına seveerek ve isteyerek gelmelerine engel olmamıştır. Bir başka ifadeyle, isteyerek ve seveerek cami ve yaz Kur’an Kurslarına katılanların kursta karşılaşılabilecekleri sorunlar ve problemler onların öğrenme azimlerine engel olmamıştır.

3. Öğrencilerin büyük çoğunun cami ve yaz Kur’an Kurslarına katılmalarına anne, baba, dede, nine, yakın çevre ve mahalle çocuklarının etkisi olmakla birlikte anket verilerine göre, kendi istekleriyle isteyerek geldiği ve bu kurumları benimsediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

4. Anne-babaların tahsil seviyesi ve ekonomik durumlarının düşüklük ya da yükseklik, kursa katılımda öğrencilerin tutum ve davranışlarına yansımadığını görülmüştür.

5. Ankete katılan öğrenciler cami ve yaz kursunda en çok sevdikleri dersin Kur'an-ı Kerim olduğunu belirtmişlerdir. Bunun sebebi Kur'an-ı Kerim dersinin kursun ilk aşamasında verilen ders olması ve kursa gelen öğrencilerin de kursu daha çok Kur'an-ı Kerim öğrenme amacıyla geliyor olmasıdır. Nitekim Kur'an Kursuna katılan öğrencilerin düşüncesinde Kur'an okumayı öğrenerek İslam dini hakkındaki birçok şeyi de öğreneceği düşüncesi vardır.

6. Ailelerin cami ve yaz Kur'an kurslarında okuyan çocuklarının eğitim düzeyinin ne seviyede olduğunu öğrenmek için okulu ziyaret etme oranının yetersiz düzeyde olduğu görülmektedir. Ziyaret eksikliğinde her ne kadar köylerin şehirlere uzaklığı bir gerekçe olarak düşünülmüş ise de öğrenci ve öğretmenlerin ortak görüşleri doğrultusunda bu ilgisizliğin, öğrenci üzerinde olumsuz yönde etkili olduğu görülmüştür.

7. Her iki Kur'an Kursu öğrencileri tarafından "memnun olmadığını" belirtenler olmamıştır. Bununla birlikte, "rahatsızlık veren bir hususun olmadığı" ve arkadaşlık ilişkilerinin de çok iyi olduğunu ifade etmişleridir.

8. Her iki Kur'an Kursu öğretmenleri öğrencilerle rahatlıkla diyalog kurabildiği, öğretmen-öğrenci diyalogunun çok iyi bir seviyede olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, öğretmenler öğrencileriyle daima ilgilendiğini ve öğrencilerin de bu ilgiden memnun kaldıkları görülmektedir. Nitekim kurs öğretmenlerinin öğrencilere yakın olması, onlara samimi ve şefkatle yaklaşması ve onlara ilgi göstermesi kursa katılan öğrencilerin derslere karşı ilgi ve dikkatlerini artırmaktadır. Bu da öğrencilerin kurstaki başarı düzeylerini yükseltmektedir.

9. Öğrencilerin hatalı davranışları karşısında öğretmenler, sınıf dışında hatasını gizlice kendisine söyleyerek nasihat ettiklerini ya da isim vermeden ikaz ettiklerini ifade etmişlerdir. Öğrenciler ise, bu gibi durumlarda, öğretmenlerinin önce tatlı bir dille ikaz ettiği, sonra nasihat ettiğini, bazen ceza kullandığını, bazen de dövdüğünü belirtmişlerdir. Öğrenciler hatalı davranış sergilediğinde veya derslerinde tembellik yaptığında dayak cezasını kullanan pek çok eğitim kurumunun halen var olduğu bir realitedir. Ama Kur'an öğretimini yapan kurumlar, böyle bir ceza türünü hiç kullanmamaları gerekir. Yoksa öğrencilerin Kuran'dan soğumaya ve dine karşı nefretin doğmasına sebep olabilir.

10. Cami ve yaz Kur'an Kurslarında eğitim-öğretimi olumlu etkileyen faktörlerle beraber olumsuz yönde etkileyen faktörlerin de bulunduğu görülmektedir. Bazı cami ve yaz Kur'an Kurslarının cami ve cami çevrelerinde yapılması nedeniyle sınıflarda yeteri kadar eğitim-öğretim araç-gereç ve materyalinin bulunmadığı, kış aylarında sınıfların nemli, yaz aylarında ise çok sıcak olduğu, sınıfların çok kalabalık olduğu, yeterince ışıklandırılmamış olması ve öğrencilerin sınıflarda diz üstü oturarak ders yapıyor olmaları eğitimi olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Sınıfların yeterli araç gereçle donatılmamış olması, aynı zamanda kurs eğitimcisinin de derslerde değişik materyaller kullanamaması sebebiyle dersler ağırlıklı olarak takrir ve ezber metodu kullanılarak işlemektedir.

11. Dua, ayet ve surelerin meallerinin okuma ve okutulma oranlarındaki bulgular tatmin edici düzeyde olmadığı görülmektedir. Bu durumda öncelikle cami ve yaz Kur'an Kursu öğretmenleri Kur'an'ın mealini okumaya öğrencilere teşvik etmelidir. Çünkü öğrencilere sadece Kur'an'ın okumasını ve ezberletilmesi değil, Kazakça anlamını ve onun hayata bakışının anlatılması gerekir. Bu durumda öğrencilere Kur'an'ın Kazakçasını okutacak bir öğretmenin öncelikle kendisinin okumuş olması gerekir.

12. Araştırmamızda, öğretmenlerin büyük çoğunluğunun üniversite ve medrese İslam kolejlerinden mezun olduğu görülmektedir. Ancak, öğretmenlerin büyük çoğunluğu eğitimle ilgili neşriyatı takip etmedikleri tespit edilmiştir. Öğretmenlik yenilik ister, yeni gelişmeleri takip ister. Öğretmen, özellikle kendi mesleği ve eğitim alanında yazılan kitaplar ve dergileri yakından takip etmelidir. Öğrencileri geleceğe iyi hazırlamanın yolu, yeni gelişmeleri öğrenmeye bağlıdır.

13. Araştırmada elde edilen bulgulara göre öğretmenlerin birçoğu mesai saatleri dışında ayrıca bir işte meşgul olduğunu belirtmiştir. Cami veya yaz Kur'an Kursu öğretmenlerinin başka bir işte çalışmaya iten en önemli faktör maaş azlığıdır. Özellikle kiraların yüksek olduğu büyük şehirlerde görev yapan öğretmenlerin daha çok yardıma muhtaç ve maddi sıkıntı içinde oldukları ortadadır. Onları mesai saatler ve tatillerde çalışmaya iten asıl neden de budur. Şunu söyleyebiliriz ki, cami ve yaz Kur'an Kursu öğretmenlerini lojmandan daha çok yararlanır hale getirmek veya

maaşlarına ek olarak ev kira parasını tahsis etmek onlara hem mesleği sevdirecek hem de onların öğrenciye daha fazla zaman ayırmalarını sağlayacaktır.

2. Öneriler

Araştırmamızın sonucunda Kazakistan'ın güney bölgesinde cami ve yaz Kur'an Kurslarında sınıf içi, sınıf dışı bazı problemlerin var olduğu ve eğitim materyali yetersizliği tarafımızca tespit edilmiştir. Bundan dolayı, yaygın İslam din eğitim ve öğretimi alanında faaliyet göstermekte olan cami ve yaz Kur'an Kurslarındaki eğitim-öğretimin daha başarılı ve verimli hale gelebilmesi ve var olan problemlerin de çözümü için ilgililerin dikkatine sunduğumuz bazı öneriler şunlardır:

1. Cami ve yaz Kur'an Kursu müfredatının öğrencilerin yaş durumu, bilgi seviyesi ve yaşadığı çevre göz önünde bulundurularak "ihtiyaçlar doğrultusunda program geliştirme" ilkesinden hareketle yeniden gözden geçirilebilir.

2. Her iki Kur'an Kurslarında eğitim vermekte olan öğretmenlere kendilerini geliştirmesi açısından mesleki ve pedagojik yönden kaliteli bir eğitim almaları amacıyla KMDİB'ı tarafından hizmet içi eğitim kursları düzenlenebilir.

3. Öğrencilerin öğretmenlerinin özellikle güler yüzlü, yumuşak huylu, sevecen, anlayışlı, yardımsever, öğrenciyi olumlu yönde teşvik etmesi ve cesaretlendirmesi vb gibi özelliklere sahip olan öğretmenleri rol model aldıkları görülmüştür. Bundan dolayı, kurs öğretmenleri öğrencilere değerleri kazandırabilmesi için, her şeyden önce kendisinin olumlu değerlere sahip olması gerekmektedir. Çünkü değerler yaparak ve yaşayarak kazanılır.

4. Çeşitli zorluklara rağmen büyük fedakârlıklarla görev yapan cami ve yaz Kur'an Kursu öğretmenlerinin aylık maaşlarının yükseltilmesi, lojman tahsisi gibi konulardaki problem ve beklentilerinin çözümü yönünde adımlar atılabilir.

5. Öğrencilerin başarılı olması açısından öğretmenler velilerle sürekli irtibatı kesmemesi ve cami veya yaz Kur'an kurslarının önemi konusunda velilerle seminerler düzenleyebilir.

6. Her iki kursta da yeterli araç-gerecin olmaması sebebiyle, bölgede tüm kurs öğretmeni ve öğrencilerinin yararlanabilmeleri için kütüphane, kantin, bilgisayar odaları açılabilir.

7. Öğrenci-halk bütünleşmesini sağlamak ve halkın Kur'an Kurslarını tanınmasına ve benimsemesine zemin hazırlamak amacıyla zaman zaman kurslarda çeşitli programlar düzenlenebilir.

8. Cami ve yaz Kur'an Kurslarındaki eğitim-öğretim faaliyetini KMDİB veya İl Müftülükleri tarafından yönlendirici nitelikte sık sık denetimden geçirebilir.

9. Cami veya yaz Kur'an kurslarının çevresi, öğrencilerin dinlenebilecekleri ve günlük ihtiyaçlarını giderebilecekleri şekilde düzenlenebilir.

KAYNAKÇA

- ABDESHOV**, Talgat, "*Kazak Halkının Din Algısı ve Din Eğitimi Beklentileri*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Ün. SBE, Konya 2015.
- ABDRAMANOV**, Erbol, *Halk Dindarlığı ve Dini Gelenekler (Hoca Ahmet Yesevi Örneği) Kazakistan'da Din Eğitim-Öğretim Meseleleri Sempozyum Bildirileri*, Turan Yayınevi, Türkistan, 2011.
- AKİNER**, Shirin, *Sovyet Müslümanları*. (trc: Tufan Buzpınar, Ahmet Mutlu), İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.
- AKNAZAROV**, Husayın, *İslam Dini cane Ömir Şındığı (İslam Dini ve Hayatın Gerçekleri)*, Kazakistan Yayınevi, Almatı, 1977.
- , *Kazakistan'da İslam Dininin Yayılış Özellikler*, Kazak Bilim Yayınevi, Almatı, 1986.
- ALTINDAL**, Aytunç, *Vatikan ve Tapınak Şovalyeleri*, Yeni Avrasya Yayınları, Ankara, 2002.
- ANUARBEKOV**, Aset, *Kazakistan'da Misyonerlik Faaliyetleri*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE., Konya, 2008.
- AY**, M.Emin *Problemleri ve Beklentileriyle Türkiye'de Kur'an Kursları*, Düşünce Kitabevi Yayın, İstanbul, 2005.
- AYDIN**, M. Şevki. *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu*, DİB Yayınları, Ankara, 2010.
- , "Muallim Peygamberler", *Erciyes Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 9, 1996.
- BALTACI**, Cahit, "İslam Medeniyetinde Cami", *Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, sayı: 3, 1985.
- , *Din Eğitimi Açısından Kuran Öğretimi ve Yaz Kur'an Kursları*, DEM Yayınları, İstanbul, 2013.
- BAŞKURT**, İrfan, *Din Eğitimi Açısından Kuran Öğretimi ve Yaz Kur'an Kursları*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013.
- BAYRAKTAR**, Faruk, *Eğitim Kurumu Olarak Kur'an Kursları Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul, 1992.
- BAZARROV**, Mustafa, *Sovetskaya Religioznaya Politika ve Srednii Azii (Orta Asya'daki Sovyet Din Politikası)*. Moskova: Sentralnaya Azya i Kavkaz, 1997.

- BENNİGSEN**, Alexandre - **LEMERCİER**, Chantal, *Sufi ve Komiser, Rusya'da İslam Tarikatları*, (çev. Osman Türer), Akçağ Yayınevi, Ankara, 1988.
- BEYLUR**, Suat, "Kazakistan'da Din-Devlet İşlerini Etkileyen Faktörler", *Avrasya Etütleri Dergisi*, c. 56, sayı: 2.
- BEYSENOV**, Bagdat, *Kazak Mütefekkirleri Din Hakkında*. Almatı: Kokciyek Yayınevi, 2012.
- BEZERTİNOV**, Rafael, *Tengrianstvo- Religia Turkov i Mongolov*. Naberejniye: Ayaz Yayınevi, 2000.
- BİLGİN**, Beyza ve Mualla SELÇUK, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, Akid Yayınları, Ankara, 1991.
- BİNBAŞIOĞLU**, Cavit, *Öğretim Metodu ve Uygulama*, Binbaşioğlu Yayınevi, Ankara 1973.
- BORBASOVA**, Karlıgaş, - Abjalov, Sultanmurat, "Genel Hatlarıyla Laiklik ve Din-Devlet İlişkileri", *Kazakistan ve Türkiye'de Din-Devlet İlişkisi*, İFAV. Yay., İstanbul 2013.
- BUDAK**, Feyzullah, *Kazakistan'ın Dünü, Bugünü, Yarını*, Ocak Yay., Ankara, 1999.
- BULUT**, Mehmet, "Yaygın Din Eğitimi", *Diyanet İlmî Dergi*, c. 29, sayı: 3.
- BULUTAY**, Murtaza, *Din cane Ult (Din ve Millet)*. Almatı: Arıs Yayınevi, Almatı 2006.
- DERBİSALİ**, Abdisattar, *Galim, Müftü, Kayratker*. Almatı: Atamura Yayınevi, 2007.
- DERİ**, Mehmet, *Türkiye'de Azınlıklar ve Azınlık Okulları*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2009.
- DOĞAN**, Recai, "Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler", *Dini Araştırmalar Dergisi*, c. 1, sayı: 2, 1998.
- DÜİSSENBAYEVA**, Albina, Shamshiya **RYSBEKOVA**, ve Karlygash **BORBASSOVA**, *Islam in the Context of Political Processesin Modern Kazakhstan*. World Academy of Science, Engineering and Technology, 2012.
- ERDEM**, Mustafa, *Türkistan'ın Dini Problemleri, Türk Dünyasının Dini Meseleleri*. TDV Yay., Ankara 1998.
- EREN**, Selim, "Din, Devlet ve Siyaset", *Kazakistan ve Türkiye'de Din-Devlet İlişkisi*, İFAV. Yay., İstanbul 2013.
- ERGEN**, Nurettin, *Gençliğin Eğitimi ve Sorunları*, Türk Eğitim Derneği Yayınları, Ankara, 1985.
- ERPAY**, İlyas, "Kazakistan'daki Yüksek Öğretim Kurumlarında Din Eğitimi (Ahmet Yesevi Üniversitesi Örneği)", *11. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 2013.
- ERPAY**, İlyas, "Kazakistan Ortaöğretim Kurumlarında Din Eğitimi Olumsuz Yönde Etkileyen Faktörler", *Bilimname*, sayı: 37, 2016.

- ESİM**, Garifulla, *Dintanu Negizderi (Teoloji Esasları)*, Bilim Yayınları, Almatı 2007.
- EV**, Halit, *Almanya'da Çocuklara Yönelik Kur'an ve Dini Bilgiler Kursları*, Tıbyan Yayıncılık, İzmir, 2003.
- GÜNAY**, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2014.
- GÜNER**, İbrahim - ERTÜRK, Mustafa, *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*, Nobel Akademi Yayınları, 6. bsk., Ankara 2014.
- HİZMETLİ**, Sabri, "Kazak Ulusu ve Kazak Tarihi Üzerine: Dünü ve Bugünü", *İSTEM Dergisi*, c. 9, sayı: 17, Konya-2011.
- IVANOV**, Vladimir ve Evgeni TROFİMOV *Religiy v Kazakstane (Kazakistan'da Din)*. Almatı: Arkayim, 2003.
- İZBAYIROV**, Asylbek, *Kazakistan'da İslam*, Daur Yayınları, Almatı 2013.
- KAPLAN**, Dursun, "Din Hizmetleri İçerisinde Kur'an Eğitim ve Öğretiminin Önemi", *İslâmî İlimler Dergisi: I. Kur'an Sempozyumu (14-15 Ekim 2006)*, 2007.
- KAYA**, Mevlüt, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt Yayınları, Samsun 1998.
- "Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi Başkanlığının 2020 Yılına Kadar Eğitim-Öğretimi Geliştirme Kararnamesi", Astana, 2015.
- KESİCİ**, Kayyum, *Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan*, IQ Kültür Yay., İstanbul 2003.
- KILIÇ**, Kemal Hakkı, Kazakistan'da Dini Alanda İşbirliğimiz", *Diyanet Avrupa Dergisi*, sayı: 134, 2010.
- KOÇ**, Ahmet, "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Yaygın Din Eğitimi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı: 8, 2001.
- KOÇ**, Ahmet, *Din Eğitiminde Etkili İletişim*, Rağbet Yayınları, 4. bsk., İstanbul 2016
- KOMİSYON**, *Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Ukrayna Ülkelerinin Anayasaları*, TİKA Yayınları Ankara 1999.
- KONIRATBAEV**, Auelbek, *Kazak Edebiyatının Tarihi*, Sanat Yayınevi, Almatı 1994.
- KORKMAZ**, Mehmet, *Din Öğretimi Teknolojisi ve Materyal Geliştirme*, Kimlik Yayınları, Kayseri, 2017.
- KÖYLÜ**, Mustafa, *Din Eğitimi*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2012.
- KURAT**, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1993.
- MIRZAHMETOV**, Mekemtas, *Kazaklar Nasıl Ruslaştırıldı (Kazaktar Kalay Orustandırıldı)*. Atamura Yayınevi, Almatı 1993.

- , *Türkistan'da Tugan Oylar (Türkistan'da Gelen Düşünceler)*, Sanat Yayınevi, Almatı 1998.
- MUSTAFİNA**, Rauşan, *Kazakistan'da İslamiyet'in Rolü, Kazakistan Tarihi Makaleleri*. TTK Yayınları Ankara 2007.
- MÜRSELOV**, Cengiz, "*Azerbaycan'da Yaygın İslam Din Eğitimi*", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Necmettin Erbakan Üniv. SBE., Konya 2013.
- NURGALİYEV**, Rımgali, *Kazak Ansiklopedisi içinde, Kazak Ansiklopedisi*, Almatı 2012.
- ODİNTSOV**, Mihayıl, *Gosudarstvo i Tserkov; İstoriya Vzaimootnoşeni (Devlet ile Kilise; Karşılıklı İlişkiler Tarihi)*, Moskova Znaniye, 1991.
- OKUMUŞLAR**, Muhiddin, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinde Mesleki Doyum*, Yediveren Yayınları, Konya 2008.
- OKUMUŞLAR**, Muhiddin, *Yapılandırmacı Yaklaşım ve Din Eğitimi*, Yediveren Yayınları, Konya 2014.
- ÖCAL**, Mustafa, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, TDV. Yay., Ankara 2003
- ÖNDER**, Mustafa, "Yaygın Eğitimin Değişmez Mekanları Camiler", *Diyanet Aylık Dergi*, sayı: 166, 2004.
- ÖNKAL**, Ahmet - **BOZKURT**, Nebi, "Cami", *DİA.*, c. 7, İstanbul 1993.
- PEKER**, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2003
- PİRMANOV**, Adilhan - **KAPAYEVA**, Aycan, *Kazak İntelegentsyası*, Atamura Yayınevi, Almatı 1997.
- RISGALİ**, Nurcan. *Avezov ve Alaş (Avezov jane Alaş)*, Atamura Yayınevi, Almatı 1997.
- ROY**, Oliver, *Yeni Orta Asya'da Ulusların İhmal Edilişi*, (çev. Mehmet Moralı), Metis Yay., İstanbul 2000.
- RUSTEMOV**, Savlebek, *Orınbor Müftülüğü ve Kazaklar*. Almatı: Kazak Tarihi Basımevi, 2004.
- SAĞLAM**, İsmail, *Çocuk ve İbadet*, Düşünce Kitabevi, Bursa 2003.
- SANDYBAYEV**, Zhalgas, "Günümüzde Kazakistan'da İslam", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 2014, c. 22, sayı: 1, ss. 215-222.
- SHAKİMANOVA**, Daniya, *Kazakistan'da Vehhabîlik*, SAMER Yayınları Maraş 2020.
- SHAMSHİYEV**, Ozat, "Kazakistan'da Örgün ve Yaygın Din Eğitimi, "İslam Dünyasında Din Eğitimi ve Öğretimi", *Türkiye Diyanet Vakfı I. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu*, 26-27 Aralık 2014.
- SÖYLEMEZ**, Orhan, "Bağımsızlığın 10. Yılında Kazakistan Cumhuriyeti", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 19, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2007.

- SULTANGALİYEVA**, Alma, *Vozvraşşenie İslam v Kazakstane (İslam Dininin Kazakistane Geri Dönüşü)*, Altınbek Sarsenbayoğlu Qorı Yayınları, Almatı 1998.
- SULTANOV**, Tursın, *Kazakistan Türkün Üç Bin Yılı*, (çev. A. Batur), Selenge Yayınevi, İstanbul 2003.
- TACİBAYEV**, Raşid, "Kazakistan Cumhuriyeti'nde İslâm Dinine Yönelik Devlet Politikası", *Orta Asya'da İslâm -Temsilden Fobiye-*, 2012, c. 3.
- TAVUKÇUOĞLU**, Mustafa, *Avrupa'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi (Avusturya Örneği)*, Mehir Vakfı Yayınları, Konya 2000.
- TAVUKÇUOĞLU**, Mustafa, *Belçika'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi*, Mehir Vakfı Yayınları, Konya 2000.
- TAVUKÇUOĞLU**, Mustafa, **ERDEM**, Hüsamettin, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (Eğitim Fakülteleri İçin)*, Nobel Yayın., Ankara 2003.
- TELEBAEV**, Gaziz T., "Kazakistan Cumhuriyetindeki Nüfusun Dini Kimliği ve Dini Durum", *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri, 23-27 Eylül 2002*, TÜKSEV Yay., Mersin, 2004.
- TOSUN**, Cemal, "Yetişkin Din Eğitiminin Önemli Merkezi Cami", *Diyanet Aylık Dergisi*, sayı: 148, 2003.
- YEGENOV**, Nurali, "Kazakistan'da Din Hizmetleri ve Dini Kurumlar", *İslam Dünyasında Din Hizmetleri ve Dini Kurumlar, Türkiye Diyanet Vakfı II. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu*, 11-12 Aralık 2014.
- YILMAZ**, Hüseyin, *Camilerin Eğitim Fonksiyonları*, DEM Yay., 2. bsk., İstanbul 2013.
- YÖRÜKOĞLU**, Atalay, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, Özgür Yay., İstanbul 2007.
- YRYSBAYEV**, Zhandos, "Komünizm Sonrası Kazak Gençlerinin Dini Yönelimleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Ün. SBE., Konya 2009.
- ZANKOYEV**, Kalican, *Nur-Astana Camisi*, Hikmet Yayınevi, Almatı 2006.
- ZENGİN**, Mahmut, "Dünyada Bir Mesele Olarak İslam Din Eğitimi: Kazakistan", *DEM Dergisi*, c. 1, sayı: 3, 2008.

İnternetten Yararlanan Kaynaklar

İslam Cane Örkeniyet Gazetesi, 2010.

Egemen Kazakistan Gazetesi, 2011.

<http://www.muslim.kz/kk/meshit> (Erişim Tarihi: 15.04.2019)

<http://www.adilet.zan.kz/kaz/docs/P1600000594> (Erişim Tarihi: 24.03.2019)

<http://www.kazinform.kz/kz/article/2948496> (Erişim Tarihi: 19.03.2019)

<http://www.kazinform.kz/kz/article/2948496> (Erişim Tarihi: 24.03.2019)

<http://www.niac.gov.kz/kz/o-tsentre/niackz> (Erişim Tarihi: 21.03.2019)

<http://www.niac.gov.kz/kz/o-tsentre/niackz> (Erişim Tarihi: 24.04.2019)

<https://www.diakom.gov.kz/kk/content/min> (Erişim Tarihi: 24.04.2019)

http://www.muftyat.kz/kmdb_bolimderi.html (Erişim Tarihi: 05 05, 2019)

<http://www.niac.gov.kz/kz/o-tsentre/niackz> (Erişim Tarihi: 04. 24, 2019)

<http://muftyat.kz/kz/kmdb> (Erişim Tarihi: 14.01.2018)

<http://www.21yyte.org/tr> (Erişim Tarihi: 11.30.2019)

<http://www.ahmetsimsek.com/kose-yazilari/> (Erişim Tarihi: 01. 09.2019)

<http://www.e-islam.kz/kz/contents/view/76> (Erişim Tarihi: 14.12.2019)

http://www.madeniet.astana.kz/?page_id=1516,&lang=Kz(Erişim Tarihi:12.12.2019)

<http://www.nur.kz/> www.nur.kz (Erişim Tarihi: 03.06.2019)

https://www.kk.wikipedia.org/wiki/Қазақстан_мұсылмандары_діни_басқармасы,
(Erişim Tarihi: 25.11.2019)

EKLER

- EK.1. Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi İzin Belgesi
- EK.2. Anadolu Türkçesiyle Cami Kur'an Kurslarına Katılan Öğrencilere Yönelik Anket
- EK.3. Anadolu Türkçesiyle Yaz Kur'an Kurslarına Katılan Öğrencilere Yönelik Anket
- EK.4. Anadolu Türkçesiyle Cami ve Yaz Kur'an Kursu Hocalarına Yönelik Anket
- EK.5. Kazak Türkçesiyle Cami Kur'an Kurslarına Katılan Öğrencilere Yönelik Anket
- EK.6. Kazak Türkçesiyle Yaz Kur'an Kurslarına Katılan Öğrencilere Yönelik Anket
- EK.7. Kazak Türkçesiyle Cami ve Yaz Kur'an Kursu Hocalarına Yönelik Anket

EK.1. Kazakhstan Müslümanları Dini İdaresi İzin Belgesi

THE RELIGIOUS ADMINISTRATION OF KAZAKHSTAN MUSLIMS 050016 Алматы қ. Пушкин көшесі 16 тел: 8 (727) 397-63-84 факс: 8 (727) 397-63-86 e-mail: dumkaz@mail.ru		الادارة الدينية اسلمى قازاقستان 050016 г.Алматы, ул. Пушкина 16 тел: 8 (727) 397 -63- 84 факс: 8 (727) 397-63-86 e-mail: dumkaz@mail.ru
ҚАЗАҚСТАН МҰСЫЛМАНДАРЫ ДІНИ БАСҚАРМАСЫ		
№ <u>22/599</u> «<u>24</u>» <u>06</u> 201<u>6</u> жыл		
ҚМДБ-НЫҢ АЛМАТЫ, ЖАМБЫЛ, ҚЫЗЫЛОРДА ЖӘНЕ ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСТАРЫ БОЙЫНША ӨКІЛ ИМАМДАРЫНА		
Құметті өкіл имам!		
Еліміздің азаматы Ырысбаев Жандос Орынбайұлы Түркия мемлекеті, Кония қаласындағы «Нижметтин Ербакан» университетінде докторлық білім алуда. Оның диссертациялық тақырыбы «Қазақстандағы исламдық білім беру негіздері» Қазақстанның оңтүстік аймағындағы мешіттердегі сауат ашу курстары мен жазғы лагерьлері үлгісі бойынша болып отыр.		
Осыған орай, Ырысбаев Жандосқа өкілеттеріңіздегі мешіттер жанындағы сауат ашу курстары мен жаздық лагерьлеріндегі шәкірттер мен ұстаздардан анкеталық сауалнама жүргізуіне рұқсат етілсін.		
<i>Құрметпен,</i> ДІНИ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ БӨЛІМІНІҢ МЕНГЕРУШІСІ		
		Б.БЕЙСЕНБАЕВ
00015178		

**EK.2. Anadolu Türkçesiyle Cami Kur'an Kurslarına Katılan
Öğrencilere Yönelik Anket**

Değerli öğrenci kardeşim!

“Kazakistan’da Yaygın İslam Din Eğitimi (Kazakistan’ın Güney Bölgesi Camiler ve Yaz Kur’an Kursları Örneği) konulu araştırma yürütmekteyiz. Amacımız Kazakistan’da camilerde ve yaz Kur’an Kurslarında dini eğitim-öğretimin nasıl yapılmakta olduğunu, sizlerin problem ve beklentilerinizi tespit ederek bu konuda yapılabilecek çalışmalara yardımcı olmak amacındayız. Bu nedenle sizin görüşlerinize başvurmak istedik. Vereceğiniz değerli bilgiler bu konuda bizlere yardımcı olacak ve sizden sonraki kardeşlerinizin daha iyi şartlarda eğitim-öğretim görmelerine imkân sağlayacaktır. Bu nedenle, sorulara samimiyetle ve doğru cevaplar vermenizi rica ederiz.

Size uygun olan cevaba (X) işareti koyunuz. “Başka” ile başlayan boşluklara ise o konudaki görüşlerinizi yazınız. Görüş ve düşünceniz ne olursa olsun bizce makbul ve değerlidir. Bu nedenle hiç çekinmeden problem ve beklentilerinizi yazmanızı istiyoruz.

Anketteki soruların tümü bilimsel araştırma maksatlıdır. Cevaplarınız kesinlikle araştırma dışında başka bir amaç için kullanılmayacaktır. Cevaplarınız genel olarak değerlendirileceğinden dolayı **isminizi**, **soyadınızı**, ve **adresinizi** yazmayınız. Yardımlarınızdan dolayı teşekkür ederiz!

Anketi Takdim Eden

Zhandos YRYSBAYEV

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü Din Eğitimi Programı
Doktora Öğrencisi

Danışman

Prof. Dr. Mustafa Tavukçuoğlu

Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet
Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi
Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

MERAM/KONYA

1- Yaşınız:

- 6-11
 12-17
 18-24
 25 ve üzeri

2- Cinsiyetiniz:

- Erkek
 Kız

**3- Güney bölgesinde Kazakistan'ın
 hangi iline bağlı camilerdeki
 Kur'an Kursuna katılıyorsunuz:**

- Almatı ili
 Cambıl ili
 Çimkent şehri

4- Anne ve babanız sağ mı?

- Her ikisi de sağ
 Annem sağ
 Babam sağ
 Her ikisi de vefat etti

5- Anne ve babanızın tahsil durumu?

- Anne ve babam yüksek tahsillidir
 Babam yüksek tahsilli, annem yüksek tahsilli değildir
 Annem yüksek tahsilli, babam yüksek tahsilli değildir
 Başka varsa yazınız:

6- Anne ve babanız çalışıyor mu?

- Her ikisi de çalışıyor
 Babam çalışıyor, annem ev hanımı
 Annem çalışıyor, babam çalışmıyor
 Her ikisi de çalışmıyor
 Başka:

**7- Size göre ailenizin maddi durumu
 aşağıdakilerin hangisidir?**

- Düşük
 Orta
 İyi
 Çok iyi

**8- Anne-babanızın beş vakit namaz
 kılar mı?**

- Evet
 Hayır
 Bazen
 Yeni Başladı

**9- Cami Kur'an Kursuna katılmanızı
 kim istedi?**

- Kendi isteğimle
 Ailemin isteğiyle
 Arkadaşlarım
 Akrabam

**10- Anne-babanız devamlı kursa
 gelerek eğitiminizi takip eder mi?**

- Sık sık gelir
 Bazen gelir
 Hiç gelmez
 Başka varsa yazınız:

11- Kursa gelme sebebiniz?(Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

- Kur'an-ı Kerimi öğrenmek için
- Dinimi öğrenmek için
- Peygamberimizin hayatını ve ahlakını öğrenmek için
- Ezberlenen sure ve duaların anlamlarını öğrenmek

12- Kursa gitmeden önce din hakkında bilginiz yeterli miydi?

- Evet
- Hayır
- Biraz

13- Kursa gelmekle aşağıda sıralanan amaçlardan en çok hangisini gerçekleştirmiş bulunuyorsunuz?

- Ailemin arzusunu yerine getirmiş olacağım
- Kur'an öğrenmiş olacağım
- Dini bilgiler edinmiş olacağım
- Toplumda saygınlık kazanmış olacağım
- Başka varsa yazınız:

14- Kursa kaç yıldan beri devam ediyorsunuz?

- Bir yıl
- İki yıl
- Üç yıl
- Dört yıl

15- Kursa gelmekten memnunuz musunuz?

- Çok memnunuz
- Memnunuz
- Biraz memnunuz
- Memnun değilim
- Hiç memnun değilim

16- Kursta en hoş gitmeyen durumlar

(Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz):

- Diz üstü oturarak ders okumak
- Sınıfların çok kalabalık olması
- Derslerin çok zor olması
- Ders okutulan yerlerin soğuk ve rutubetli veya çok sıcak olması
- Hoşuma gitmeyen bir durum yok

17- Size göre kursta rahatsızlık veren hususlar var mıdır? Varsa nelerdir?

- Rahatsızlık veren bir husus yok
- Ayakkabılar yanlışlıkla giyiliyor/çalınıyor
- Kitaplar veya hoca için para isteniyor
- Amcalar/yetişkinler kızıyor
- Başka varsa yazınız:

18- Derslerin işlenişi ile ilgili aşağıdakilerin hangisi sizi en çok rahatsız ediyor?

- Arkadaşların bazen hocalık yapması
- Kısa bir ders için uzun süre beklemek
- Plan ve program olmaması
- Başka varsa yazınız:

19- Kursa ara verip tekrar başladınız mı?

- Evet
- Hayır

20- Cevabınız “evet” ise ara verme sebebiniz ne idi?

- Okulda yoruldum
- Havalar sıcak, bunaldım
- Sıkıldım
- Hoca ilgilenmedi
- Hoca kızdı
- Hoca dövdü
- Arkadaşımla kavga ettim
- Başka varsa yazınız:

21- Size göre kurslar ne zaman yapılmalı?

- Okul zamanı hafta sonu
- Okul zamanı akşamları
- Yaz tatilinde
- Benim için her zaman uygun

22- Size göre kurslar hangi saatlerde yapılmalıdır?

- Öğleden önce
- Öğleden sonra
- Akşamları
- Başka varsa yazınız:

23- Size göre kurslar nasıl olmalı?

- Sınıflar yaşlara göre olmalı
- Kız ve erkek öğrenciler ayrılmalı
- Bilen ve bilmeyenler için ayrı sınıflar açılmalı
- Yardımcı hocalar bulunmalı
- Sıralar ve yazı tahtası olmalı
- Başka varsa yazınız:

24- Camilerdeki büyükler / amcalar size nasıl davranıyorlar?

- Çok iyi
- İyi
- Kötü
- Çok kötü

25- Kötü davranıyorlarsa size göre sebepleri nelerdir?

- Camiyi kirletiyoruz
- Camide gürültü yapıyoruz
- Namazda yanlarına duruyoruz
- Başka varsa yazınız:

26- Kursta öğrencilerin sosyal ihtiyaçlarını giderme ile ilgili isteğiniz ne?

- Herhangi bir isteğim yok
 Yeteri kadar teneffüs olsun
 Oyun yerleri olsun
 Kantin olsun
 Başka varsa yazınız:

27- Kurs öğretmeninin sevilme yönleri:

- Sevilme yönü yok
 Çok bağırması
 Derse her zaman geç gelmesi
 Derste söz hakkı vermemesi
 Başka varsa yazınız:

28- Kurs öğretmeninin en çok sevilen yönleri:

- Çok şefkatli olması
 Öğrencilerle adaletli olması
 Bizimle oyun oynaması
 Başka varsa yazınız:

29- Bir öğrenci hata işlediğinde öğretmen çoğunlukla nasıl davranır?

- İkaz eder
 Yumuşak bir dille uyarır
 Döver
 Sınıftan çıkarır
 Nasihat eder
 Başka varsa yazınız:

30- Öğretmenin dersi anlatma durumu nasıl?

- Çok iyi
 İyi
 Orta
 Kötü
 Çok kötü

31- Kursa devam durumu:

- İsteyerek devamlı geliyorum
 İsteyerek bazen geliyorum
 İstemeyerek geliyorum

32- Derslerinizi sevme sebebiniz:

- Çok iyi anlıyorum
 Çok hoşuma gidiyor
 Öğretmenimi çok seviyorum
 Başka varsa yazınız:

33- Kursta en sevdiğiniz ders hangisi?

- Kur'an-ı Kerim
 Akide
 İlmihal
 Siyer
 Ahlak
 Hepsi

34- Ezberlediğiniz dua, ayet ve surelerin manasını okudunuz mu?

- Hepsini okudum
 Bazılarını okudum
 Hiçbirini okumadım

35- Öğretmeniniz derse gelmediği veya geç kaldığı zaman genellikle ne yaparsınız?

- Üzülürüm
- Sessizce beklerim
- Fark etmez
- Başka bir şeyle meşgul olurum
- Sevinirim
- Başka varsa yazınız:

36- Kursta ders harici hangi aktiviteleri beğeniyorsunuz?

- Kur'an Yarışması
- Gezi
- Piknik
- TV izlemek
- Başka varsa yazınız:

37- Aşağıdakilerin hangisini okuyabiliyorsun?

- Elif cüzü
- Kur'an-ı Kerim

38- Elif cüzünü veya Kur'an-ı okumayı kimden öğrendin?

- Anne ve babamdan
- Camide/kursta hocadan
- Bir akrabamdan
- Başka varsa yazınız:

EK.3. Anadolu Türkçesiyle Yaz Kur'an Kurslarına Katılan Öğrencilere Yönelik Anket

Değerli öğrenci kardeşim!

“Kazakistan’da Yaygın İslam Din Eğitimi (Kazakistan’ın Güney Bölgesi Camiler ve Yaz Kur’an Kursları Örneği) konulu araştırma yürütmekteyiz. Amacımız Kazakistan’da camilerde ve yaz Kur’an Kurslarında dini eğitim-öğretimin nasıl yürütüldüğünü, sizlerin problem ve beklentilerinizi tespit ederek bu konuda yapılabilecek çalışmalara yardımcı olmak amacındayız. Bu nedenle sizin görüşlerinize başvurmak istedik. Vereceğiniz değerli bilgiler bu konuda bizlere yardımcı olacak ve sizden sonraki kardeşlerinizin daha iyi şartlarda eğitim-öğretim görmelerine imkân sağlayacaktır. Bu nedenle, sorulara samimiyetle ve doğru cevaplar vermenizi rica ederiz.

Size uygun olan cevaba (X) işareti koyunuz. “Başka” ile başlayan boşluklara ise o konudaki görüşlerinizi yazınız. Görüş ve düşünceniz ne olursa olsun bizce makbul ve değerlidir. Bu nedenle hiç çekinmeden problem ve beklentilerinizi yazmanızı istiyoruz.

Anketteki soruların tümü bilimsel araştırma maksatlardır. Cevaplarınız kesinlikle araştırma dışında başka bir amaç için kullanılmayacaktır. Cevaplarınız genel olarak değerlendirileceğinden dolayı **isminizi** **soyadınızı** ve **adresinizi** yazmayınız. Yardımlarınızdan dolayı teşekkür ederiz!

Anketi Takdim Eden

Zhandos YRYSBAYEV

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi

Danışman

Prof. Dr. Mustafa Tavukçuoğlu

Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet
Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Öğretim
Üyesi

1- Yaşınız:

- 6-11
 12-17
 18-24
 25 ve üzeri

2- Cinsiyetiniz:

- Erkek
 Kız

**3- Güney bölgesinde
 Kazakistan'ın hangi iline bağlı
 yaz Kur'an kursuna
 gidiyorsunuz?**

- Almatı ili
 Cambıl ili
 Güney Kazakistan ili

4- Anne ve babanız sağ mı?

- Her ikisi de sağ
 Annem sağ
 Babam sağ
 Her ikisi de vefat etti

**5- Anne ve babanızın tahsil
 durumu?**

- Anne ve babam yüksek tahsillidir
 Babam yüksek tahsilli, annem yüksek tahsilli değildir
 Annem yüksek tahsilli, babam yüksek tahsilli değildir
 Başka:

6- Anne ve babanız çalışıyor mu?

- Her ikisi de çalışıyor
 Babam çalışıyor, annem ev hanımı
 Annem çalışıyor, babam çalışmıyor
 Her ikisi de çalışmıyor
 Başka:

**7- Anne-babanızın beş vakit
 namaz kılar mı?**

- Evet
 Hayır
 Bazen
 Yeni Başladı

**8- Yaz Kur'an Kursuna
 katılmanızı kim istedi?**

- Kendi isteğimle
 Ailemin isteğiyle
 Arkadaşlarımın isteğiyle
 Akrabalarımın isteğiyle
 Başka varsa yazınız:

**9- Anne-babanız devamlı kursa
 gelerek eğitiminizi takip eder
 mi?**

- Sık sık gelir
 Bazen gelir
 Hiç gelmez
 Başka varsa yazınız:

10- Kursa gelme sebebiniz ne?

- (Birden fazla seçenek
işaretleyebilirsiniz)
- Kur'an-ı Kerimi öğrenmek için
- Dinimi öğrenmek için
- Ezberlenen sure ve duaların anlamlarını öğrenmek için
- Peygamberimizin hayatını ve ahlakını öğrenmek için

11- Kursa gitmeden önce din hakkında bilginiz yeterli miydi?

- Evet
- Hayır
- Biraz

12- Kursa gelmekle aşağıda sıralanan amaçlardan en çok hangisini gerçekleştirmiş bulunuyorsunuz?

- Ailemin arzusunu yerine getirmiş olacağım
- Kur'an öğrenmiş olacağım
- Dini bilgiler edinmiş olacağım
- Toplumda saygınlık kazanmış olacağım
- Başka varsa yazınız:

13- Kursa kaç yıldan beri devam ediyorsunuz?

- Bir yıl
- İki yıl
- Üç yıl
- Dört yıl

14- Kurs bina türü:

- Cami
- Medrese
- Kur'an Kursu
- Başka:

15- Kursa gelmekten memnunuz musunuz?

- Çok memnunuzum
- Memnunuzum
- Biraz memnunuzum
- Memnun değilim
- Hiç memnun değilim

16- Kursta en hoş gitmeyen**durumlar:** (Birden fazla

işaretleyebilirsiniz)

- Diz üstü oturarak ders okumak
- Sınıfların çok kalabalık olması
- Derslerin çok zor olması
- Ders okutulan yerlerin soğuk ve rutubetli veya çok sıcak olması
- Hoşuma gitmeyen bir durum yok

17- Kursta öğrencilerin sosyal ihtiyaçlarını giderme ile ilgili isteğiniz:

- Herhangi bir isteğim yok
- Yeteri kadar teneffüs olsun
- Oyun yerleri olsun
- Kantin olsun
- Başka varsa yazınız:

18- Kurs öğretmeninin sevilmeyen yönleri:

- Sevilmeyen yönü yok
- Çok bağırması
- Derse her zaman geç gelmesi
- Derste söz hakkı vermemesi
- Başka varsa yazınız:

19- Kurs öğretmeninin en çok sevilen yönleri:

- Çok şefkatli olması
- Öğrencilere adaletli olması
- Bizimle oyun oynaması
- Başka varsa yazınız:

20- Bir öğrenci hata işlediğinde öğretmen çoğunlukla nasıl davranır?

- İkaz eder
- Yumuşak bir dille uyarır
- Yumuşak bir dille uyarır
- Döver
- Sınıftan çıkarır
- Nasihat eder
- Başka varsa yazınız:

21- Öğretmen dersi nasıl anlatır?

- Çok iyi
- İyi
- Orta
- Kötü
- Çok kötü

22- Kurstaki öğrenciler arası arkadaşlık ilişkileriniz nasıl?

- Çok iyi
- İyi
- Orta
- İyi değil
- Hiç iyi değil

23- Kursa devam durumu:

- İsteyerek devamlı geliyorum
- İsteyerek bazen geliyorum
- İstemeyerek geliyorum
- Haftada birkaç kez geliyorum

24- Derslerinizi sevme sebebiniz:

- Çok iyi anlıyorum
- Çok hoşuma gidiyor
- Öğretmenimi çok seviyorum
- Başka varsa yazınız:

25- Kursta en sevdiğiniz ders hangisi?

- Kur'an-ı Kerim
- Akide
- İlmihal
- Siyer
- Ahlak
- Hepsi

26- Ezberlediğiniz dua, ayet ve surelerin manasını okudunuz mu?

- Hepsini okudum
- Bazılarını okudum
- Hiçbirini okumadım

27- Öğretmeniniz derse gelmediği zaman genellikle ne yaparsınız?

- Üzülürüm
- Sessizce beklerim
- Farketmez
- Başka bir şeyle meşgul olurum
- Sevindirir
- Başka varsa yazınız:

28- Kursta ders harici hangi aktiviteleri beğeniyorsunuz?

- Kur'an Yarışması
- Gezi
- Piknik
- TV izlemek
- Başka varsa yazınız:

EK.4. Anadolu Türkçesiyle Cami ve Yaz Kur'an Kursu Hocalarına Yönelik Anket

Değerli hocam!

“Kazakistan’da Yaygın İslam Din Eğitimi (Kazakistan’ın Güney Bölgesi Camiler ve Yaz Kur’an Kursları Örneği) konulu araştırma yürütmekteyiz. Amacımız Kazakistan’da camilerde ve yaz Kur’an Kurslarında dini eğitim-öğretim nasıl yürütüldüğünü ve sizlerin problem ve beklentilerinizi tespit ederek bu konuda yapılabilecek çalışmalara yardımcı olmak amacındayız. Bu nedenle sizin görüşlerinize başvurmak istedik. Vereceğiniz değerli bilgiler, hem bu konuda bizlere yardımcı olacak, hem de camilerdeki ve yaz Kur’an Kursu öğrencilerinin daha iyi şartlarda eğitim-öğretim görmelerine imkân sağlayacaktır. Bu nedenle, sorulara samimiyetle ve doğru cevaplar vermenizi rica ederiz.

Size uygun olan cevaba (X) işareti koyunuz. “Başka” ile başlayan boşluklara ise o konudaki görüşlerinizi yazınız. Görüş ve düşünceniz ne olursa olsun bizce makbul ve değerlidir. Bu nedenle hiç çekinmeden problem ve beklentilerinizi yazmanızı istiyoruz.

Anketteki soruların tümü bilimsel araştırma maksatlıdır. Cevaplarınız kesinlikle araştırma dışında başka bir amaç için kullanılmayacaktır. Cevaplarınız genel olarak değerlendirileceğinden dolayı isminizi soyadınızı ve adresinizi yazmayınız. Yardımlarınızdan dolayı teşekkür ederiz!

Anketi Takdim Eden

Zhandos YRYSBAYEV

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi

Danışman

Prof. Dr. Mustafa Tavukçuoğlu

Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet
Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Öğretim
Üyesi

1- Cinsiyetiniz:

- Erkek
 Kadın

2- Yaş Durumunuz:

- 18-25
 26-30
 31-35
 36-40
 Başka:

3- Çalıştığınız Kur'an Kursu (cami-yaz):

- Yatılı
 Gündüzlü
 Yatılı ve gündüzlü

4- Oturmakta olduğunuz ev kendinizin mi?

- Anne-babamın evi
 Kendi evim
 Lojman
 Kiralık

5- Mezun olduğunuz okul:

- Diploma vermeyen medrese
 Medrese İslam Koleji
 İmamlar Enstitüsü
 Üniversite
 Başka:

6- Hafızlığınız var mı?

- Tam
 Yarım
 Çeyrek
 Hafız değilim

7- Meslekte kıdem durumunuz:

- 1-5
 6-10
 11-15
 16-20
 21 yıldan fazla

8- Kurslarda haftalık ders saatinizi belirtiniz:

- 11 ve altı
 12-14
 15-17
 18-20
 21-23
 24 ve üstü

9- Yaz Kur'an Kurslarındaki haftalık ders saatinizi belirtiniz:

- 11 ve altı
 12-14
 15-17
 18-20
 21-23
 24 ve üstü

10- Öğrencilerinize ezberlettiğiniz dua, ayet ve surelerin manalarını da okutuyor musunuz?

- Hepsini Okutuyorum
 Bazılarını okutuyorum
 Okutmuyorum

11- Kur'an Kurslarında okutulmakta olan ders çeşitleri ile ilgili düşünceniz nedir?

- Yeterli buluyorum
 Yetersiz buluyorum
 Fazla buluyorum

12- "Kur'an Kurslarında okutulmakta olan derslere ilaveten ve seçmeli olarak bazı dersler konmalıdır," fikri size cazip geliyorsa bunlar hangileri olmalıdır?

- (Lütfen üç tane ders çeşidini yazınız)
 1.....
 2.....
 3.....

13- Genellikle ders veriş metodunuz nedir?

- Ben anlatırım
 Öğrenciye anlattırırım
 Soru cevap metodunu uygularım
 Çeşitli öğretim metodları kullanırım
 Başka varsa yazınız:

14- Sizce öğrencilerinizin derse karşı ilgileri nasıldır?

- Oldukça yüksek
 Normal
 Yetersiz
 Hiç ilgileri yok

15- Öğrencilerinizin ders başarıları nasıldır?

- Çok yüksek
 Yüksek
 Normal
 Düşük

16- Eğer öğrencilerinizin başarı seviyesini düşük buluyorsanız, sizce bu başarısızlığın en önemli sebebi aşağıdakilerin hangisidir?

- Sınıfların kalabalık oluşu
 Bazı öğrencilerin kursa isteksiz gelişi
 Derslerin ağır oluşu
 Kursun fiziki yönden yetersiz oluşu
 Ailenin öğrenci ile ilgisinin azlığı
 Başka varsa yazınız:

17- Öğrencilerle diyalogunuz nasıldır?

- Onlarla rahat diyalog kurabiliyorum
 Zaman zaman diyalog kurmakta güçlük çekiyorum
 Diyalog kurmayı gereksiz biliyorum

18- Ders dışında öğrencilerle ilgilenir misiniz?

- Daima ilgilenirim
 Bazen ilgilenirim
 Pek ilgilenmem
 Hiç ilgilenmem

19- Başarılı öğrencilerinizi derste över ve arkadaşlarına örnek gösterir misiniz?

- Sık sık över ve diğer öğrencilere örnek gösteririm
 Ara sıra över ve diğer öğrencilere örnek gösteririm
 Hiç övmem ve diğer öğrencilere örnek göstermem

20- Öğrencilerinizin yanlış bir tutumu karşısında genel tutumunuz nedir?

(En çok başvurduğunuz şıkkı işaretleyiniz)

- İlk hatayı affederim
 İsim vermeden ikaz ederim
 Sınıf dışında hatasını gizlice söyler, nasihat ederim
 Arkadaşlarının yanında ikaz ederim
 Dayak atarım
 İdareye haber veririm
 Başka varsa yazınız:

21- Öğrenci velileri ile görüşmeler yapıyor musunuz?

- Onlarla sık sık görüşürüm
 Bazen görüşürüm
 Hiç görüşmüyorum

22- Bir Kur'an öğretmeni olarak kendinizi mesleki formasyon açısından nasıl görüyorsunuz?

- Oldukça yeterli
 Kısmen yeterli
 Yetersiz

23- Sizce Kur'an kursu öğretmenlerinin eğitim durumu ne olmalıdır?

- Hafız olmak şartı ile ilkokul mezunu da olabilir
 İlahiyat Meslek Yüksek Okulu Mezunu
 İslam Enstitüsü mezunu
 İlahiyat Fakültesi mezunu

24- Kur'an mealini baştan sona okudunuz mu?

- Evet
 Hayır

**25- Psikoloji, Sosyoloji, Eğitim
Psikolojisi ile Genel Öğretim
Metotları ile ilgili eserler okuyor
musunuz?**

- Bunlarla ilgili neşriyatı yakından takip ediyorum
- Bulursam okurum
- Daha önce okumuştum
- Hiç okumadım

**26- Öğrenci problemlerinin çözümünde
diğer hoca arkadaşlarınızla işbirliği
yapar mısınız?**

- Sık sık
- Bazen
- Yalnız başıma halletmeye çalışırım
- Öğrencilerin problemleriyle ilgilenmem

**27- Mesai saatlerinizin dışında gelir
getirici herhangi bir işle meşgul
oluyorsanız, bunun sebebi nedir?**

- Maaşımın azlığı
- Çok boş vaktimin olması ve bunu değerlendirme isteğim
- Başka bir işle meşgul olmuyorum

EK.5. Kazak Türkçesiyle Cami Kur'an Kurslarına Katılan Öğrencilere Yönelik Anket

Құрметті шәкірттер!

«Қазақстанда халыққа ашық бекітілмеген ислами тәлім-тәрбие (Қазақстанның оңтүстік өңірі мешіттеріндегі сауат ашу курстары мен жазғы Құран лагерлері үлгісі) атты тақырыпта ғылыми зерттеу жұмысын жасағалы жатырмыз. Мақсатымыз Қазақстанның оңтүстік өңіріндегі мешіттерде және жазғы Құран лагерлерінде діни тәлім-тәрбие қалай өріс алып жатқанын зерттеп, сіздердің кездесіп жатқан күрделі мәселелеріңізді, әрі талаптарыңызды анықтап, ортаға шыққан мәселелердің шешімін табуына жәрдемші болу болып табылады. Осыған байланысты сіздермен кездесіп, пікірлеріңізді алуды жөн көрдік. Сұрақтарымызға берген жауаптарыңыз арқылы құнды мәліметтеріңіз бұл мәселелердің шешімін табуда біздерге жәрдемші болатынымен бірге, сіздерден кейінгі бауырларыңыздың бұдан да жақсы жоғарғы дәрежеде діни тәлім-тәрбие алуларына мүмкіндік туғызатындығына сеніміміз кәміл. Сондықтан да алдарыңыздағы сұрақтарға шынайы түрде дұрыс жауап берулеріңізді өтінеміз.

Өзіңіздің ойыңыздағы сұрақтың жауабының жанына (X) деп белгі қойсаңыз жеткілікті. «Басқа» деп басталатын сұрақтың жанындағы бос орындарға өз пікірлеріңізді жазыңыз. Қойылған сұрақтарға берген жауаптарыңыз бен қосымша жазған пікірлеріңіз қандай болса да біз үшін өте маңызды әрі қабыл етеміз.

Анкеталық сұрақтардың барлығы ғылыми зерттеу үшін қолданылады. Жауаптарыңыз нақты түрде ғылыми зерттеуден тыс басқа мақсаттарда қолданылмайды. Берген жауаптарыңыз жалпы түрде зерттеліп, нәтижесі шығарылатындығына байланысты аты-жөніңізді және мекен-жайыңызды жазбаңыз. Қатысқандарыңыз үшін алғысымызды білдіреміз!

Анкеталық сұрақтарды жүргізуші

Жандос Ырысбаев

Нежметтин Ербакан Университеті

Phd. Докторанты

Ғылыми жетекші

Проф. Док. Мұстафа Тавукчуоглу

Нежметтин Ербакан Университеті

Ахмет Келешоглу Илахият

Факультеті ұстазы

- 1- Жасыңыз:**
- 6-11
 - 12-17
 - 18-24
 - 25 және жоғары
- 2- Жынысыңыз:**
- Еркек
 - Қыз
- 3- Қазақстанның оңтүстік өңіріндегі қайсы облысындағы мешіттердегі сауат ашу курсына қатысудасыз?**
- Алматы облысы
 - Жамбыл облысы
 - Түркістан облысы
- 4- Әке-шешеніз аман ба?**
- Екеуі де аман
 - Анам аман
 - Әкем аман
 - Екеуі де қайтыс болды
- 5- Әке-шешеніздің білім дәрежелері қандай?**
- Әке-шешем жоғарғы білімді
 - Әкем жоғарғы білімді, анам жоғарғы білімді емес
 - Анам жоғарғы білімді, әкем жоғарғы білімді емес
 - Басқа:
- 6- Әке-шешеніз жұмыс істейді ме?**
- Екеуі де жұмыс істейді
 - Әкем жұмыс істейді, ал анам жұмыс істемейді
 - Анам жұмыс істейді, ал әкем жұмыс істемейді
 - Екеуі де жұмыс істемейді
 - Басқа:
- 7- Жанұяңыздың материалдық жағдайы қандай деп білесіз?**
- Төмен
 - Орта
 - Жақсы
 - Өте жақсы
- 8- Әке-шешеніз бес уақыт намаз оқиды ма?**
- Ия
 - Жоқ
 - Кейде
 - Енді бастап жүр
- 9- Мешіттегі сауат ашу курсына қатысуыңызды кім қалады?**
- Өзім қаладым
 - Жанұямның қалауымен
 - Достарым
 - Туыскандарым
- 10- Әке- шешеніз әрдайым сауат ашу курсына келіп, біліміңізді бақылап тұрады ма?**
- Әрдайым келіп бақылап тұрады
 - Кейде келеді
 - Еш келмейді
 - Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:

11- Сауат ашу курсына не себепті келдіңіз? (Бірнешеуін белгілеуіңізге болады)

- Құран Кәрімді үйренуім үшін
- Дінімді үйренуім үшін
- Пайғамбарымыздың өмірі мен көркем мінезін үйрену үшін
- Жаттаған сүрелерім мен дұғаларымның мағыналарын үйрену үшін

12- Сауат ашу курсына келместен алдын діни мәліметіңіз бар еді ма?

- Ия
- Жоқ
- Аздап

13- Сауат ашу курсына келуіңізбен төмендегі көрсетілгендердің ең көп қайсысын орындаған немесе қол жеткізген боласыз?

- Жанұямның мақсатын орындаған боламын
- Құран Кәрімді үйренемін
- Діни мәліметтерді үйренемін
- Қоғамда құрметке қол жеткіземін
- Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:

14- Сауат ашу курсына қанша жылдан бері келудесіз?

- 1 жыл
- 2 жыл
- 3 жыл
- 4 жыл

15- Сауат ашу курсына қатысқаныңыз үшін қуаныштысыз ба?

- Өте қуаныштымын
- Қуаныштымын
- Болады
- Қуанышты емеспін
- Еш қуанышты емеспін

16- Сауат ашу курсына сізге ең ұнамаған нәрселер (бірнешеуін белгілеуіңізге болады):

- Жерде отырып сабақ өту
- Сыныптарда оқушы саны тым көп болуы
- Сабақтардың өте қиын болуы
- Сыныптардың суық әрі ылғалды немесе өте ыстық болуы
- Ұнамаған жақтары жоқ

17- Сауат ашу курсына сіздің мазаңызды алған жағдайлар болды ма? Болған болса қандай жағдайлар?

- Мазамды алған ешқандай да жағдай болған жоқ
- Аяқ киімдердің байқаусызда ауысып киілуі немесе ұрлануы
- Кітаптар үшін немесе ұстаздарға ақша жиналуы
- Үлкен кісілердің ұрсуы
- Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:

18- Курстағы сабақтардың берілуі

**барысында сіздің ең көп
мазаңызда алған нәрселер
төмендегілердің қайсысы?**

- Бірге оқып жүрген достарымның
кейде ұстаздық етуі
- Қысқа уақытта бітетін
сабақтардың кейде ұзаққа созылуы
- Жоспар мен жүйенің болмауы
- Басқа айтарыңыз болса
жазыңыз:

19- Сауат ашу курсына келуді

**тоқтатып қайта бастаған кезіңіз
болды ма?**

- Ия
- Жоқ

20- Жоғарыдағы сұраққа берген

**жауабыңыз «иә» болған болса
онда себебі не еді?**

- Мектепте шаршадым
- Ауа райы ыстық, қиналып
жүрмін
- Жалықтым
- Ұстаз көңіл бөлмейді
- Ұстаз ұрысты
- Ұстаз ұрды
- Сыныптасыммен төбелестім
- Басқа айтарыңыз болса
жазыңыз:

21- Сіздің ойыңызша сауат ашу

курстары қашан болғаны дұрыс?

- Мектепке баратын кездің апта
соңдарында
- Мектепке баратын кездің кешкі
уақыттарында
- Жазғы демалыста
- Мен үшін барлық күн ыңғайлы

22- Сіздің ойыңызша сауат ашу

**курстары қай уақыттарда
болғаны дұрыс?**

- Азанда
- Түстен кейін
- Кешкі уақыттарда
- Басқа айтарыңыз болса
жазыңыз:

23- Сіздің ойыңызша сауат ашу

**курстары қандай болғаны
дұрыс?**

- Жастарына қарай сыныптарға
бөлінуі керек
- Еркек пен қыз балалары бөлек
оқулары тиіс
- Діни мәліметі барлар мен
жоқтарына қарай бөлінуі тиіс
- Жәрдемші ұстаздардың болуы
тиіс
- Парталар мен тақтаның болуы
тиіс
- Басқа айтарыңыз болса
жазыңыз:

24- Мешіттегі үлкен кісілер сіздермен қандай қарым-қатынаста?

- Өте жақсы
- Жақсы
- Нашар
- Өте нашар

25- «Нашар» қарым-қатынаста болған болса себебі не?

- Мешітті ластайтындығымыз үшін
- Мешітте шулайтындығымыз үшін
- Намазда қастарында тұрғанымыз үшін
- Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:

26- Сауат ашу курсы шәкірттерінің мұқтаждықтары жайлы қалауыңыз не?

- Әрқандайда бір қалауым жоқ
- Жеткілікті түрде үзіліс болса екен
- Ойнайтын жерлер болса екен
- Буфет болса екен
- Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:

27- Сауат ашу курсы ұстазының сізге ұнамаған жақтары:

- Маған ұнамаған жақтары жоқ
- Көп айқайлай беруі
- Сабаққа әрдайым кеш келуі
- Сабақта пікірлерімізді айтуға рұқсат бермеуі
- Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:

28- Сауат ашу курсы ұстазының сізге ең көп ұнаған жақтары:

- Өте мейірімді болуы
- Шәкірттер арасында әділетті болуы
- Бізбен бірге ойын ойнауы
- Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:

29- Шәкірттердің бірі бұзықтық жасаған кезде ұстаз көбінесе қандай мәміледе болады?

- Ашулы түрде ескертеді
- Жылы сөзбен ескертеді
- Ұрады
- Сыныптан шығарып жібереді
- Насихат етеді
- Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:

30- Ұстаз сабақты қалай түсіндіреді?

- Өте жақсы
- Жақсы
- Орта
- Нашар
- Өте нашар

31- Ұстазыңыздан сұрап жауабын ала алмаған немесе қанағаттанбаған діни сұрақтар мен мәселелеріңіз бар ма? Бар болған болса қандай сұрақтар екендігін жазыңыз:

- 1:
- 2:
- 3:

32- Сауат ашу курсына келу тұрақтылығыңыз:

- Өз қалауыммен тұрақты түрде келудемін
- Өз қалауыммен кейде келудемін
- Өз қалауымсыз келіп жүрмін

33- Сабақтарыңызды ұнатуыңыздың себебі:

- Өте жақсы түсінгенім үшін
- Өте қатты ұнатқаным үшін
- Ұстазымды қатты жақсы көргендіктен
- Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:

34- Сауат ашу курсындағы ең жақсы көретін сабағыңыз қайсы?

- Құран Кәрім
- Сенім
- Ғылымһал
- Сияр
- Көркем мінез
- Барлығын жақсы көремін

35- Жаттаған дұға, аят және сүрелердің мағынасын оқыдыңыз ба?

- Бәрін оқыдым
- Кейбірлерін оқыдым
- Ешбірін оқымадым

36- Ұстазыңыз сабаққа келмеген күндері немесе кеш қалған кездерде көбінесе не істейсіз?

- Мұңаяп, өкінемін
- Үндемей отырып күтемін
- Мен үшін айырмашылығы жоқ
- Басқа жұмыстарыммен айналысамын
- Қуанамын
- Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:

37- Сауат ашу курсына сабақтан тыс уақыттарда қандай белсенділіктерді ұнатасыз?

- Құран жарысы
- Туысқанымнан
- Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:
- Саяхат
- Пикник
- Теледидар тамашалау
- Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:

38- Төмендегілердің қайсысын оқи аласың?

- Әліппе
- Құран Кәрім

39- Әліппені немесе Құран Кәрімді оқуды кімнен үйрендіңіз?

- Өке-шешемнен
- Мешіттегі/сауат ашу курсына жаңа ұстаздан

ЕК.6. Kazak Türkçesiyle Yaz Kur'an Kurslarına Katılan Öğrencilere Yönelik Anket

Құрметті шәкірттер!

«Қазақстанда халыққа ашық бекітілмеген ислами тәлім-тәрбие (Қазақстанның оңтүстік өңірі мешіттеріндегі сауат ашу курстары мен жазғы Құран лагерлері үлгісі) атты тақырыпта ғылыми зерттеу жұмысын жасағалы жатырмыз. Мақсатымыз Қазақстанның оңтүстік өңіріндегі мешіттерде және жазғы Құран лагерлерінде діни тәлім-тәрбие қалай өріс алып жатқанын зерттеп, сіздердің кездесіп жатқан күрделі мәселелеріңізді, әрі талаптарыңызды анықтап, ортаға шыққан мәселелердің шешімін табуына жәрдемші болу болып табылады. Осыған байланысты сіздермен кездесіп, пікірлеріңізді алуды жөн көрдік. Сұрақтарымызға берген жауаптарыңыз арқылы құнды мәліметтеріңіз бұл мәселелердің шешімін табуда біздерге жәрдемші болатынымен бірге, сіздерден кейінгі бауырларыңыздың бұдан да жақсы жоғарғы дәрежеде діни тәлім-тәрбие алуларына мүмкіндік туғызатындығына сеніміміз кәміл. Сондықтан да алдарыңыздағы сұрақтарға шынайы түрде дұрыс жауап берулеріңізді өтінеміз.

Өзіңіздің ойыңыздағы сұрақтың жауабының жанына (X) деп белгі қойсаңыз жеткілікті. «Басқа» деп басталатын сұрақтың жанындағы бос орындарға өз пікірлеріңізді жазыңыз. Қойылған сұрақтарға берген жауаптарыңыз бен қосымша жазған пікірлеріңіз қандай болса да біз үшін өте маңызды әрі қабыл етеміз.

Анкеталық сұрақтардың барлығы ғылыми зерттеу үшін қолданылады. Жауаптарыңыз нақты түрде ғылыми зерттеуден тыс басқа мақсаттарда қолданылмайды. Берген жауаптарыңыз жалпы түрде зерттеліп, нәтижесі шығарылатындығына байланысты аты-жөніңізді және мекен-жайыңызды жазбаңыз. Қатысқандарыңыз үшін алғысымызды білдіреміз!

Анкеталық сұрақтарды жүргізуші

Жандос Ырысбаев

Нежметтин Ербакан Университеті

Phd. Докторанты

Ғылыми жетекші

Проф. Док. Мұстафа Тавукчуоглу

Нежметтин Ербакан Университеті

Ахмет Келешоглу Илахият

Факультеті ұстазы

- 1- Жасыңыз:**
- 6-11
 - 12-17
 - 18-24
 - 25 және жоғары
- 2- Жынысыңыз:**
- Еркек
 - Қыз
- 3- Қазақстанның оңтүстік өңіріндегі қайсы облысындағы жазғы Құран лагеріне қатысудасыз?**
- Алматы облысы
 - Жамбыл облысы
 - Оңтүстік Қазақстан облысы
- 4- Әке-шешеніз аман ба?**
- Екеуі де аман
 - Анам аман
 - Әкем аман
 - Екеуі де қайтыс болды
- 5- Әке-шешеніздің білім дәрежелері қандай?**
- Әке-шешем жоғарғы білімді
 - Әкем жоғарғы білімді, анам жоғарғы білімді емес
 - Анам жоғарғы білімді, әкем жоғарғы білімді емес
 - Басқа:
- 6- Әке-шешеніз жұмыс істейді ме?**
- Екеуі де жұмыс істейді
 - Әкем жұмыс істейді, ал анам жұмыс істемейді
 - Анам жұмыс істейді, ал әкем жұмыс істемейді
 - Екеуі де жұмыс істемейді
 - Басқа:
- 7- Әке-шешеніз бес уақыт намаз оқиды ма?**
- Ия
 - Жоқ
 - Кейде
 - Енді бастап жүр
- 8- Жазғы Құран лагеріне қатысуыңызды кім қалады?**
- Өзім қаладым
 - Жанұямның қалауымен
 - Достарым
 - Туысқандарым
 - Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:
- 9- Әке- шешеніз әрдайым жазғы Құран лагеріне келіп, біліміңізді бақылап тұрады ма?**
- Әрдайым келіп бақылап тұрады
 - Кейде келеді
 - Еш келмейді
 - Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:

10- Жазғы Құран лагеріне не себепті келдіңіз? (Бірнешеуін белгілеуіңізге болады)

- Құран Кәрімді үйренуім үшін
- Дінімді үйренуім үшін
- Жаттаған сүрелерім мен дұғаларымның мағыналарын үйрену үшін
- Пайғамбарымыздың өмірі мен көркем мінезін үйрену үшін

11- Жазғы Құран лагеріне келместен алдын діни мәліметіңіз бар еді ма?

- Ия
- Жоқ
- Аздап

12- Жазғы Құран лагеріне келуіңізбен төмендегі көрсетілгендердің ең көп қайсысын орындаған немесе қол жеткізген боласыз?

- Жанұямның мақсатын орындаған боламын
- Құран Кәрімді үйренемін
- Діни мәліметтерді үйренемін
- Қоғамда құрметке қол жеткіземін
- Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:

13- Жазғы Құран лагеріне қанша жылдан бері келудесіз?

- 1 жыл
- 2 жыл
- 3 жыл
- 4 жыл

14- Жазғы Құран лагері ғимаратының түрі:

- Мешіт
- Медресе
- Хафыздық курсы
- Басқа:

15- Жазғы Құран лагеріне қатысқаныңыз үшін қуаныштысыз ба?

- Өте қуаныштымын
- Қуаныштымын
- Болады
- Қуанышты емеспін
- Еш қуанышты емеспін

16- Жазғы Құран лагерінде сізге ең көп ұнамаған нәрселер (бірнешеуін белгілеуіңізге болады):

- Жерде отырып сабақ өту
- Сыныптарда оқушы саны тым көп болуы
- Сабақтардың өте қиын болуы
- Сыныптардың суық әрі ылғалды немесе өте ыстық болуы
- Ұнамаған жақтары жоқ
- Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:

17- Жазғы Құран лагері

шәкірттерінің мұқтаждықтары жайлы қалауыңыз не?

- Әрқандайда бір қалауым жоқ
- Жеткілікті түрде үзіліс болса екен
- Ойнайтын жерлер болса екен
- Буфет болса екен
- Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:

18- Жазғы Құран лагері ұстазының сізге ұнамаған жақтары:

- Маған ұнамаған жақтары жоқ
- Көп айқайлай беруі
- Сабаққа әрдайым кеш келуі
- Сабақта пікірлерімізді айтуға рұқсат бермеуі
- Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:

19- Жазғы Құран лагері ұстазының сізге ең көп ұнаған жақтары:

- Өте мейірімді болуы
- Шәкірттер арасында әділетті болуы
- Бізбен бірге ойын ойнауы
- Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:

20- Шәкірттердің бірі бұзықтық жасаған кезде ұстаз көбінесе қандай мәміледе болады?

- Ашулы түрде ескертеді
- Жылы сөзбен ескертеді
- Ұрады
- Сыныптан шығарып жібереді
- Насихат айтады
- Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:

21- Ұстаз сабақты қалай түсіндіреді?

- Өте жақсы
- Жақсы
- Орта
- Нашар
- Өте нашар

22- Жазғы Құран лагеріндегі шәкірттер арасындағы достық қарым-қатынастарыңыз қандай?

- Өте жақсы
- Жақсы
- Орта
- Нашар
- Өте ашар

23- Жазғы Құран лагеріне келу тұрақтылығыңыз:

- Өз қалауыммен тұрақты түрде келудемін
- Өз қалауыммен кейде келудемін
- Өз қалауымсыз келіп жүрмін
- Аптада бір-екі мәрте келіп жүрмін

24- Сабақтарыңызды ұнатуыңыздың себебі:

- Өте жақсы түсінгенім үшін
- Өте қатты ұнатқаным үшін
- Ұстазымды қатты жақсы көргендіктен
- Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:

25- Жазғы Құран лагерінде ең жақсы көретін сабағыңыз қайсы?

- Құран Кәрім
- Сенім
- Ғылымһал
- Сияр
 - Көркем мінез
 - Барлығын жақсы көремін

26- Жаттаған дұға, аят және

сүрелердің мағынасын оқыдыңыз ба?

- Бәрін оқыдым
- Кейбірлерін оқыдым
- Ешбірін оқымадым

27- Ұстазыңыздан сұрап жауабын ала алмаған немесе қанағаттанбаған діни сұрақтар мен мәселелеріңіз бар ма? Бар болған болса қандай сұрақтар екендігін жазыңыз:

- 1:
- 2:
- 3:

28- Ұстазыңыз сабаққа келмеген кездерде көбінесе не істейсіз?

- Мұңаяп, өкінемін
- Үндемей отырып күтемін
- Мен үшін айырмашылығы жоқ
- Басқа жұмыстарыммен айналысамын
- Қуанамын
- Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:

29- Жазғы Құран лагерінде сабақтан тыс уақыттарда қандай белсенділіктерді ұнатасыз?

- Құран жарысы
- Саяхат
- Пикник
- Теледидар тамашалау
- Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:

30- Әліппені немесе Құран Кәрімді оқуды кімнен үйрендіңіз?

- Әке-шешемнен
- Мешіттегі/сауат ашу курсындағы ұстаздан
- Туысқанымнан
- Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:

EK.7. Kazak Türkçesiyle Cami ve Yaz Kur'an Kursu Hocalarına Yönelik Anket

Құрметті ұстаздар!

«Қазақстанда халыққа ашық бекітілмеген ислами тәлім-тәрбие (Қазақстанның оңтүстік өңірі мешіттеріндегі сауат ашу курстары мен жазғы Құран лагерлері үлгісі) атты тақырыпта ғылыми зерттеу жұмысын жасағалы жатырмыз. Мақсатымыз Қазақстанның оңтүстік өңіріндегі мешіттерде және жазғы Құран лагерлерінде діни тәлім-тәрбие қалай өріс алып жатқанын зерттеп, сіздердің кездесіп жатқан күрделі мәселелеріңізді, әрі талаптарыңызды анықтап, ортаға шыққан мәселелердің шешімін табуына жәрдемші болу болып табылады. Осыған байланысты сіздермен кездесіп, пікірлеріңізді алуды жөн көрдік. Сұрақтарымызға берген жауаптарыңыз арқылы құнды мәліметтеріңіз бұл мәселелердің шешімін табуда біздерге жәрдемші болатынымен бірге, сіздерден кейінгі бауырларыңыздың бұдан да жақсы жоғарғы дәрежеде діни тәлім-тәрбие алуларына мүмкіндік туғызатындығына сеніміміз кәміл. Сондықтан да алдарыңыздағы сұрақтарға шынайы түрде дұрыс жауап берулеріңізді өтінеміз.

Өзіңіздің ойыңыздағы сұрақтың жауабының жанына (X) деп белгі қойсаңыз жеткілікті. «Басқа» деп басталатын сұрақтың жанындағы бос орындарға өз пікірлеріңізді жазыңыз. Қойылған сұрақтарға берген жауаптарыңыз бен қосымша жазған пікірлеріңіз қандай болса да біз үшін өте маңызды әрі қабыл етеміз.

Анкеталық сұрақтардың барлығы ғылыми зерттеу үшін қолданылады. Жауаптарыңыз нақты түрде ғылыми зерттеуден тыс басқа мақсаттарда қолданылмайды. Берген жауаптарыңыз жалпы түрде зерттеліп, нәтижесі шығарылатындығына байланысты **аты-жөніңізді** және **мекен-жайыңызды** жазбаңыз. Қатысқандарыңыз үшін алғысымызды білдіреміз!

Анкеталық сұрақтарды жүргізуші

Жандос Ырысбаев

Нежметтин Ербакан Университеті

Phd. Докторанты

Ғылыми жетекші

Проф. Док. Мұстафа Тавукчуоглу

Нежметтин Ербакан Университеті

Ахмет Келешоглу Илахият

Факультеті ұстазы

- 1- Жынысыңыз:**
- Еркек
 Әйел
- 2- Жасыңыз:**
- 18-25
 26-30
 31-35
 36-40
 Басқа:
- 3- Қызмет атқарып жатқан сауат ашу курсы/жазғы Құран лагері:**
- Жатып оқитын
 Қатынап оқитын
 Жатып әрі қатынап оқитын
- 4- Тұрып жатқан үйіңіз өзіңіздікі ме?**
- Әке-шешемнің үйі
 Өз үйім
 Ұстаздарға арналған үй
 Жалдамалы үй
- 5- Бітірген жоғарғы оқу орныңыз:**
- Диплом бермейтін медресе
 Диплом беретін медресе
 Имамдар институты
 Университет
 Басқа
- 6- Хафыздығыңыз бар ма?**
- Толық
 Жартылай
 1/3
 Хафыз емеспін
- 7- Қанша жылдан бері ұстаздық қызметтесіз?**
- 1-5
 6-10
 11-15
 16-20
 21 жылдан астам
- 8- Сауат ашу курсыңдағы апталық сабақ сағаттарыңызды белгілеңіз:**
- 11 немесе бұдан төмен
 12-14
 15-17
 18-20
 21-23
 24 немесе бұдан көп
- 9- Жазғы Құран лагеріндегі апталық сабақ сағаттарыңызды белгілеңіз:**
- 11 немесе бұдан төмен
 12-14
 15-17
 18-20
 21-23
 24 немесе бұдан көп

10- Шәкірттеріңізге жаттатқызын дұға, аят және сүрелердің мағыналарын да оқытасыз ба?

- Барлығын оқытамын
- Кейбірлерін оқытамын
- Оқытпаймын

11- Сауат ашу курстарында оқытылып жатқан сабақтардың түрлері жайлы пікіріңіз қандай?

- Жеткілікті деп білемін
- Жеткілікті емес деп білемін
- Өте көп деп білемін

12- «Сауат ашу курстарында оқытылып жатқан дәрістерге қосымша және таңдамалы ретінде кейбір сабақтар енгізілуі керек»-деген пікір сізге ұнаған болса қандай сабақтардың болғаны дұрыс деп білесіз? (Өтініш, үш сабақ түрін жазыңыз)

- 1.....
- 2.....
- 3.....

13- Көбінесе сабақ беру әдіс-тәсіліңіз қандай?

- Көбінесе мен түсіндіремін
- Шәкірттің түсінігін айту әдісіне жүгінемін
- Сұрақ-жауап әдіс-тәсілін қолданамын

- Әртүрлі білім беру әдіс-тәсілдерін қолданамын
- Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:

14- Шәкірттеріңіздің сабаққа деген ынталары қандай?

- Өте жоғары
- Орта
- Жеткілікті түрде емес
- Еш ынталары жоқ

15- Шәкірттеріңіздің сабақтағы жетістіктері қандай?

- Өте жоғарғы деңгейде
- Жоғарғы деңгейде
- Орташа
- Төмен

16- Егер шәкірттеріңіздің сабақтарындағы жетістіктерін төмен деп білсеңіз, сіздің ойыңызша бұған ен көп әсер еткен себеп төмендегілердің қайсысы болуы мүмкін?

- Сыныптарда шәкірттердің өте көп болуы
- Кейбір шәкірттердің қаламай, ықыластыз келуі
- Сабақтардың қиын болуы
- Оқу ғимаратының қолайлы болмауы
- Ата-ананың балаларына деген көңіл бөлулерінің аздығы
- Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:

17- Шәкірттермен қарым-қатынасыңыз қалай?

- Олармен тез тіл табысып кете аламын
- Кейде тіл табысып кетуде қиналамын
- Тіл табысып кетуді керексіз деп білемін

18- Сабақтан тыс уақыттарда шәкірттерге көңіл бөлесіз бе?

- Әрдайым көңіл бөлемін
- Кейде көңіл бөлемін
- Онша көңіл бөлмеймін
- Еш көңіл бөлмеймін

19- Үздік оқитын шәкірттеріңізді сабақта мақтап, достарына үлгі етіп көрсетесіз бе?

- Жиі жиі мақтап, басқа шәкірттерге үлгі етіп көрсетемін
 - Кейде мақтап, басқа шәкірттерге үлгі етіп көрсетемін
- Еш мақтамаймын, әрі басқа шәкірттерге де үлгі етіп көрсетпеймін

20- Шәкірттеріңіздің бірі бұзықтық жасаған кездегі жалпы ұстанымыңыз қандай? (Ең көп қолданатын ұстанымыңызды белгілеңіз)

- Алғашқы істеген бұзықтығын кешіремін
- Атын атамастан достарынын арасында ескертемін
- Сыныптан тыс жерде жеке кездесіп, насихат айтамын
- Достары қасында ескертемін
- Ұрамын
- Басшылыққа хабар беремін
- Басқа айтарыңыз болса жазыңыз:

21- Курсқа/лагерге келетін ата-аналармен кездесіп тұрасыз ба?

- Олармен жиі жиі кездесіп тұрамын
- Кейде кездесіп тұрамын
- Еш кездеспеймін

22- Өзіңізді курс ұстазы ретінде біліміңіздің толыққанды жеткілікті түрде деп білесіз бе?

- Білімімнің жоғарғы дәрежеде жеткілікті деп білемін
- Орта дәрежеде жетерлік деп білемін
- Жеткіліксіз деп білемін

23- Сіздің ойыңызша курс/лагер ұстазының білімділік дәрежесі қандай болғаны дұрыс?

- Хафыз болу шартымен 11 сынып түлегі болса да болады
- Діни Басқарма медреселерінің түлегі
- Ислам Институты түлегі
- Исламтану факультеті түлегі

24- Құран Кәрімнің аудармасын бастан аяқ оқып шықтыңыз ба?

- Ия
- Жоқ

25- Психология, қоғамтану (социология), білім беру психологиясы мен жалпы және жеке білім беру әдіснамалары жөніндегі кітаптарды оқисыз ба?

- Бұл кітаптарды оқымасамда жақыннан таныспын
- Тапсам оқимын
- Бұрын оқығаным бар еді
- Еш оқымадым

26- Шәкірттердің күрделі мәселелерін шешуде өзге ұстаздармен бірігіп ақылдасып тұрасыз ба?

- Жиі жиі
- Кейде
- Өзім шешуге тырысамын
- Шәкірттердің мәселелерімен басымды қатырмаймын

27- Ұстаздықтан тыс уақыттарда қосымша табыс табу үшін жұмыс істеп жүрген болсаңыз, себебі не деп білесіз?

- Айлығымның аз болуы
- Сабақтан тыс уақытымның көп болғандықтан босқа өткізбеуге тырысу
- Басқа іспен айналыспаймын